

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ALEVİLİK ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

ALEVİLİKTE SOSYAL KONTROL ARACI OLARAK
DÜŞKÜNLÜK VE MUSAHİPLİK: MALATYA ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

İsmail Sefa BİTİRMİŞ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ

Haziran-2022

Malatya

**ALEVİLİKTE SOSYAL KONTROL ARACI OLARAK
DÜŞKÜNLÜK VE MUSAHİPLİK: MALATYA ÖRNEĞİ**

İsmail Sefa BİTİRMİŞ

**Alevilik Araştırmaları Enstitüsü
Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ**

Haziran-2022

Malatya

ETİK BEYANI

İnönü Üniversitesi Alevilik Araştırmaları Enstitüsü **Tez Yazım Yönergesi Kurallarına** uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada:

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildiririm.

Bu beyanlarımın aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 23/06/2022.

İsmail Sefa BİTİRMİŞ

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖZET

BİTİRMİŞ, İsmail Sefa. Alevilikte Sosyal Kontrol Aracı Olarak Düşkünlük ve Musahiplik: Malatya Örneği (Yüksek Lisans Tezi), Malatya, 2022.

Türkiye’de geniş bir kitleyi içerisinde barındıran Alevilik dinî, tarihî, kültürel, sosyal ve edebî boyutlarıyla özgün bir yapıdır. Kapalı bir toplum özelliği gösteren Alevilik, zaman içerisinde kendi kontrol mekanizmalarını kurumsal olarak ortaya çıkarmıştır. Anadolu Aleviliğini yüzlerce yıllık tarihi ile ayakta tutan temel unsurlardan olan musahiplik ve düşkünlük kurumları son derece önem arz etmektedir. Kan bağından öte bir kardeşlik hukuku oluşturan musahiplik, varlığı çok eskilere dayanan bir kurumdur. Aynı şekilde düşkünlük de Alevilerin ürettiği bir iç hukuk sistemidir. Bu iki kurum bir arada değerlendirildiğinde, sosyal kontrolün sağlanmasında büyük katkıları olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kurumlar toplumsal birliktelik, düzen ve asayiş tesis etmektedir.

Literatür taraması ve alan araştırmasına dayalı çalışmamızda Alevilik, düşkünlük ve musahiplik kurumları alt başlıkları ile ele alınarak, sosyal kontrol ve kentleşme etkisi bağlamında değerlendirilmiştir. Malatya ilinde bu kurumların nasıl işleyiş gösterdiği araştırılmıştır. Araştırma tekniği olarak gözlem ve mülakata karar verilmiştir. Görüşmeler esnasında daha sonra analiz edebilmek için ses kaydı alınmıştır. Ayrıca çalışmamızda elde edilen tüm bulgular değerlendirilerek, musahipliğin ve düşkünlüğün Alevilik içerisinde ne kadar önemli görevler üstlendiğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Alan araştırması sonucu elde edilen verilere göre, musahiplik ve düşkünlük kurumlarının işlevselliklerinde kentleşmenin de etkisiyle geçmişe nazaran azalma olduğu tespit edilmiştir. Sosyal kontrol, Alevilik, düşkünlük, musahiplik, kentleşme ve günümüz kent ortamında Alevilik konuları tezimizde ele almaya çalıştığımız ana başlıklar olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Düşkünlük, Musahiplik, Sosyal Kontrol, Kentleşme

ABSTRACT

BİTİRMIŞ, İsmail Sefa. **Duskunluk and Musahiplik As a Social Control Means in Alevism: The Case Study of Malatya** (MA Thesis), Malatya, 2022.

Alevism, which includes a large community in Turkey, is a unique form in terms of religious, historical, cultural, social and literary sides. Alevism, which is a closed society, creates its control mechanisms institutionally in the course of time. Musahiplik and duskunluk institutions are so important that they support and keep alive the Alevism which is centuries old. Musahiplik, which exists the right of brotherhood beyond kindredship, is a very old institution. In the same way, duskunluk is an interior law system for Alevis. When we take these institutions into consideration together, it shows us that they ensure social control in the community. These institutions provide social unity and public order.

In our study based on literature review and field study, Alevism, duskunluk and musahiplik have been evaluated in terms of social control and urbanization. It has been investigated how these institutions function in Malatya. Observations and interviews have been decided as method of the study. Interviews have been recorded for analyzing later. Our study aims to reveal the importance of duskunluk and musahiplik in Alevism. According to the data in the field study, functionalities of duskunluk and musahiplik have decreased with regard to past under the influence of urbanization process. Social control, Alevism, duskunluk, musahiplik, urbanization and Alevism in urbanization process are main headings of our thesis.

Key Words: Alevism, Duskunluk, Musahiplik, Social Control, Urbanization

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYANI.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	vi
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ	vii
ÖN SÖZ	viii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Yöntemi	2
1.2. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı.....	3
1.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	4
1.4. Araştırma Alanı İle İlgili Bilgiler	4
1.4.1. Araştırma Alanının Coğrafi Yapısı	4
1.4.2. Araştırma Alanının Demografik Yapısı	5
1.4.3. Araştırma Alanının Sosyokültürel Yapısı	5
2. SOSYAL KONTROL KAVRAMININ ANALİZİ	7
2.1. Sosyal Kontrol Kavramının İzahı	7
2.2. Sosyal Kontrol Araçları.....	8
3. ALEVİLİK İLE İLGİLİ KURAMSAL ÇERÇEVE	10
3.1. Alevilik Kavramının Analizi	10
3.2. Alevilik İle İlgili Bazı Temel Kavramların İzahı	14
3.2.1. Dedelik Kavramının Analizi	14
3.2.2. Alevilikte Ocak Sistemi	16
3.2.3. Alevilikte Cem İbadeti	17
3.2.4. Cemevi Kavramının İzahı.....	18
3.2.5. Alevilikte Ehl-i Beyt'in Önemi	20
3.2.6. Dört Kapı-Kırk Makam Öğretisi	21
3.3. Bektaşiliğin İzahı.....	23
4. ALEVİLİKTE DÜŞKÜNLÜK KURUMU	25
4.1. Düşkünlük Kavramının İzahı	25

4.1.1.	Düşkünlüğü Gerektiren Suçlar	28
4.1.2.	Düşkünlükte Yasaklar ve Yaptırımlar	30
4.2.	Düşkünlüğün Tarihsel Kökeni.....	32
4.3.	Düşkünlük Cemi	34
4.4.	Düşkünlükten Kaldırma Cemi	36
4.5.	Düşkünlüğün Sosyal Kontrol İşlevi.....	37
5.	ALEVİLİKTE MUSAHIPLİK KURUMU	40
5.1.	Musahiplik Kavramının İzahı	40
5.2.	Musahipliğin Tarihsel Kökeni	41
5.3.	Musahiplik Erkânı.....	43
5.3.1.	Ön Hazırlık.....	43
5.3.2.	Musahiplik Cemi	45
5.3.3.	Musahipler Arası Sorumluluklar ve Yasaklar	47
5.4.	Musahiplik-Kirvelik Mukayesesi	49
5.5.	Musahipliğin Sosyal Kontrol İşlevi	50
6.	KENTLEŞME SÜRECİNDE ALEVİLİK.....	52
6.1.	Kentleşme Kavramının Analizi	52
6.2.	Kentleşme Sürecinde Düşkünlük	53
6.3.	Kentleşme Sürecinde Musahiplik.....	55
SONUÇ		58
KAYNAKÇA.....		63
EKLER		69
EK-I Fotoğraf Listesi.....		69
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.	

KISALTMALAR LİSTESİ

a.s.:	Aleyhisselam
C. :	Cilt
Çev. :	Çeviren
Ed. :	Editör
Haz. :	Hazırlayan
Hz. :	Hazreti
KK:	Kaynak Kişi
S. :	Sayı
s. :	Sayfa
s.a.v. :	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
ss. :	Sayfalar (sayfa sayısı)
TÜİK :	Türkiye İstatistik Kurumu
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA :	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
vb. :	Ve Benzeri
Yay. :	Yayınları/Yayıncılık

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: Ali Kapısı Cemevi'nde yürütülen cem ibadeti 1.....	69
Fotoğraf 2: Ali Kapısı Cemevi'nde yürütülen cem ibadeti 2.....	69
Fotoğraf 3: Ali Kapısı Cemevi'nde yürütülen cem ibadeti 3.....	70
Fotoğraf 4: Ali Kapısı Cemevi'nde yürütülen cem ibadetinde on iki hizmetliden zakir...	70
Fotoğraf 5: Araştırmacı-Yazar Hasan ŞAHİN ile.....	71
Fotoğraf 6: Doğanşehirli Alevi Dedesi İbrahim MEŞE ile.....	71
Fotoğraf 7: Ali Kapısı Cemevi'nden Alevi Dedesi Muhsin TOPALCENGİZ ile.....	72
Fotoğraf 8: Ergün SÜRÜCÜ ile.....	72
Fotoğraf 9: Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezi Vakfı Bşk. Hasan MEŞELİ ile.....	73
Fotoğraf 10: CEM Vakfı Malatya Şube Bşk. Eşref DOĞAN Dede ile.....	73
Fotoğraf 11: Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezi Vakfı binası.....	74
Fotoğraf 12: Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezi üst katında yer alan cem salonu.....	74
Fotoğraf 13: Hüseyin DOĞAN Dede'yi anma törenlerinde semah dönen Alevi canlar....	75
Fotoğraf 14: Hüseyin DOĞAN Dede'nin Kırlangıç köyünde yer alan türbesi.....	75

ÖN SÖZ

Ülkemizin yadsınamaz gerçeklerinden ve zenginliklerinden biri olan Alevilik-Bektaşilik, tarihî seyri içerisinde sürekli tartışıl原因 konulardan biri olmuştur. Ancak çoğu zaman tek bir boyutu ile ele alınan bu konu, bazen daha da karmaşık bir hal almıştır. Oysa Alevilik bir derya gibidir ve bu ummana dalan kişi gerekli ekipmana sahip değilse maalesef boğulacaktır. Bu noktada ilahiyat, tarih, edebiyat ve sosyoloji bilimlerini ekipman olarak kullanmak elzemdir. Biz de bu karmaşıklığı kısmen de olsa gidermek adına, Aleviliğin birbiriyle bağlantılı iki kurumu olan düşkünlük ve musahipliği araştırma konusu olarak seçtikten sonra, araştırma alanı olarak Malatya iline karar verdik. Birbirinin tamamlayıcısı olan düşkünlük ve musahiplik kurumu, bir arada ve farklı bilimlerin ışığında disiplinlerarası incelendiğinde bir sosyal kontrol mekanizması gibi görev yaptığı ortaya çıkmaktadır. Ancak bu mekanizmanın günümüz koşullarında işlerliği konusu tartışmalıdır. Zira günümüzde kentleşmenin etkisiyle toplumsal normlar, gelenek-görenekler ve değer yargılarımızda bozulmalar olduğu gibi; Aleviliğin inançsal ve kurumsal yapısında da aksamalar meydana geldiği müşahade edilmiştir. Çalışmamızda düşkünlük ve musahiplik kurumlarını sosyal kontrol ve kentleşme bağlamında izah etmeye çalıştık. Yapılan akademik çalışmalara farklı bir bakış açısı getirmek istedik. Unutulmamalıdır ki; ‘Yol bir, süre bin bir.’

Bu süreçte bana destek olan aileme ve görüşme yaptığımız Alevi canlara katkılarından dolayı teşekkür ederim. Öğreticiliği ve yönlendiriciliği ile her zaman yanımda olan kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ’e saygılarımı ve şükranlarımı sunarım.

İsmail Sefa BİTİRMİŞ

Haziran 2022 - Malatya

1. GİRİŞ

Türk toplumu, yapısı ve bulunduğu coğrafya itibariyle sosyokültürel açıdan zengin bir içeriğe sahiptir. Teolojik, tasavvufi, sosyolojik, politik, edebî, tarihsel ve kurumsal boyutlarıyla karşımıza çıkan Alevilik de bu toplumun ve coğrafyanın sahip olduğu zenginliklerden birisidir. Alevilik için eskilerin tabiriyle ‘efradını cami, ağyarını mâni’ bir tanım yapmak oldukça güçtür. Zira Alevilik, interdisipliner ele alınması gereken bir konudur. Bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan toplumsal kurumlar insanların hayatında önemli bir yer oluşturur. İnsanlık var olduğu sürece bu kurumların ortaya çıkışı ve varlığını sürdürmesi kaçınılmazdır. Düşkünlük ve musahiplik de Anadolu Aleviliğinde hayat bulmuş başat kurumlar arasındadır.

Günümüzde birçok çalışma alanına kaynak teşkil eden Alevilik, içinde barındırdığı bu iki güzide kurumla müesseydir. Cemlerde dedenin tayini ile gerçekleşen her iki kurum da toplumsal refahı ve sosyal kontrolü tesis etme noktasında önemli roller üstlenmektedir. Hem kardeşliği hem de adaleti yaşatmak için kurulan ve bugün halen varlığını devam ettiren düşkünlük ve musahiplik kurumları, Aleviliğin olmazsa olmazıdır. Düşkünlük ve musahipliğin eskiye nazaran günümüz kent ortamında varlıklarını devam ettirmesi kısmen zorlaşmış olsa da halen birçok yörede yerine getirilmektedir. Alevi toplumun kendi içerisinde otokontrol özelliği taşıyan düşkünlük ve musahiplik Aleviliğin temel yapı taşlarıdır. Alevi toplumunun özellikle daha eski zamanlarda dışa dönük olmayıp kapalı bir toplum özelliği gösterdiği bilinmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Alevilik toplumsal gereksinimler sonucunda ve kapalı bir toplum özelliği göstermesi hasebiyle kendi kontrol mekanizmalarını ortaya çıkarmıştır.

Alevilikte düşkünlük kişinin toplumdan tümüyle soyutlanmasından ötürü bir nevi tecrit özelliği göstermektedir. Bilhassa önceleri insanların küçük topluluklar halinde yaşadığı kırsal kesim hayatı göz önünde bulundurulduğunda, düşkün ilan edilmek çok ağır bir yaptırımdır. Zira bu kişiler cemlere alınmaz, bu kişilerden selam alınmaz ve bu kişilere selam verilmez. Selamlaşmayı dahi yasaklaması bunun ne derece ağır bir yaptırım olduğunu göstermektedir. Öte yandan musahiplik ise kişiler arasında kan bağından öte bir kardeşlik tesis etmesi münasebetiyle hem karşılıklı sevgi, saygı ve dayanışma ortamı oluşturmakta hem de kişiler arası kontrolü sağlamaktadır. Burada da düşkünlüğün aksine hemen her iş, musahip ile dayanışma içerisinde ortaklaşa yapılır. Bu çalışmada ise Anadolu Aleviliğinin

bir örneği olarak Malatya özelinde bu kurumların nasıl işleyiş gösterdiği ve ne tür fonksiyonlar üstlendiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tezin giriş bölümünde araştırmanın yöntemi, konusu, kapsamı, amacı ve araştırma alanı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde ve araştırma sosyal kontrol kavramı analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde Alevilik kavramı, Aleviliğin doğuşu, gelişim süreci ve Alevilik ile ilgili bazı temel kavramlara yer verilmiştir. Tezin dördüncü bölümünde düşkünlük kavramı, beşinci bölümünde ise musahiplik kavramı alt başlıkları ile incelenmiş olup bilhassa sosyal kontrol işlevi üzerinde durulmuştur. Altıncı bölümde de günümüz kent koşullarında öncelikle Alevilik; alt başlıklarında ise düşkünlük ve musahiplik kurumu değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde literatür taraması ve alan araştırması sonucu elde edilen tüm bu bulgular değerlendirilerek bir ürün ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

1.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu tez çalışmasında metodolojik olarak deskriptif ve kalitatif yöntemler benimsenmiştir. Gözlem ve mülakat (görüşme) tekniklerinden yararlanılarak alan araştırması tercih edilmiştir. Görüşmelerde ses kaydı yapılmıştır. Ayrıca Alevilik, musahiplik ve düşkünlük konusunda tarihî araştırmalardan ve bu konuda üretilen edebî formlardan da yararlanılmıştır. Zira Alevilik, daha önce de ifade ettiğimiz gibi sosyolojik, teolojik, tarihî ve edebî boyutlarıyla çok yönlü olarak ele alınması gereken bir konudur. Bu alanlardan eşgüdümlü ve eşzamanlı yararlanılmadığı sürece, Alevilik üzerine yapılan çalışmalar nispeten eksik kalacaktır. Sonuç olarak araştırmamızda hem literatür taraması hem de alan araştırması yöntemi kullanılmıştır. Nitel veri toplama araçlarımız ise gözlem, mülakat, doküman incelemesi ve bunların doğal sonucu olarak örnek olay incelemesidir. Alan araştırmasında kaynak kişilere yöneltilen sorular aşağıdaki şekildedir.

Soru 1 Sizce Alevilik nedir? Aleviliği nasıl tanımlıyorsunuz?

Soru 2 Alevi ritüellerini düzenli olarak yerine getirebiliyor musunuz?

Soru 3 Alevilikte düşkünlük kavramı sizin için ne ifade ediyor?

Soru 4 Düşkünlük kurumunun kökeni nereye ya da hangi olaya dayanmaktadır?

Soru 5 Sizce düşkünlük kurumu Alevilerin halk mahkemesi midir?

Soru 6 Düşkünlüğü gerektiren suçlar nelerdir?

Soru 7 Bir kişi nasıl düşkün ilan edilir?

Soru 8 Düşkün olan kişinin düşkünlük süresince sınırlılıkları (yasakları) nelerdir?

- Soru 9 Düşkünlük kaldırma cemi nasıl gerçekleştirilir?
- Soru 10 Hıdır Abdal Sultan Ocağı hakkında bildikleriniz nelerdir?
- Soru 11 Günümüz kent ortamında düşkünlük kurumu işlevselliğini devam ettiriyor mu?
- Soru 12 Alevilikte musahiplik kavramı sizin için ne ifade ediyor?
- Soru 13 Musahipliğin kökeni nereye ya da hangi olaya dayanmaktadır?
- Soru 14 Musahip olmanın  n koşulları nelerdir? Kimler musahip olabilir?
- Soru 15 Musahiplik cemi nasıl gerçekleştirilir?
- Soru 16 Musahip tuttuktan sonra kişiler arasındaki sorumluluklar ve yasaklar nelerdir?
- Soru 17 Günümüz kent ortamında musahiplik kurumu işlevselliğini sürdürüyor mu?
- Soru 18 Musahiplik ve düşkünlük kurumları Aleviliğin toplumsal kontrol mekanizmalarıdır diyebilir miyiz?

Görüşmelerin akışına göre yukarıdaki sorulardan farklı sorular da kaynak kişilere yöneltilmiştir. Ayrıca mülakat yapılan kişilere isim ve soy isim bilgisi de sorulmuş; ancak istememeleri halinde isim ve soy isimlerinin ifşa edilmeyeceğı ve bundan dolayı rahatça cevap vermeleri istenmiştir. Ses kayıtları ve ilgili dökümleri İsmail Sefa B T RMİş arşivinde mevcuttur.

1.2. ARAşTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Araştırmanın konusu Alevilik içerisinde yer alan musahiplik ve düşkünlük kurumlarını Malatya özelinde ele almak ve bunların sosyal kontrol işlevi üzerinde durmaktır. Anadolu Aleviliğı düşünüldüğünde Malatya ili önemli bir konumdadır. Zira Malatya hem Doğı ve G neydoğı Anadolu'dan g   alan hem de Batı Anadolu'ya geçiş güzergâhı üzerinde bulunan bir kent konumundadır. Dolayısıyla Malatya'da bulunan Alevi gruplar farklı türde karakter ve yapıya sahip karma (heterojen) bir özellik taşımaktadır. Bu durumla paralel olarak düşkünlük ve musahiplik ile ilgili uygulamalar da büyük ölçüde benzerlik gösterse de zaman zaman farklılık arz etmektedir. Ayrıca tez hazırlama sürecinde ortaya çıkan ve devam eden pandemiden dolayı kapsamı itibariyle sınırlılık arz eden noktalar olduğunu da belirtmekte fayda vardır. Yine de bu sınırlılıklara rağmen araştırmanın örnekleme, evreni temsil eder niteliktedir. Zira mülakat yapılacak kişilerin seçiminde farklı yaş gruplarına, cinsiyete, mesleğe ve ocağı mensup kişiler olmasına  zen gösterilmiştir.

1.3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın amacı teori ve uygulamayı bir arada kullanarak Alevilikte düşkünlük ve musahipliği dün ve bugün ile ele alarak incelemektir. Türkiye’de son 30-40 yıllık süreçte sürekli tartışıl原因 Alevilik konusunu maruz bırakıldığı yanlış anlaşılmalardan ve ön yargılardan arındırmak son derece önem arz etmektedir. Ayrıca sonuç kısmında düşkünlük ve musahipliğin bir tür toplumsal kontrol mekanizması görevi üstlendiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın önemi de musahiplik ve düşkünlüğün Aleviliğin kendi içinde bir kontrol mekanizması görevi üstlenmesinden ileri gelmektedir. Biz de tezimizde Aleviliğin bu iki önemli kurumu olan düşkünlük ve musahipliği inceleyerek konuya ışık tutmaya çalıştık. Aleviliği daha önce Malatya özelinde inceleyen akademisyen ve araştırmacılara katkı sunmaya ve konuyu farklı alt başlıklarla, farklı bir perspektiften ele almaya çalıştık.

1.4. ARAŞTIRMA ALANI İLE İLGİLİ BİLGİLER

1.4.1. Araştırma Alanının Coğrafi Yapısı

Malatya; Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Havzasında ve Adıyaman, Malatya, Elazığ, Bingöl, Muş, Van çöküntü alanının güneybatı ucunda yer almaktadır. Çevresini doğuda Elazığ ve Diyarbakır, güneyde Adıyaman, batıda Kahramanmaraş, kuzeyde Sivas ve Erzincan illeri çevirir.¹ 13 ilçeye sahiptir ve büyükşehir statüsünde yer alan 30 il arasındadır. Genel olarak yüksek plato ve dağlardan oluşan arazi yapısına sahip Malatya ilinin deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık 950 metredir. Yaklaşık yüz ölçümü 12.300 km² olup organik madde yönünden zengin kahverengi orman topraklarına sahiptir. Malatya ilinde karasal iklim görülmekle birlikte son yıllarda yapılan barajlardan dolayı iklimi kısmen yumuşamıştır. Genel olarak yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve kar yağışlı geçmektedir. En fazla yağış sonbahar ve ilkbahar aylarında görülmektedir. Topraklarının büyük çoğunluğu çayır ve meralarla; kalan kısmı ise ekili ve dikili arazilerle kaplıdır. İlin güney bölümü meşe ağaçlarından oluşan korular ve baltalıklarla, kuzeyi ise bozuk nitelikli yapraklı ormanlarla kaplıdır. Meyve yetiştiriciliğine elverişli toprakları da mevcuttur. Ayrıca kayısı ile dünya çapında ün kazanmıştır.

¹ Malatya Valiliği, <http://www.malatya.gov.tr/cografi-konum>. (Erişim Tarihi: 08.04.2022)

1.4.2. Araştırma Alanının Demografik Yapısı

Malatya ilinin nüfusu, TÜİK tarafından açıklanan 2021 yılı verilerine göre 808.692'dir.² Yaklaşık 640.000 kişilik bir bölümü merkeze bağlı ilçeler olan Yeşilyurt ve Battalgazi'de yaşamaktadır. 2008 yılından bu yana il nüfusu artış göstermektedir. Nüfusun cinsiyet dağılımı neredeyse eşitlik göstermekte olup, ortanca yaş 33,6'dır. Dolayısıyla Malatya ilinin genç bir nüfusa sahip olduğunu ifade edebiliriz. Ayrıca 2021 yılında evlenme sayısı 5581 iken boşanma sayısı 1424 olmuştur.

Malatya ekonomik olarak bölgenin öne çıkan illeri arasındadır. Tarım, hayvancılık ve sanayi, ekonomik faaliyetler arasında sayılabilir. Ekonomi, büyük ölçüde kayısı yetiştiriciliğine ve ticaretine bağlıdır. İlde genellikle büyükbaş hayvancılık faaliyetleri yapılmaktadır. Ayrıca Fırat Nehri ve üzerindeki barajlarda balıkçılık da yapılmaktadır. İki adet organize sanayi bölgesine sahip olup 3. organize sanayi bölgesinin de açılması planlanmaktadır. Tüm bunlar hatırı sayılır bir istihdam alanı yaratmaktadır.

Günümüz dünyasında ve Türkiye'sinde hızlı bir kentleşme eğilimi görülmektedir. Malatya ili de hem doğusundaki illerden hem de ilçe ve köylerinden merkeze göç almaktadır. Doğu'dan Batı'ya geçiş güzergâhı üzerinde bulunması da bu hususta etkilidir. Dolayısıyla nüfusu itibarıyla heterojen bir yapıya sahiptir diyebiliriz. Malatya tarihine göz attığımız zaman, Anadolu ile Mezopotamya arasında köprü vazifesi gören bir konumda olması hasebiyle, çeşitli medeniyet ve toplumlara çok eskilerden beri ev sahipliği yaptığını görürüz.

1.4.3. Araştırma Alanının Sosyokültürel Yapısı

Binlerce yıllık tarihî eserleri ve doğal güzellikleri bünyesinde barındıran Malatya, tarih boyunca farklı kültür ve uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Jeopolitik konumundan dolayı kadim tarihi boyunca, daima önemli merkezlerden biri olmuştur. Malatya isminin tarihinin Hititlere kadar uzandığı bilinmektedir. Arslantepe Höyüğü, Nemrut Dağı Milli Parkı, Levent Vadisi, Battalgazi Ulu Camii, Yeni Camii, Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı, Taşhoron Kilisesi gibi yapılar Malatya ilinin tarihî ve doğal güzellikleri arasında sayılabilir. Ayrıca tez konumuz ile bağlantılı olması hasebiyle; Arapgir ilçesine bağlı Onar köyünde yer alan, yaklaşık 800 yıllık tarihi ile Büyük Ocak Cemevi de ziyaret edilmesi gereken mekânlar arasındadır.

² TÜİK, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>. (Erişim Tarihi: 10.04.2022)

Malatya kültürel faaliyetler açısından yüksek düzeye sahip bir şehirdir. Valilik, belediyeler, üniversiteler, dernekler, vakıflar ve sivil toplum kuruluşlarının düzenlediği çeşitli kültürel etkinliklere rastlamak mümkündür. Her yıl düzenlenen Uluslararası Film Festivali, kitap fuarları, Malatya Kültür Sanat Etkinlikleri ve Kayısı Festivali, teknoloji fuarları, gıda fuarları, Ramazan geceleri etkinlikleri ve bilim fuarları ilde yapılan kültürel faaliyetler arasında yer almaktadır. Eğitim düzeyi açısından ülke geneline göre yüksek düzeyde okuma-yazma ve okullaşma oranına sahip şehirlerden birisidir. Bu seviyeye gelmesi hususunda 1940 yılında kurulan Akçadağ Köy Enstitüsü'nün de payı vardır. Günümüzde ise İnönü Üniversitesi ve Turgut Özal Üniversitesi ilde ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi veren kurumlardır. Sosyokültürel yapıyı etkileyen unsurlardan biri de o ildeki suç oranlarıdır. Malatya'da suç oranları ülke düzeyine göre düşük oranda seyretmektedir. Yani ilde büyük bir güvenlik problemi yoktur dersek yanılmış olmayız.

Göç alıp veren bir şehir olması, büyükşehir statüsünde olması, biri köklü olmak üzere iki üniversiteye sahip olması hasebiyle şehrin sosyal hareketliliği üst düzeydedir. Çeşitli kültür ve medeniyetlerin beşiği olmuş Malatya ilinin halkı sevgi, saygı ve hoşgörü düzeyi yüksek bir toplumdur. Çeşitli etnik unsurlara sahip ve farklı dilleri konuşabilen bu heterojen toplumun okuma-yazma oranı yüksek, suç oranları düşük ve millî birlik ve beraberlik duyguları gelişmiştir. Bu konuda Malatya ile ilgili olarak yapılan bir sosyal analiz çalışmasında geçen ifadeler şu şekildedir.

Araştırmada çözüm süreci bağlamında ele alınan bir diğer husus da 'Alevi açılımı' olmuştur. Bu bağlamda odak grup görüşmelerine katılanların hemen hemen tamamının 'Alevi açılımı'na olumlu yaklaştıkları gözlenmiş olup; bunun yerine getirilmesinin sosyal devlet olmanın bir gereği olduğunu, bu konuda empati kurularak Alevilerin sorunlarının yasalar çerçevesinde çözülmesi gerektiği, böyle yapılmadığı takdirde konunun istismara açık hale gelerek bazı kesimler tarafından şekillendirilerek ülke aleyhine kullanılabileceği kaygısı paylaşıldığı şeklindeki ifadeler tespit edilmiştir (Solak, 2017: 199).

2. SOSYAL KONTROL KAVRAMININ ANALİZİ

2.1. SOSYAL KONTROL KAVRAMININ İZAHİ

İnsanoğlu yeryüzünde gruplar ya da topluluklar halinde yaşar. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak ve belirli bir düzen tesis etmek için ortaya sosyal kontrol kavramı çıkar. XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan sosyal kontrol kavramı, toplumun ve toplumdaki bireylerin belirli kurallar dahilinde bir arada yaşamasını ifade etmek için kullanılır. “Sosyal kontrol kişilerin, toplumların düşünüş, davranış hatta genel olarak iradesini hedef alan bunlar üzerinde denetim kurmayı ve yönlendirmeyi hedefleyen bir mekanizmadır.” (Şimşek, 2022: 9) Toplumsal kontrolün oluşmasına etki eden farklı etken ve süreçler vardır. “Bu vetireler vasıtasıyla bir birlik, cemiyet halini alır. Böylece tradision adeti, mit, dini ve siyasi itikatlar halkın fikirleri ve kanun gibi muhtelif fikirleri olan sosyal kontrol teşekkül eder.” (Battalgil, 2014: 187) Din ve inanışlar bu noktada önemli roller üstlenmektedir. “Din, sosyal kontrol işleviyle sosyal ve siyasal hayatın kusur ve yanlışlarını düzelterek bir tür yedeklik hizmeti görür, keyfiliği ve yetersizliği ortadan kaldırarak otoritenin başına buyruk hareket etmesini engellediği gibi yetersiz kaldığı yerlerde ona destek olacak bilgi, yasa vb. gibi unsurları sağlar.” (Küçükcan, 2015: 77)

Resmî ve gayriresmî sosyal kontrol araçlarının aktif olduğu bir toplumda huzur, refah ve barıştan söz edilebilir. Aksi durumda bir kaos ve kargaşa meydana gelecektir. Dinî inanç ve ritüeller bu noktada devreye girerek, bireylerin nefsanî, behimî, etik dışı ve ahlak dışı davranışlarını dizginler ve kontrol altına alır. Bu sayede toplumca istenmeyen olumsuz davranışların önüne geçilmiş olur. Toplumdan topluma değişkenlik göstermekle birlikte çoğu toplumda din, yaptırımlar açısından kanunlardan sonra ilk sırayı alır. Dolayısıyla yadsınamaz bir sosyal kontrol işlevi vardır. Sosyal kontrol, bazen etki ve baskıcı tutumlarla bazen de bireyin içselleştirmesi yolu ile gerçekleşebilir. Genellikle bireyler belirli davranış kalıpları, ortak normlar, değerler ve kurallarla ilk karşılaştığında toplumsal baskı ile önce itaat eğilimi göstermekte, sonrasında ise bu durumları özdeşleştirmekte ve içselleştirmektedir. Yapılan davranışların samimiyetle yapılması, yani özdeşleştirilmesi ve içselleştirilmesi de din ve ahlak kavramlarının amaçları ya da içerikleri arasındadır. Tıpkı Kohlberg’in Ahlak Gelişim Kuramı’nda olduğu gibi birey son aşamada gelenek sonrası

düzeye ulaşarak, toplumsal sözleşme ve evrensel ahlak ilkeleri eğilimini takip eder. Bu sayede toplumsal bütünleşme, düzen ve devamlılık sağlanır.

2.2. SOSYAL KONTROL ARAÇLARI

Sosyal kontrol araçları genel olarak resmî ve gayriresmî sosyal kontrol araçları olmak üzere iki başlık altında toplanabilir.³ Formal-informal ya da yazılı-yazısız olarak nitelendiren kaynaklar da mevcuttur. Sosyal kontrolün sağlandığı toplumlarda suç işleme potansiyeli düşüktür. Sosyal kontrol, bazen hukuk ya da güvenlik güçleri gibi zorlayıcı etmenlerle gerçekleşirken bazen de eğitim, din, medya gibi faktörlerle gerçekleşebilir. Resmî sosyal kontrol araçları genellikle devlet eliyle uygulanan hukuki yaptırımlardır. İlaveten, adli ve idari kolluk kuvvetlerini de bu kısma dahil edebiliriz. Toplumdaki yanlışları, düzensizliği ve suçları önlemek ile olumsuz davranışları ortadan kaldırmak için bireyi ödüllendirme ve cezalandırma yoluyla resmî yaptırımlar uygulanır. Para cezaları, hapis cezaları, yayın yasakları ve sansürlemeleri bu duruma örnek olarak gösterebiliriz.

Gayriresmî sosyal kontrol araçları ise toplumsal değerler ve normlar, gelenek-görenekler, eğitim, din ve medya gibi faktörlerdir. Bu noktada olumsuz davranışlar ile karşılaşıldığında uygulanan yaptırımlar ekseriyetle toplumsal baskı ya da dayatma şeklindedir. Değer aşılama yöntemi de tercih edilebilir. Ödül ve ceza yöntemi burada da kullanılmakla birlikte yaptırımlar resmî değildir. Sevap-günah ve iyi-kötü gibi kavramlar karşımıza daha çok çıkar. Örneğin hırsızlığı ele alacak olursak hem eğitsel hem dinî hem de toplumsal değerler boyutuyla olumsuz bir davranıştır. Eğitim bunun yanlış bir davranış olduğunu ifade ederken; din, hak ihlali ve günah olduğunu ifade eder. Resmî olarak devlet, hırsızlığı hapis ya da para cezası ile cezalandırırken; gayriresmî olarak toplum, hırsızlık yapan kişiyi ayıplar ve toplumdan dışlar. Elbette ki hırsızlık evrensel bir örnektir. Zira her toplum için istenmeyen ve olumsuz bir davranıştır. Ancak büyüklere saygıyı örnek verecek olursak; her toplumda aynı nispette önemli değildir. Dolayısıyla sosyal kontrol araçları da toplumdan topluma ya da aynı toplumda zaman içerisinde değişkenlik gösterebilmektedir.

Sosyal kontrol esasen ailede başlar ve okul, toplum vb. gibi etkenlerle devam eder. Öncelikle aileler koyduğu kurallarla çocuklarını kontrol altında tutmak isterler. Sonra okula giden çocuk, öğretmenleri ve arkadaşları aracılığıyla erginlik çağına değin sosyal çevreyi öğrenir. Ailenin ve okulun verdiği eğitimde genellikle ödül-ceza yöntemi aktif olarak kullanılır. Verilen cezalar caydırıcı ya da sağaltıcı olabilir. Toplumun bir parçası haline gelen

³ Vikipedi, https://tr.wikipedia.org/wiki/Sosyal_kontrol. (Erişim Tarihi: 12.04.2022)

ergin bir birey, yaşamı boyunca hayatın her alanında sosyal kontrolün etkisini dolaylı ya da dolaysız olarak hisseder. Davranışlarını da büyük ölçüde buna göre şekillendirir.

Kitlelerin kontrolünde resmî ve gayrîresmî sosyal kontrol araçları faaldir. Aksi takdirde ortaya çıkacak kaos ve düzensizlik, hiçbir devletin ve toplumun karşılaşmak istemediği bir durumdur. Denetim sahibi olmayan devletler ve toplumlar süreklilik arz etmezler, yani kalıcı olamazlar. Özetle ifade etmek gerekirse; devletler, resmî sosyal kontrol araçlarını; toplumlar ise, gayrîresmî sosyal kontrol araçlarını kullanarak yasaları, kuralları, gelenek-görenekleri, normları, değerleri, huzuru ve sükûnet ortamını muhafaza etmeye, yaşatmaya ve uygulamaya çalışır. Bu sayede kişilerin suç işleme potansiyeli ve paralel olarak toplumsal düzeyde suç işleme oranları düşer.

3. ALEVİLİK İLE İLGİLİ KURAMSAL ÇERÇEVE

3.1. ALEVİLİK KAVRAMININ ANALİZİ

Türklerden önce farklı uygarlıklara ev sahipliği yaparak medeniyetlerin beşiği olan Anadolu'da çeşitli etnik ve dinî unsurlara rastlamak mümkündür. Kültürel, etnik ve dinî açıdan oldukça zengin bir muhtevaya sahip olan toplumumuzda, Alevilik inancı da vücut bulmuş formlar arasındadır. 'Alevilik nedir?' sorusuna cevap aradığımızda karşımıza çeşitli tanımlar çıkmaktadır. Aleviliğin birçok farklı boyutundan dolayı ortaya çıkan bu tanımlardan bazıları şu şekildedir.

“Sözlükte ‘Ali’ye mensup’ anlamına gelen kelimenin çoğul şekli Aleviyye ve Aleviyyün'dur. Alevi terimi İslam kültür tarihinde Hz. Ali soyundan gelenler manasında, ayrıca siyasi, tasavvufi ve itikadi anlamda kullanılagelmiştir.” (Ocak, 1989: 368) “Basit anlamıyla Alevilik; birinci İmam Hz. Ali'nin tarafını tutan insanların dünya görüşü olarak tanımlanabilir.” (Zelyut, 1992: 19) “Alevilik kavramı mezhepler tarihinde Hz. Ali'yi en üstün sahabi olarak gören ve Hz. Muhammed'den sonra, O'nun Allah'ın ve Hz. Muhammed'in tayini ile halife olması gerektiğini kabul edenler anlamında da kullanılmaktadır.” (Keskin, 2004: 39) “Alevilik Hz. Muhammed'i izleyen üç halifeyi tanımayan, Hz. Ali'yi halife ve imam kabul eden, onun soyundan gelen ya da izinden giden tüm batını mezhep ve tarikatları kapsayan, kendilerine özgü kural ve törenleri bulunan dinsel-siyasal inanç sistemidir.” (Korkmaz, 1994: 28) “Alevi, Hz. Ali'yi seven, onun taraftarları, Ali'ye mensup, Hz. Muhammed'den sonra imamet ve fazilet bakımından Hz. Ali'yi önder kabul edenlere denmektedir.” (Altınok, 2012: 8) “İslam tarihinde, mezhep ve tarikat edebiyatında, Arapça dil kaidesine göre, Hazreti Ali'yi sevmek ve saymak, Aleviyet, Alevilik kelimeleri ile ifade edilmiştir. Hz. Ali'yi sevene Alevi denilmiştir.” (Eröz, 1990: 33) “Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra o hazretin soyundan gelen insanlar için Alevi kavramı kullanılmaya başlanmıştır.” (Özdemir, 2016: 23)

Yaptığımız mülakatlarda da Alevi canlar tarafından kaynaklardakine benzer tanımlar yapılmıştır. Örneğin, Yıldırım eski Türk kültürüne dayandırarak, “Alevilik İslam dini dahilinde bir mezhep olarak görülmekle beraber daha çok Şamanizm kaynaklı kültürün, İslam kültürü ile sentezi sonucunda Türkiye'de, Anadolu'da uygulanan bir yaşam biçimidir.” (KK: 2) şeklinde ifade etmiştir. Ali Kapısı Cemevi Dedesi Topalcengiz şunları dile getirmiştir. “Aleviliği kısaca özetleyecek olursak, Ali'ye tabi olanlar, Ali'yi sevenler, Ali'nin evinde olanlar ve Ehli-i Beyt'in bendesi olanlar diyebiliriz. Yani iki cihan serveri

Hz. Muhammed Mustafa'yı Nebi, kitabını Kur'an-ı Kerim, Yaradan'ı bir, velayeti Ali olarak kabul edip ona tabi olanların Anadolu'daki genel ismidir. Bu erkân üzere yürüyen canlara da Alevi diye hitap edilir'' (KK: 8) ''Alevilik, Ehl-i Beyt soyundan gelenlerin liderliğinde sürdürülen, Hz. Ali'ye ve onun çocuklarına bağlılık üzerinden Hz. Muhammed'e (s.a.v.) olan bağlılığın yürütüldüğü yol ve erkândır.'' (KK: 16) İdeolojik bir yaklaşım sergileyen Gerçek ise, ''Alevilik benim için özgürlük ve mutluluk demektir. İnsanların aydınlanmasına öncülük eden, kişilerin toplumsal yaşam biçimlerini kısıtlamadan ve baskı kurmadan düzenleyen bir yaşam biçimidir.'' (KK: 12) diyerek Aleviliği tanımlamıştır. Ortak yapılan tanım şu şekildedir. ''Alevilik eline, diline ve beline sahip olmaktır.'' (KK:1, KK: 3, KK: 9, KK: 10, KK: 11, KK: 17) ''Alevilik, İslamiyet'in özüdür ve temelinde sevgi, saygı ve hoşgörü vardır.'' (KK: 5, KK: 18) CEM Vakfı Malatya Şube Başkanı Eşref Doğan Dede ise kısaca ''Aleviliğin tanımının iki boyutu vardır. Hz. Ali'nin yolundan gelenler ve soyundan gelenler şeklinde ifade edebiliriz.'' (KK: 24) demiştir.

Türkiyat ve edebiyat alanında da ozanları, deyişleri, nefesleri, gülbankları, menakıbnâmeleri, maktelleri, buyrukları ve çeşitli el yazması eserleri ile kültürel ve edebî zenginliğini ortaya koyan Alevilik, yukarıda da ifade edildiği gibi tek bir tanıma ve dar bir çerçeveye hapsedilecek bir konu/kavram değildir ve bu sebeple disiplinlerarası ele alınmak durumundadır. Tarihsel ve sosyolojik bağlamının yanı sıra ilahiyat bünyesinde de ekseriyetle İslam Mezhepleri Tarihi ve Din Sosyolojisi bölümü hocaları tarafından incelenen Alevilik kavramı, sadece Hz. Ali ve Ehl-i Beyt taraftarları olarak tanımlanmakla kalmayıp Yesevilik, Melamilik, Kerramilik, Kadirilik, Mevlevilik, Kalenderilik ve Bektaşilik gibi tarikatlarla/akımlarla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkileri bağlamında da ele alınmıştır. Konu ile ilişkili olarak, *Alevilik Bektaşilik Geleneği ve İslâm* isimli eserde şu ifadeler yer almaktadır.

Alevilik sorunu, sanıldığı gibi tek bir oluşumu ifade etmekten oldukça uzaktır. 'Alevi' kavramı birçok dini oluşum tarafından ortaklaşa kullanılmaktadır ve bunlar için tek ve net bir tanım bulmak neredeyse imkansızdır. Örnek olarak Sufiler bu kavramı sıkça kullanırlar ve silsilesi Hz. Ali kanalıyla Hz. Peygamber'e ulaşan Kadirî, Mevlevî, Bektaşî ve benzeri oluşumların hepsine birden Alevi demektirler. İslam Mezhepleri Tarihi'nde bu ad, genel anlamda Şia'nın kollarından Zeydiyye, İsmailiyye, Oniki İmamiyye, Nusayriyye ve diğer kolları için kullanılmaktadır. Öyle ise bu kavram anlam bakımından kullanıldığı kitleye, zaman dilimine ve coğrafyaya göre değişiklik arz etmektedir (Korkmaz, 2016: 106).

Literatür taraması ve alan araştırması sonucunda elde ettiğimiz tanımlara bakıldığında, tek ve standart bir tanım yapmak oldukça güçtür. Yapılan tanımlar siyasi (ideolojik), itikadi ya da tasavvufi olabilmektedir. Zira Alevilik farklı yönleriyle ele alınabilecek bir konudur. Aleviliği farklı bir din ya da bir mezhep olarak tanımlamak pek mümkün değildir. Ancak İslam'ın tasavvufi olarak farklı bir yorumudur diyebiliriz. Görüldüğü üzere her ne kadar farklı kaynaklardan ortak bir tanım devşirmek zor olsa da, Alevilik için yapabileceğimiz en kapsamlı tanım; Hz. Ali'nin yolundan ve soyundan gelen, Hz. Muhammed'in nübüvvetini ve Hz. Ali'nin velayetini (imametini) kabul eden, tevella (Ehl-i Beyt'i ve onu sevenleri sevmek) ve teberra (Ehl-i Beyt'i sevmeyenleri sevmemek) inancını taşıyan, Alevilik erkân ve adabına sahip, bir ocağa ve dedeye bağlı, Alevi inanç takviminin gereklerini yerine getiren gelenekli dinî bir gruptur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Aleviliğin çok boyutlu olması sebebiyle elbette ki bu tanımımızda da eksiklikler olabilir. Sözlü kültür ve geleneğin ağırlıklı olduğu Alevilik inancı için; Buyruklar, Menakıbnâmeler, Velayetnâmeler, Divânlar ve Cönkler Aleviliğin yazılı kaynakları arasında sayılabilir. Şunu da belirtmekte fayda var ki; Türkiye'de Tahtacılar (Ağaçeri), Çepniler, Nusayriler (Hatay Alevileri) şeklinde farklı Alevi gruplar vardır. Ancak bu çalışmada ele alınan unsur Anadolu Aleviliğidir.

1.1. ALEVİLİĞİN DOĞUŞU VE TARİHÎ GELİŞİM SÜRECİ

Edebiyat, tarih, ilahiyat ve sosyoloji gibi bilimlerin ışığında disiplinlerarası irdelenmesi gereken Alevilik kavramının, günümüz Anadolu Alevileri baz alındığında sosyolojik olarak ilk kullanımı XIX. yüzyılın ortalarında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması akabinde olmuştur. Daha eskiye gittiğimizde ise Alevilik kavramı yerine XVI. yüzyılda karşımıza Kızılbaşlık kavramı çıkar. Günümüzde maalesef pejoratif bir yaklaşımla kullanılsa da Kızılbaşlık terimi, esasen bir tasavvuf okulu olan Erdebil (Safevi) tekkesine bağlı Türkmen müritleri tanımlamak için kullanılmıştır. Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar döneminde müritlerine on iki dilimli kızıl bir taç ya da bört giydirmesinden dolayı Kızılbaş ismiyle anılmışlardır. “Safevî Devleti'nin kurulmasıyla birlikte ‘kızılbaş’ adı, devlet bünyesinde kurucu unsuru teşkil etmesi bakımından ‘Türk yahut Türkmen’, daha sonra idarede ağırlıklı olarak muharip gücü teşkil etmesi bakımından ‘askerî aristokrasi’ anlamında kullanılmıştır.” (Ocak, 2019: 229) Mülakat yaptığımız Alevi vatandaşlardan Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezi Vakfı Başkanı Meşeli, Hendek Savaşı'nda Hz. Ali ile Amr

bin Vüd'un karşılıklı savaşması esnasında Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hz. Ali'ye kızıl bir serpuş giydirdiğini ve kızılbaş kavramının buradan geldiğini aktarmıştır. (KK: 21)

Aleviliğin tarihsel arka planına bakıldığında, süreci Türklerin İslamiyet'e girişi ile başlatmak mümkün olduğu gibi; daha eskilere giderek Hz. Muhammed, Hz. Ali ve On iki İmamlar dönemi ile de başlatmak mümkündür. Her ne kadar 751 tarihli Talas Savaşı başlangıç noktası olarak zikredilse de Türklerin kitleler halinde İslamiyet'e girişi X. yüzyıldan itibaren gerçekleşmiştir. Türkler İslamiyet'i kabul etme aşamasında eski inanç ve geleneklerinden bazı unsurları muhafaza etme yoluna gitmişlerdir. "Merkezi teşkil eden şehir, kasaba vb. yerleşim birimlerinde devletin himayesinde ve eğitim geleneğine bağlı olarak Kitâbî din anlayışına paralel bir Müslümanlık; çevrede, yarı-göçebe ve göçebe zümreler arasında ise Kitâbî dinden farklı 'popüler İslâm' şeklinde ifade edilebilecek bir Müslümanlık yayılmıştır." (Sarıkaya, 2016: 87) Yarı göçebe ya da göçebe hayatı süren Türkmenler, dini kaynağından doğrudan alamadıkları için Yesevilik, Haydarilik, Vefailik ve Kalenderilik gibi tasavvufi akımlar ortaya çıkmıştır. Sonraki süreçte ise Babaî Hareketi ve Safevi Devleti'nin kuruluşu Aleviliğin ortaya çıkışında etkili olmuştur. Baba İlyas ve halifesi Baba İshak öncülüğünde başlatılan isyanlar Selçuklular tarafından bastırılmıştır. "Bu bağlamda, başta Babaî İsyanı ve bunu müteakib gelişen Babâilik hareketi olmak üzere, Aşıkpazâde'nin zikrettiği Gaziyân-ı Rum, Ahiyân-ı Rum, Abdalân-ı Rum ve Bacıyân-ı Rum ve bunların tezahürü olan Bektâşîlik, Ahi-fütüvvet teşkilâtı ve diğer sosyo-dinî hareketler ve hatta Mevlevîlik hakkında farklı mezhebî nitelemelerin yapıldığı bilinmektedir." (Sarıkaya, 2016: 20) "Safeviler, bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmadan önce siyasi zemin oluşturma sürecinde başarılı bir şekilde hareket ederek Erdebil Tarikatı ve buraya bağlı tasavvuf merkezlerini kendi gayelerine hazır hale getirmişlerdir. Kur'an hükümleri ve sünnetin dışında oluşturulan ve halkın İslâm'ı olarak bilinen dini unsurların halk tarafından benimsenmesinden sonra imamet ve velayet akidesini kendi tarikatlarının içerisine alıncı Şia'daki bu mefhumu siyasi hedeflerine dâhil ettirmişlerdir." (Karadeniz, 2019: 4) Tarihî seyir içerisinde Osmanlı Devleti'nde yaşanan iç isyanlar ve nihayetinde meydana gelen Çaldıran Savaşı dönüm noktası olmuştur. Çaldıran Savaşı sonrası Osmanlı topraklarında kalan Kızılbaşlar, Alevi diye nitelendirilmişlerdir.

Hz. Peygamber devrinden itibaren Alevilik tarihini başlatan kaynaklara göre ise, Efendimiz'in vefatından sonra ortaya çıkan imamet ve halifelik davası başlangıç noktası olmuştur. Halifelik konusunda Hz. Ali'nin hakkı olduğunu düşünen ve onu destekleyen Hz. Ali taraftarları Aleviliğin ortaya çıkışında etkili olmuştur. Alevi camianın çoğunluğu buna delil olarak Gadir-i Hum olayını delil göstermektedir. Hz. Peygamber Veda Haccı

dönüşünde Gadir-i Hum denilen mevkide beraberindekilerle konaklamış ve orada bulunan Müslümanlara bir hutbe irad etmiştir. Peygamber Efendimiz hutbesinde şu ifadelere yer vermiştir: “‘Ben kimin mevlâsı isem, Alî, onun mevlâsıdır’ buyurdular. Sonra mübârek ellerini açıp ‘Allâhım’ buyurdular, Ona dost olana dost ol, ona düşman olana düşman ol; ona yardım edene yardım et, onu horlayanı horla; nerde olursa olsun, gerçeği onunla beraber kıl.” (Gölpınarlı, 1987: 42) “Hz. Muhammed, bu hutbeyi okuduktan ve Hz. Ali'yi kendisinden sonra Müslümanların veliyy-i emr' i tayin ettikten sonra, başta Ömer olmak üzere birçok sahabe, Hz. Ali 'yi bu tayinden dolayı tebrik etti.” (Özdemir, 2016: 44) Bu ifadenin farklı formları çeşitli hadis kaynaklarında da mevcuttur. Ancak Ehl-i Sünnet alimleri buradan çıkarılacak anlam noktasında Alevilerden farklı görüşlere sahiptir. Bu yaşanan hadiseden ötürü imamet ve halifeliğin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu düşünen Aleviler, sonrasında On İki İmamlar kanalıyla sürecin günümüze kadar uzandığına inanmaktadırlar. Yaptığımız mülakatlardan birinde geçen örnek ifadeler de şöyledir. “‘Alevilikte Hz. Ali ve On İki İmamların bize miras bıraktığı ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin de izinden gittiği yol ve erkânı yürütmek esastır.’” (KK: 4) Şunu da belirtmemizde fayda var ki; sahabe ve tabiîn döneminde Hz. Ali'ye atfen Aleviyye isminde bir tarikatın varlığı bilindiği gibi; Hz. Ebu Bekir'e atfen Bekriyye, Hz. Osman'a atfen ise Osmaniyye isminde oluşumlar da mevcuttur. Günümüzdeki kullanımı ve tarihî kullanımı arasında anlam ve tanım farklılıkları olsa da XIX. yüzyıl sonrası Alevi nitelendirmesini alan Kızılbaşlar bu ismi devam ettirmiş, ancak Bekriyye ve Osmaniyye şeklinde tanımlanan bir oluşum günümüze ulaşmamıştır.

3.2. ALEVİLİK İLE İLGİLİ BAZI TEMEL KAVRAMLARIN İZAHİ

3.2.1. Dedelik Kavramının Analizi

Aleviliğin temelini oluşturan yapı taşlarından biri dedelik kurumudur. Dede sözcüğü Türkçede torunu olan erkek, cet, ata ya da ihtiyar anlamlarında kullanılmaktadır. Alevilikte ise dede kavramı dinî bir şahsiyeti temsil eder. “‘Alevî köyleri kutsal saydıkları birer ocağa bağlıdır. Bu ocaktan gelenler Peygamber soyundan sayılırlar. Ocaktan gelenlere ‘dede’ adı verilir.’” (Bozkurt, 1990: 96) “‘Alevilik-bektaşilik'te, mürşitlik aşamasına gelmiş, babagan kolu'nda baba, çelebiyan kolu'nda çelebi adıyla anılan ve cemdeki on iki hizmet sıralamasında ilk sırada gösterilen cemi yönetme hizmetinin sahibi durumunda bulunan dini-ruhani önder dededir.’” (Korkmaz, 1994: 89) “‘Dede, Alevi-Kızılbaş köylerinde cemaatin dini önderidir. Mürşidlik, mürebbilik, pirlük onun işidir. Onlar için ‘Mürşidin nefesi, Hak nefesidir.’ Mürşidin hak bilmeyenin işi bitmiştir. Yol'a girecek talip, varlığını mürşide

teslim eder ve ondan el alır.” (Fıġlalı, 2006: 254) “Alevi öġretisinde en temel dinî-sosyal kurumların başında gelen Dedelik kurumu, enformel bir biçimde oluşmasına karşın, yakın zamanlara kadar geleneksel Alevî topluluklarında, toplumun hemen bütün toplumsal sorun, beklenti ve ihtiyaçlarına cevap verecek bir hiyerarşık örgütlenme biçime sahip olarak, formel kurumlardan daha fonksiyonel olarak işlev görmüştür.” (Keskin, 2009: 120) Zira dedeler, yeri geldiğinde bir hâkim, bir öġretmen, bir ilim adamı ya da bir amir/yönetici gibi çalışmışlardır. Bu özellikleri şahsında toplayarak, toplum nazarında özel bir statü elde etmişlerdir.

Sahada yaptığımız mülakatlar ve gözlemler sonucunda elde ettiğimiz verilere göre dedeler, Alevi toplumunun hem dinî hem sosyal hem de hukuki lideri konumundadır. Dedeler de talipleri gibi belli ocaklara baġlıdır ve kendilerine baġlı bulunan köyleri ya da cemaatleri gezer, sorunları ve anlaşmazlıkları çözer, küskünleri barıştırır ve toplumsal dayanışmayı sağlarlar. Dedelerin evlad-ı Resul olduğuna yani Ehl-i Beyt soyundan geldiğine inanılır. On İki İmamlara ve Ehli-i Beyt’e sıkı sıkıya baġlı olan Alevilikte, dede olmadan cem ya da herhangi bir dinî toplantı yapılamaz. Ehl-i Beyt soyundan gelip toplumun dinî önderi olduğu için dedelere derin bir saygı ve muhabbet vardır. Dedelik kurumu sosyal hiyerarşının en üst noktasında yer alır ve üç basamaklı bir hiyerarşı ile karşımıza çıkar. Bunlar sırasıyla mürşit, pir ve rehber şeklindedir. Bu hiyerarşık sistem ‘El ele, el Hakka’ olarak da bilinir. Üçü de dede soylu olan bu kişiler için verilen sıralama elbette ki fonksiyoneldir. Yoksa biri olmadan diğeri anlamsızlaşır ve birbirini tamamlayamaz. “Bazı araştırmacılar, dedelik kurumunun ve uygulamasının kaynağı olarak İslâm dinini ve eski Türk inançlarını gösterirlerken, bazı araştırmacılar da İslâmiyetten ve Türk kültürünün dışında görmektedirler.” (Dönmez, 2016: 140)

Dedelik kurumu, soy ve liyakat esaslı işlerlik göstermektedir. Hem bilgi ve liderlik bakımından o posta oturmayı hak etmesi hem de bir dede soyundan yani Ehl-i Beyt soyundan gelmesi gerekmektedir. “Kırsal kesimde yaşayan toplumlarda, devlet otoritesinin tam olarak meşruluk kazanmadığı veya otoritenin tam anlamıyla işlemediği yerlerde sosyal düzeni sağlayan başka toplumsal kurumlar ortaya çıkabilir. Dedelik kırdaki yaşayan Alevi toplumlar için sosyal düzen ve örgütlenme açısından önemli bir kurumdur. Ancak Dedelik kurumunun kentleşme ve kentlileşme süreciyle anlam kaybına uğradığı ve sembolik hale geldiği hususunda birçok araştırımcı hem fikirdir.” (Dönmez, 2005: 268) “Günümüzde ocak dedeliğinden, şehirlerde örgütlenmiş dernek, vakıf ve yurtdışında Alevi kültür merkezi gibi kurumlarda görev yapan bir dedelik organizasyonuna geçiş söz konusudur.” (Yaman, 2011: 253) Dolayısıyla dedelik kurumunun işlevselliğinde de farklılaşmalar yaşandığı tespit

edilmiştir. Ayrıca dedelerin sayısında yaşanan azalma da sahada müşahade ettiğimiz unsurlardandır. Dedelik postuna oturacak bireylerin, belirli bir sistem dahilinde Alevilik eğitiminden geçmesi de özellikle genç kuşaklara bilgi aktarımında büyük faydalar sağlayacaktır. Ancak ülkemizde bu konuda eksiklikler mevcuttur. Din hizmetlerinde dedelerin devlet bünyesinde yer almamasının da bunda payı vardır. Köylerden kentlere göçün etkisiyle önemini yitiren dedelik, bugün daha çok ön planda yer alması gereken bir kurumdur. Kentleşme ve nüfus artışı ile birlikte dikme dede kavramı da ortaya çıkmıştır. Yetkisini pir ya da mürşitten alan dikme dedelerin, ocakzâde olma zorunluluğu bulunmayıp dedenin olmadığı mekân ve zamanlarda bu görevi vekâleten yürütme sorumluluğu vardır.

3.2.2. Alevilikte Ocak Sistemi

Kelime anlamı itibarıyla ocak, içinde ateş yakılan, ısınma ya da ısıtma amaçlı kullanılan yer manasındadır.⁴ İstilahı olarak ise Alevilikte, dedelerin bağlı bulunduğu ulvi ve kutsal aile ya da aile topluluklarını ifade etmek için kullanılır. Dolayısıyla dedeler aynı zamanda ocakzâdedir. Ocak, eski Türklerde de saygı duyulan bir unsur olmuştur. Ocaklar genellikle kutsal şahsiyetlerin adını almışlardır. Örneğin Baba Mansur, Sarı Saltuk, Şah İbrahim Veli, Şeyh Hasan, Dede Garkın, Teslim Abdal şeklinde ocak isimleri mevcuttur. Yürüttüğümüz saha çalışmalarında, Malatya ili Alevilerinin de çeşitli ocaklara mensup olduğu müşahade edilmiştir. Zira Malatya göç alıp veren, sosyal hareketliliği üst düzeyde bir şehirdir.

“Alevilerin dinî örgütlenme biçimi dede ocakları etrafında yapılanmıştır. Aleviler bu dede ocaklarını Alevilik inancının temeli olarak kabul etmektedir. Alevi inancı günümüze kadar ocaklar çevresinde örgütlenen dede-talip topluluklarıyla ulaşmıştır. Ocakların müstakil profilleri ve karşılıklı olarak geliştirdiği inanç kurumu olarak yapılanışları, uygarlık tarihinde benzeri olmayan özel bir örgütlenme biçimidir. Aleviler için bu son derece önemli inançsal, kültürel ve tarihsel bir birikimdir.” (Dedekargınoğlu, 2011: 392) “Alevi inancının temelini oluşturan ocak sistemi hakkında yapılan çalışmalarda, ‘ocak’ kavramına yazılı kaynaklarda 19. yüzyıl sonrasında rastlandığı görüşü hâkimdir. Bu görüşün yanı sıra, bazı araştırmacılar bu kavramın kullanımının sözlü gelenekte çok daha eski tarihlere götürüldüğünü belirtir ve buradan hareketle ocak sisteminin çok daha eski yıllardan beri var olması gerektiği görüşünü ileri sürerlerse de bununla ilgili yazılı kaynaklara dayalı herhangi bir belge göstermezler.” (Akın, 2017: 241) Ocakların doğuşu ile ilgili olarak bir başka görüş

⁴ TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 20.04.2022)

ise şu şekildedir. “Günümüze kadar varlığını koruyan ocak sistemi dikkate alındığında, göçebe dervişlerin yerleşik hayata geçip aşiret ağırlıklı köyler kurmalarından ziyade, yerleşik hayata geçip köyler kuran göçebe aşiretlerin birtakım derviş zümreleri meydana getirdikleri vakıaya daha uygun görünmektedir.” (Üçer, 2019: 364)

Saha çalışmalarında elde ettiğimiz verilere göre, köylerden kentlere göçün etkisiyle Alevilikte dedelik kurumu ve ocak sisteminde de bazı aksamalar yaşandığı tespit edilmiştir. Kaynak kişilerin adı-soyadı, yaş, meslek vb. bilgileri sorulurken bağlı bulundukları ocak da sorulmuş, ancak mülakat yaptığımız kişilerin büyük çoğunluğu herhangi bir ocağa bağlı bulunmadıklarını ifade etmiştir. “Geçmişte Alevilerin dinsel önderlik rolünü üstlenmiş ve Anadolu’yu bir ağ gibi saran bu ocakların yani dede ailelerinin çoğunluğu bugün bu işlevlerini yerine getirmemektedirler.” (Yaman, 2011: 279) Kentleşme bir yandan ildeki ocakların sayısının artmasını bir yandan da küçük topluluklar halinde göç eden Alevi canların ocaklarından kopuşunu beraberinde getirmiştir. Sosyo-ekonomik nedenler, fiziki koşullar, gençlere daha iyi bir gelecek hazırlama endişesi vb. sebepler neticesinde yaşanan kentleşme ile birlikte akademi ve fikir dünyasında karşımıza ‘Köy Aleviliği-Kent Aleviliği’ ya da ‘Geleneksel Alevilik-Modern Alevilik’ gibi kavramlar da ortaya çıkmıştır. Sistematik yapısıyla Aleviliği ayakta tutan sac ayaklarından biri olan ocak sistemi, köklerini muhafaza ederek varlığını devam ettirmelidir.

3.2.3. Alevilikte Cem İbadeti

Sözlükte toplama, bir araya getirme anlamlarına gelen Arapça kökenli cem kelimesi, Alevilikte toplu olarak yerine getirilen ve farklı işlevleri olan bir ibadet formudur. Ayin-i cem, cem töreni ya da halka namazı olarak da isimlendirilmektedir. “Aleviliğin en önemli ibadetlerinden biri cem ibadetidir. Sünnilikteki tarikat zikirlerine karşılık geldiği anlaşılan cem ibadetinin eski Türk kültüründen birçok husus barındırdığı muhakkaktır.” (Özdemir, 2016: 247) “Bu uygulama, genelde dinsel niteliklidir ama insanların hem tapınma işlevini hem ruhen yenilenme, yıkanma eylemini, hem de toplumsal ve bireysel sorgulama işini kapsar.” (Zelyut, 1992: 182) “Cem, Aleviliğin okuludur. Cem olmazsa, Alevilik de olmaz.” (Yaman, 2001: 227) Cemleri dedeler yönetir ve farklı amaçlarla cem yapılabilir. Örneğin Abdal Musa cemi, birlik cemi, görgü cemi, musahiplik cemi, ikrar cemi gibi.

Cemlerin fonksiyonel olarak zengin bir içeriği vardır. Dinî, sosyal, hukuki ve eğitsel işlevlere sahiptir. İbadet etmek amacıyla bir araya gelen canlar için cem, bir dayanışma vesilesidir. Aynı zamanda talipler arasındaki anlaşmazlıklar ve problemler, dedeler eliyle

cemlerde çözüme kavuşturulmaya çalışılır. Eğitsel boyutta ise dede, cemden önce ya da sonra orada bulunan canlara Alevilik öğretileri ile ilgili bilgiler aktarır. “Alevilik-Bektaşilik inancının temel ibadeti olan cemler, birçok yönüyle tasavvufi anlamlar taşımaktadırlar. Hem bireysel hem de toplumsal boyutlarıyla var olan cemler, birey ve toplum ilişkilerinde de hakem rolü görece kadar etkin olan ibadetlerin toplamından oluşmaktadır. Ferdi, tutum ve davranışların da toplumla paylaşıldığı cemler, toplumca belirlenen ahlaki normlar içerisinde yüzyıllardır yaşatılmaya devam etmektedir.” (Dönmez ve Çelik, 2018: 18)

Cemlerin kökeni kırklar cemine dayanmaktadır. “Buyruk gibi bazı Alevî kaynaklarında kitabın konusunu teşkil eden ‘kırklar meclisi’ Hz. Muhammed’in mirâc yolculuğunda Hak Teâlâ ile görüşükten sonra dönüşte uğradığı, orada bulunan bütün canların ‘birisinin hepsi, hepsinin birisi olduğunu’ gördüğü ve verdiği üzüm şerbetiyle Hak aşkı sayesinde kendilerinden geçip semah yaptıklarını müşahade ettiği bir yerdir.” (Üzüm, 1998: 255) Cemler genellikle perşembe akşamları yapılır. “Cem töreninde on iki hizmet vardır. Buyruklarda bu konu tarikatta on iki erkân ya da on iki farz başlığı altında geçmektedir. Tarikat içindeki on iki hizmet, On İki İmam’a karşılık olarak ortaya konmuştur.” (Kaplan, 2011: 263) Cemlerde bulunan on iki hizmetlinin her birinin temsili bir görevi vardır. İlk sırada yer alan mürşit yani dede, cemi yönetir. İkinci sırada yer alan rehber, dedenin en büyük yardımcısıdır. Gözcü ise, rehberin yardımcısıdır ve cemin düzeninden ve sükunetinden sorumludur. Çerağcı (Delilci), çerağı uyandıran ve ortamın aydınlanmasını sağlayan kişidir. Zakir (Aşık), cemlerde bağlama eşliğinde miraçlama, duaz-ı imam ve deyişler okuyan kişidir. Ferraş (Süpürgeci), cemevi ya da cem yapılacak yerin temizliğinden sorumludur. İznikçi (Meydancı), ceme gelenlerin ayakkabıları ile ilgilenen ve postları yerine dizen kişidir. Niyazcı (Lokmacı), yemek, lokma ve kurban tıglama işi ile ilgilenir. Sakka, suyun dağıtılmasından sorumlu kişidir. Semahcı (Pervaneci), birkaç kişiden oluşur ve semah dönerler. Peyik, Alevi canlara cemin zamanını bildiren ve davet eden kişidir. Tezekkar, ceme gelenlere tarikat abdestini aldırır. Bekçi (Kapıcı) ise cemin güvenliğınden sorumludur. Ayrıca cemlerde kadın-erkek ayrımı yoktur. Zira ceme giren canlar ölü olarak girer, diri olarak çıkar.

3.2.4. Cemevi Kavramının İzahı

Alevilerin cem yaptıkları ibadet mekanlarına cemevi denmektedir. On iki hizmetin icra edildiğı cemler, geçmişte Alevi topluluklar, genellikle şehirlerden uzak kırsal kesimde yaşadıklarından ötürü dedenin ya da taliplerden birinin evinde yapılmıştır. Eşref Doğan

Dede de cemlerin geçmişte dedelerin evinde ya da gittiği köylerde taliplerden uygun olan birinin evinde yapıldığını; ancak kentleşme ile birlikte bağımsız cemevleri yapımına başlandığını ifade etmiştir. (KK: 24) Köyde herkesin toplandığı, bir araya geldiği bir mekân olduğu için meydanaev olarak da anılmıştır. Daha eskilere gittiğimizde cemevi yerine karşımıza dergâh ve tekkeler çıkar. Ancak XX. yüzyıl başlarından itibaren kentleşme ve göçün etkisiyle bağımsız ve modern cemevleri yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. “Günümüzde cemler kentlerde, ya müsait bir evde, bir salonda ya da cemevlerinde yapılmaktadır. Özellikle son on yılda başlayan ve artık büyük ölçüde kentlerde yaşayan Alevilerin yeni gereksinimleri doğrultusunda cemevleri inşa edilmekte, buralarda Alevilerin özellikle inançsal ve kültürel talepleri giderilmeye çalışılmaktadır.” (Yaman, 2011: 236) Cemevleri, Aleviler için sadece ibadethane statüsünde olmayıp; aynı zamanda bir okul, gerektiğinde bir mahkeme ya da danışma meclisi gibi görev yapmaktadır. “Alevî yurttaşlarımız nazarında cem evleri birer adap, erkân meydanıdır. Sorgu-sual, karar yeri olarak dar meydanıdır, semah yeri olarak kırklar meydanıdır, musahipliğin, yani ahiret kardeşliğinin, kabul ve onay yeri olarak birlik meydanıdır. Yüklendikleri bu manevi anlamların yanı sıra birçok sosyal işleve de sahiptirler.” (Rençber, 2012: 84) “Alevilerin kutsal toplanma yeri olarak ifade edilebilecek cem evleri gerek sosyo-kültürel ve gerekse siyasi nedenlerden dolayı tüzel kişilik kazanmadan ancak, her zaman Alevilerin toplumsal dokusundaki önemini sürekli olarak koruyan, kültürel ve inançsal anlamda hizmet sunan bir mekân olarak var olmuştur.” (Yıldırım, 2012: 159) “Cemevleri sadece ‘Tevhid’ yapılan bir merkez olarak kalmamış, toplumsal, hukuki, sanat ve eğitim ile ilgili merkez olmuştur. Gerçekte de cemevinin dini yönünün yanı sıra sanatsal yönü dikkat çekmektedir. Türk sanatının bir parçası olan bağlamanın törende yer alması, semahlar icra edilmesi bunu doğrulamaktadır.” (Sinanoğlu, 2008: 182)

Yakın geçmişte sıkça dile getirilen, cemevlerinin ibadethane statüsünde olması, dedelere maaş bağlanması ve belirli özlük hakları tanınması, cemevlerinin belirli giderlerinin devlet tarafından karşılanması vb. sorunlar ise hala çözüme kavuşturulmamıştır. Ayrıca saha çalışmalarında, hatırı sayılır bir kesim cemlere katılsa dahi, eski yıllara nazaran cemevlerine gidip yapılan cemlere iştirak eden kişi sayısında azalma yaşandığı tespit edilmiştir. Kaynak kişilere yöneltilen ‘Alevi ritüellerini düzenli olarak yerine getirebiliyor musunuz?’ sorusuna, mülakat yaptığımız Alevi dedeler haricindekilerin çoğu olumsuz yanıt vermiştir.

3.2.5. Alevilikte Ehl-i Beyt'in Önemi

Alevilikte Ehl-i Beyt kavramı Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i ifade etmek için kullanılır. Bu sebeple Efendimiz'in abası altında olan beş kişi manasında; pençe-i âl-i aba ya da hamse-i âl-i aba olarak da zikredilir. "Ehl-i Beyt, kısaca 'ev halkı' demektir. 'Ev', Hz. Muhammed'in (s.a.v.) evi, ailesi ve ocağıdır." (Fırlıklı, 2006: 190) Ehl-i Beyt kavramı Aleviler için son derece önemlidir. Zira "Buyruklarda, Hz. Peygamber'i ve evlatlarını sevmenin gerekliliği çeşitli vesilelerle anlatılmıştır." (Kaplan, 2011: 154) "Ev halkı anlamına gelen Ehl-i beyt (ehlül-beyt) terkihi ev sahibiyle onun eşini, çocuklarını, torunları ve yakın akrabalarını kapsamına alır. Câhiliye devri Arap toplumunda kabilenin hâkim ailesini ifade eden Ehl-i beyt tabiri, İslâmî dönemden itibaren günümüze kadar sadece Hz. Peygamber'in ailesi ve soyu mânasına gelen bir terim olmuştur." (Öz, 1994: 498) Mukaddes kitabımız Kur'an-ı Kerim'de 'Ehl-i Beyt' ifadesi üç ayette yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'den 'Ey Peygamber'in Ehl-i Beyt'i! Şüphesiz Allah, sizden kusuru giderip, tertemiz yapmak ister.'⁵ ayeti nazil olduğunda, ashabın Peygamber Efendimiz'e Ehl-i Beyt'in kim olduğunu sormaları üzerine, Allah Resulü Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i yanına çağırarak, abasının altına almış ve onların Ehl-i Beyt'i olduğunu ifade etmiştir. Bundan dolayı Ehl-i Beyt, âl-i aba olarak da isimlendirilmiştir. Ayrıca Alevilik inancının temel kaidelerinden olan tevella ve teberrâ anlayışı da Ehl-i Beyt kavramı ile yakından ilişkilidir. İstilahî olarak Ehl-i Beyt'i ve onu sevenleri sevmek anlamına gelen tevella sözcüğü, sözlük anlamı itibariyle birini sevmek, veli ya da dost edinmek anlamındadır. İstilahî olarak Ehl-i Beyt'i sevmeyenlerden ve tanımayanlardan yüz çevirmek manasında kullanılan teberrâ sözcüğü ise, sözlük anlamı itibariyle uzaklaşmak, uzak durmak anlamındadır.

Yaptığımız alan araştırmasında kaynak kişiler de Ehl-i Beyt kavramını ve Ehl-i Beyt'e duyulan sevgiyi çokça dile getirmiştir. Mülakatlarda yer alan bazı ifadeler şu şekildedir. "Alevilik, Hz. Muhammed'e saygı duyan ve Ehl-i Beyt'i seven, her şeyi hakkıyla yerine getiren bir yaşam tarzıdır." (KK: 1) "Aleviliğin günümüze ulaşması On İki İmam soyu ve Ehl-i Beyt şeklindedir. Ehl-i Beyt nedir dersiniz; Peygamber Efendimizin abası altındaki beş kişidir. Bütün Müslümanlara da bu Ehl-i Beyt'in önemini söylemiştir. Hz. Ali için 'Ben ilmin şehriyim Ali de onun kapısıdır.' demiştir. Aleviliğin özü bunlardır." (KK: 3) "Alevilik yolunda Hak-Muhammed-Ali anlayışı, Ehl-i Beyt sevgisi, Kur'an, ikrar ve iman vardır. (KK: 5) "Alevilik, Ehl-i Beyt'e sıkı sıkıya bağlı bir yoldur." (KK: 16)

⁵ Kur'an-ı Kerim, Ahzab 33/33

“Aleviler, Ehl-i Beyt’in yolundan gidenlerdir.” (KK: 20) Görüldüğü üzere Ehl-i Beyt sevgisi Alevilikte oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Ayrıca Ehl-i Beyt’in muhtevası hususunda Sünni kesim ile Alevi kesim arasında görüş ayrılığı mevcuttur. Alevi zümreler kapsamı beş kişi ile sınırlı tutarken; Sünni camianın ekseriyeti Efendimiz’in hanımlarını, amcalarını ve amca çocuklarını da dahil etmektedir. Kapsamı ne olursa olsun, -Alevi, Sünni-tüm Müslümanlar her zaman Ehl-i Beyt’e sevgi ve saygı duymuşlardır.

3.2.6. Dört Kapı-Kırk Makam Öğretisi

Alevi-Bektaşî öğretisi dört ana kaide üzerine bina edilmiştir. Her tasavvufi yolculukta olduğu gibi burada da talibin insan-ı kâmil olması için geçmesi gereken mertebeler vardır. “Aleviliğin eğitim müfredatının merkezinde yer alan Dört Kapı, bireysel olduğu kadar toplumsal eğitimin de mihenk taşıdır. İnsanı, olgun yani kâmil hâle getirmeyi, toplumu ise rızalık temelinde inşa etmeyi hedefleyen bu eğitim programı, inancın içselleştirilmesi ve davranışa dönüştürülmesi için takip edilen süreci ifade eder.” (Özdemir, 2020: 250) “Alevi-Bektaşiliğin temelini oluşturan Dört Kapı Kırk Makam esasları da Hoca Ahmet Yesevi’nin ilkeleriyle bağlantılıdır. Ahmet Yesevi’ye atfedilen hikmetlerde bu kapılar sık sık anılmaktadır.” (Yaman, 2016: 126) “Sufiliğin tamamlanması gereken aşamaları olarak görülen dört kapı-kırk makam anlayışı, ilk olarak Ahmed Yesevi’ye (ö.562/1167) nispet edilen *Fakr-nâme* adlı eserde görülmektedir. Yesevi, bu anlayışını Hz. Ali’ye dayandırmaktadır.” (Kaplan, 2011: 215) Aleviliğe etki eden şahsiyetlerden olan Hacı Bektaş-ı Veli’nin görüşleri ve eserleri arasında da Dört Kapı-Kırk Makam yer almıştır. “İşte Hünkâr’ın *Makalât*’ı, ‘dört kapı’ denen ve İslâm tasavvufunun amentüsü sayılan bu şeriat, tarikat, hakikat ve marîfet’in aslını ve makamlarını son derece vecîz bir şekilde açıklar.” (Fırlı, 2006: 138) “Dört Kapı Kırk Makam şeklindeki kâmil (olgun) insan olma ilkelerini Hünkâr Hacı Bektaş Veli’nin tespit ettiğine inanılır. Hacı Bektaş bunu ‘Kul Tanrı’ya kırk makamda erer, ulaşır, dost olur.’ şeklinde açıklamıştır. Bu ilkeler aşama aşama insanı olgunluğa ulaştırır. Bir başka yoruma göreyse şeriat anadan doğmak, tarikat ikrar vermek, marîfet nefsinin bilmek, hakikat Hakk’ı özünde bulmak yollarıdır.” (Yaman, 2011: 224)

Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevi ve Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli’nin yanı sıra Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal’ın deyişlerinde de benzer ifadeler geçmektedir. Bu dört zatın eserlerinde şeriat, tarikat, marîfet, hakikat olmak üzere dört kapının başlıkları aynı olup, başlık altında yer alan makamlar farklılık arz etmektedir. “Hal böyle olunca bu küçük mukayese bize gerek Yesevi’nin ve gerekse Hacı Bektaş’ın Türkistan’da başlayan aynı

tasavvuf geleneğinin temsilcileri olduklarını, bu geleneklerin Anadolu yakasında Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal ile aynısıyla devam ettiğini ve böylece her birinin maddeten olmasa bile manen mürşid-mürid münasebetinde olduklarını söyleyebiliriz.” (Güzel, 2007: 157) Ayrıca Hacı Bektaş-ı Veli *Makalat*’ında Dört Kapı-Kırk Makamı, anâsır-ı erbaa (toprak, su, hava, ateş) ile ve dört bölük insan (abid, zahid, arif, muhib) ile bağdaştırarak da anlatmıştır. Dört Kapı-Kırk Makam Buyruklarda da ele alınmıştır. Dört kapı ve her kapıya ait onar makam şu şekilde sıralanmıştır.

1-)Şeriat Kapısı

- 1- İman etmek,
- 2- İlim öğrenmek,
- 3- Helal kazanmak,
- 4- İbadet etmek,
- 5- Ailesine faydalı olmak,
- 6- Çevreye zarar vermemek,
- 7- Peygamberin emirlerine uymak,
- 8- Şefkatli olmak,
- 9- Temiz olmak,
- 10- Faydasız ve gereksiz işlerden sakınmak.

2-)Tarikat Kapısı

- 1- Tövbe etmek,
- 2- Mürşidin öğütlerine uymak,
- 3- Temiz giyinmek,
- 4- İyilik yolunda savaşmak,
- 5- Hizmet etmeyi sevmek,
- 6- Haksızlıktan korkmak,
- 7- Ümitsizliğe düşmemek,
- 8- İbret almak,
- 9- Nimet dağıtmak,
- 10- Özünü fakir görmek.

3-)Marifet Kapısı

- 1- Edepli olmak,
- 2- Bencillik, kin ve garezden uzak olmak,
- 3- Perhizkârlık,
- 4- Sabır ve kanaat,
- 5- Haya,
- 6- Cömertlik,
- 7- İlim,
- 8- Hoşgörü,
- 9- Özünü bilmek
- 10- Ariflik.

4-)Hakikat Kapısı

- 1- Alçak gönüllü olmak,
- 2- Kimsenin ayıbını görmemek,
- 3- Yapabileceğin hiçbir iyiliği esirgememek,
- 4- Allah’ın her yarattığını sevmek,
- 5- Tüm insanları bir görmek,
- 6- Birliğe yönelmek ve yöneltmek,
- 7- Gerçeği gizlememek,
- 8- Manayı bilmek,
- 9- İlahi sırrı öğrenmek
- 10- İlahi varlığa ulaşmak.

3.3. BEKTAŞİLİĞİN İZAHI

Bektaşilik, Hacı Bektaş-ı Veli'ye bağlanan ve onun öğretileri çerçevesinde şekillenmiş bir tarikattır. “Anadolu ve Rumeli’de İslam inancının yayılması ve yerleşmesinde önemli bir yere sahip tarikatlardan biri olan Bektaşilik, XIII. asrın meşhur mutasavvıflarından Hacı Bektaş-ı Veli’ye nispet edilir. Hayatının erken dönemlerine dair yegâne bilgi kaynağı olan *Vilayetnâme*’ye göre Hacı Bektaş, çocukluğu süresince iyi bir eğitim aldıktan sonra, Nişabur’da tanıştığı Ahmed Yesevi’ye mürit olmuş, hilafet aldıktan sonra şeyhinin emriyle Anadolu’ya gelmiştir.” (Ocak, 2019: 444) Yesevi’nin yanı sıra Baba İlyas’ın halifesi olduğunu belirten kaynaklar da mevcuttur. “Hacı Bektaş Veli Anadolu’da, Dede Garkın ve onun halifesi Baba İlyas-ı Horasani’nin sufilik ekolüne dâhil olmuş, kardeşi Menteş ile birlikte Vefai Şeyhi Baba İlyas-ı Horasani’ye intisap etmişler, hatta kendisi halife derecesine de yükselmiştir.” (Yaman, 2011: 104) Dolayısıyla Bektaşilik hem Yesevi ekolüyle hem de Babai/Vefai ekolüyle ilişkilendirilmiştir. Bektaşiler kendi içinde iki kola ayrılmışlardır. Kaynaklara göre bu ayrıma gidilmesinde Hacı Bektaş-ı Veli’nin evlenip evlenmediği konusu etkili olmuştur. “Hacı Bektaş’ın mücerretliği konusu, Bektaşi tekkeleri arasında yapısal ayrışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu ayrışma Çelebiler kolu ve Dedebabalar/Babaganlar kolları olarak ortaya çıkmıştır.” (Gürsoy ve Kılıç, 2009: 104) Balım Sultan sonrası fikrî olarak dönüşümün etkili olduğu da ifade edilmektedir. Buna göre soyunu Hacı Bektaş-ı Veli’ye dayandıran Çelebiler, bel oğulları; bunu reddederek Hacı Bektaş-ı Veli’nin mücerretliği savunan Babalar ise yol oğulları olarak ifade edilmiştir. Bektaşilik, Osmanlı İmparatorluğu’nda Abdalân-ı Rum (Anadolu Dervişleri) zümresi tarafından temsil edilen tarikatlardan biri olmuştur. Bundan başka Anadolu’da üç zümre daha vardır ki, bunlar; Âhiyan-ı Rum, Bacıyân-ı Rum ve Gaziyân-ı Rum. Sonraları Bektaşiliğin şekillenmesi ve devamı noktasında XIV. yüzyılda Abdal Musa, XVI. yüzyılda Balım Sultan etkili olmuştur.

Horasan Erenlerinden kabul edilen Hacı Bektaş-ı Veli’nin, XIII. yüzyılda meydana gelen Moğol istilasının neden olduğu göçler sırasında Yesevilik, Vefailik, Babailik, Melamilik ekollerini takip eden sufi dervişlerle beraber Anadolu’ya geldiği ifade edilmektedir. Bu dervişler aynı zamanda Anadolu’daki göçebe ve yarı göçebe Türkmenlere kitabî İslam’dan nispeten uzak kalan halk İslam’ını yaymışlardır. Babailik akımı ile bağlantısı bulunan Hacı Bektaş-ı Veli’nin Babai İsyanına fiilen katılmadığı ve Sulucakarahöyük’teki dergahında kaldığı rivayet edilmektedir. Hacı Bektaş-ı Veli yaşadığı

dönemde pek çok eser de bırakmıştır. Bunların başında çeşitli nüshaları bulunan *Makalat* gelir. Ayrıca *Kitab-ül Fevaid*, *Risale* ve *Nesayih-i Hacı Bektaş-ı Veli* gibi eserlerini de sayabiliriz.

Günümüzde Bektaşilik denildiğinde daha çok, akla Balkanlar ve bilhassa Arnavutluk gelmektedir. Ayrıca Anadolu Alevilerinin bir kısmı da kendi ocaklarını Hacı Bektaş Ocağı'na dayandırmaktadır. Alevilik, soy esaslı devam ederken; Bektaşilik edep, erkân düsturuyla herkesin dahil olabileceği bir tarikattır. Anadolu'da yaygın bir kanı da şu şekildedir. Her Bektaşî, Alevidir, ancak her Alevî, Bektaşî değildir. Bu da geçmişte yaşanan ayrışmanın sonucudur. Konu ile ilgili olarak '*Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*' isimli kitapta şu ifadeler yer almaktadır: "Zamanla iki ayrı zümrenin ortaya çıktığı görülür: Yerleşik ve çok ya da az kurumsallaşmış Bektaşiler ile, göçer ya da yarı göçer Kızılbaşlar. Tam olarak tanımlanmayan, sırasıyla Zındık, Rafîzî ya da mülhid olarak nitelendirilen bu sonuncular, en son, etimoloji açısından tartışma yaratan, Alevî adı ile adlandırılacaklardır." (Melikoff, 2010: 208) Alevilerde olduğu gibi, Bektaşilerde de ayin-i cem vardır. Birçok inanç kaidesi ve ritüel benzerlik göstermektedir. Başlarına taktıkları sarık ya da takkenin tepeden bakıldığında on iki dilimli olması; boyunlarına astıkları teslim taşının on iki köşeli olması vb. özellikler, sembolize ettikleri bakımından Alevilik ile benzerlik gösteren unsurlardandır. Ayrıca Bektaşilikte beş aşama vardır. Bunlar sırasıyla muhiplik, dervişlik, babalık, mücerretlik ve son olarak ise halifelik şeklindedir. Tarikata girmek isteyen bir kişi bu sırayı izler ve yaptıkları nispetinde derecesi yükselir.

4. ALEVİLİKTE DÜŞKÜNLÜK KURUMU

4.1. DÜŞKÜNLÜK KAVRAMININ İZAHİ

Sözlükte güçsüzlük, insana yakışmayan hayat biçimi, paraca sıkıntıda olma durumu, gözden düşme gibi anlamlara gelen düşkünlük kelimesi, ıstılahi olarak Alevilikte Hak-Muhammed-Ali yolunun erkân ve adabı ile bağdaşmayan işleri yapan kimselerin, dede tarafından cezalandırılmalarını ve içinde bulundukları suçluluk durumunu ifade etmek için kullanılır. Özünde ahlaki içerikli olan bu kurum Alevilikte bir nevi kontrol ve denetleme mekanizması görevi görmekte, hukuk sistemini teşkil etmektedir.

“Düşkünlük: Anadolu Aleviliğinde, yol mensubunun yolun yasakladığı suçlardan birisini işlemesi durumunda, meydan kararı ile suçlu bulunarak, kendisi ve musahibinin (eşleri ile birlikte) dört kapılı olarak, yoldan çıkarılmaları anlamına gelen bir cezalandırma biçimidir.” (Er, 1998: 49) “Düşkünlük, Alevi inanç ve yaşamında suçluya verilen en ağır cezadır.” (Güzel, 2004: 157) “Alevîlerde dedelik kurumunun en önemli işlevlerinden biri de toplum içinde düzeni ve adaleti sağlamak, suçluları suçlarına göre cezalandırarak benzer suçların işlenmesini ve dolayısıyla düzenin bozulmasını engelleyecek bir çeşit hukuksal kurum şeklinde ifade edilebilecek toplumsal bir yaptırım ve kontrol unsuru olan düşkünlüktür.” (Yaman, 2009: 203) “Alevilik-Bektaşılık inancına göre; dünya işleri, dünyada çözümlenir; kişi Tanrı'ya olan borcunu ödeyemeden ölse bile, bu yalnızca onun sorunudur. Dünya işleri kapsamında kul borcunu ödemek bir alevi-bektaşi için temel koşuldur; bu koşulu yerine getirmeyen yargılanıp düşkün ilan edilir ve toplumdan dışlanır. Bu nedenle, kul borcu olan suçlular asla cem'e alınmaz. Bu yargılama sistemi, alevilik-bektaşılık inancını, diğer inanç sistemlerinden ayıran önemli bir özellik durumundadır.” (Korkmaz, 1994: 107) Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere düşkünlük kurumu, Alevilikte yargı mercii konumundadır. Bu sebeple ‘halk mahkemesi’ tabiri de kullanılmıştır. Bu mahkemede “verilen en büyük ceza ise düşkünlük olup, bireyin yaşadığı toplumdan izole edilmesi ve yalnızlaştırılmasıdır. Özellikle kapalı toplumlar halinde yaşayanlar için düşünüldüğünde son derece ağır bir cezadır.” (Kaplan, 2011: 293)

Düşkünlük türleri farklı şekillerde sınıflamaya tabi tutulmuştur. “Düşkünlük iki türlüdür: Pir gözünde düşkünlük ve yol düşkünlüğü. Pir gözünde düşkünlük; yola boyun eğmeyip kendi kurallarını geçerli sayarak, pirin dediklerine uymayana kendi dedesi tarafından verilen cezadır. Pir, “Düşkünsün.” der ve bu kişi toplum içinde toplumla yaşantısını sürdürür fakat ceme gelemmez. Hak lokması yapılacak konularda Seydullahı

alınmaz, yani katkıda bulunamaz. Kendi isteği olursa kısa sürede düşkünlükten kalkar. Yol düşkünlüğü; yüz kızartıcı suçu olmadan eşini boşayan, evli bir kadını yoldan çıkararak, başkası ile nişanlı kızını kaçıran, öfkesine yenik düşüp cana kıyan yani cinayet işleyen, daha açıkçası kendi nefesine ağır geleni başkasına uygulayan kimselerin düşkünlüğüdür.” (Özbilgin, 2011: 412) Diğer bir sınıflandırma ise süreli ve sürekli (süresiz) düşkünlük şeklindedir. “Süreli düşkünlük, yargılama neticesinde suçlu bulunan kişiye verilen cezadır. Bu ceza ile kişi toplumdan dışlanır, yalnız bu dışlanma işi belli bir süre ile sınırlanır. Süresiz düşkünlük, Alevi inançlı toplumlarda en ağır suç işleyen bireye verilir. Bu tür cezanın belli bir süresi yoktur. Süresiz düşkünlük cezasına çarptırılan kişinin artık birlikte yaşadığı halk ile yaşaması mümkün değildir.” (Güzel, 2004: 146) Buna benzer bir ayırmada müşkül-düşkün şeklindedir. Hafif suçları işleyenler müşkül, ağır suçları işleyenler ise düşkün sayılmıştır. “Kişinin işlediği suçun niteliğine göre verilen cezalarda ömür boyu yoldan düşmeyi gerektiren cezalara ‘düşkün’ adı verilirken, daha hafif suçlarda verilen belirli süreli (geçici) düşkünlüklere ise ‘müşkül’ adı verilir.” (Er, 1998: 49) Alevi erkânında bu durum için, ‘Müşkül hallolur, düşkün hallolmaz.’ şeklinde bir ifade de yer almaktadır.

Yaptığımız mülakatlar neticesinde düşkünlük ile ilgili ortaya çıkan bazı tanımlamalar ise şöyledir. “Toplum tarafından hoş karşılanmayan davranışları yerine getirenler düşkün ilan edilir.” (KK: 2) “Düşkün kişi toplumdan dışlanır ve uzaklaştırılır. Öğrenci okulda bir yanlış yaptığında, dersini yapmadığında nasıl uzaklaştırma alıyorsa burada da yolun gereğini yapmayanlar için aynı durum geçerlidir.” (KK: 3) “Kendi iradesiyle hata yapan bir kişi Alevilikte düşkün sayılır.” (KK: 12) “Düşkünlük, Alevilik inancının bir nevi emniyet supabı ya da sigortasıdır.” (KK: 8) “Düşkünlük, Alevilerin kendi oluşturduğu bir iç hukuk sistemidir.” (KK: 16) “Toplumsal bir mahkeme gibidir.” (KK: 20) Ayrıca mülakat yaptığımız Alevi vatandaşlara yöneltilen ‘Sizce düşkünlük kurumu Alevilerin halk mahkemesi midir?’ sorusuna, kişilerin çoğu, ‘Evet, diyebiliriz.’ şeklinde yanıt vermiştir. Alevi Dedesi Muhsin Topalcengiz ilaveten şunları ifade etmiştir. “Halkın yanında Hak mahkemesidir. Dolayısıyla hem halk hem de Hak mahkemesidir.” (KK: 8) Düşkünlük ile ilgili yapılan tanımlar, bu kurumun bir yargılama ya da cezalandırma sistemi olduğunu göstermektedir. Düşkünlük kurumu sayesinde, önceleri ekseriyetle kırsalda yaşayan Aleviler, karşılaştıkları problemleri çözmek için adliye yerine bağlı bulunduğu dedeye müracaat etmiştir. Düşkünlük, Aleviliğin yazılı kaynaklarından olan Buyruklarda da yer almış, kişinin hangi durumlarda düşkün sayılacağı ve verilecek cezalar ifade edilmiştir.

Düşkünlük konusunda, Erzincan ili, Kemaliye ilçesi, Ocak köyünde yer alan Hıdır Abdal Sultan Ocağı Alevilerin ‘Düşkün Ocağı’ olarak nitelendirilir. Hıdır Abdal Sultan

hakkında tarihî veriler kısıtlıdır. Hıdır Abdal Sultan, daha önce de zikrettiğimiz Abdalân-ı Rum zümresine mensup bir derviş olan Gözcü Karaca Ahmed'in evladıdır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin halifelerinden olduğu da rivayet edilmektedir. Ocak köyü XIII. yüzyılda, Hz. Muhammed soyundan gelen seyyitlere tanınan, yeşil sarık sarma hakkına sahip ve ceddi Zeynel Abidin olan, Hıdır Abdal Sultan tarafından kurulmuştur. Yaygın kanıya göre, Hıdır Abdal Sultan Ocağı, Aleviler için günümüz modern adli kurumlarından Yargıtay ya da Danıştay gibi görev yapmaktadır. Dede, karar verme noktasında mütereddit davrandığı durumlarda bu yola müracaat eder. “Dede karar vermekten kaçınarak konuyu Pirine havale edebilir. Yine istisnai durumlarda düşkün, Anadolu'daki Alevilerin Düşkün Ocağı olan ve Erzincan'ın Ocak köyü'nde bulunan Hıdır Abdal Ocağı'na veya Hacıbektaş ilçesinde bulunan Çelebilere yollanırlar. Bu durumda bu makamlarca verilen karara düşkünü buraya yollayan Dede ve talipleri de uyar. Aslında bu makamların mevkilerinin üstünlüğüne binaen kararları daha da güçlü olarak kabul edilebilir.” (Yaman, 2001: 258) Başka bir eserde geçen benzer ifadeler şu şekildedir. “Kimi durumlarda dedeler düşkünlük konusunda ‘Düşkün Ocağı’ olarak kabul edilen Erzincan’ın Ocak köyü’nde bulunan Hıdır Abdal Ocağı ve Hacı Bektaş’ta bulunan çelebilere de yollanabilirdi. Bu durum ya düşkünlük ile ilgili karar verememe durumunda veya düşkünlüğün kaldırılabilmesi durumunda olabilirdi.” (Yaman, 2011: 263) Özet olarak, düşkünlüğünün kaldırılmasını talep edenlerin müracaat ettiği son mercii Hıdır Abdal Ocağı’dır.

Yaptığımız mülakatlarda ise, kendisi de bir Alevi Dedesi Topalcengiz’e göre; “Hıdır Abdal Ocağı talipler için değil, sadece dedeler için sorgu ve karar meydanıdır. Sadece düşkün dedeler oraya gider ve işlediği suç affedilecek boyutta ise cezasını çekip aklanarak geri döner. Ayrıca Hıdır Abdal’ın babası Gözcü Karaca Ahmed o zamanın psikolog doktorlarından.” Günümüzde ruhsal ya da bedensel rahatsızlıkları olan kişilerin de başvurduğu bir mekân olması bu sebepten kaynaklanıyor olabilir. Eşref Doğan Dede ise, ocağın zamanla kurumsallaştığını ve nefsini ıslah edenlerin oraya başvurarak, verilen her cezaya razılık gösterdiğini ifade etmiştir. Ancak gerçek manada düşkünlüğü kaldıracak olanın, bağlı bulunan ocaktaki, yöredeki dede ve işlenen suçun muhatabı olan kişiler olduğunu eklemiştir. (KK: 24) Mülakat yaptığımız Sürücü’nün ise Hıdır Abdal Sultan ile ilgili menkıbevi anlatımı şu şekildedir. “Hacı Bektaş Ocağı’nda ya da Karaca Ahmed dergâhında eğitimini tamamlayıp icazet alan Erenler/Dervişler, Anadolu’nun çeşitli yerlerine dağılarak görevlerini orada ifa ederler. Rivayet odur ki; görevler tayin edilirken, Hıdır Abdal Sultan geç kalınca kendisine görev kalmadığını görüyor ve Gözcü Karaca Ahmed ona hitaben ‘Benden düşen sana gelsin.’ diyor. Ancak buradaki düşkünlüğün eğitsel

boyutu da vardır. Benim eğitip yetiştiremediğim sana gelsin anlamını da ifade eder.” Bu menkıbenin kitaplarda yer alan farklı bir anlatımında ise Gözcü Karaca Ahmed yerine, Hacı Bektaş-ı Veli zikredilmektedir.

4.1.1. Düşkünlüğü Gerektiren Suçlar

Alevilik inancında yola girmek isteyen bir kişinin öncelikle ikrar vermesi gerekmektedir. İkrar vermemiş kişi Alevilik yoluna baş koymuş sayılmaz. Düşkünlükte cezalar, yola girip ikrar vermiş kişilere uygulanır. Araştırmalarımıza göre, Malatya yöresinde ikrar ya da musahipliğin yapıldığı cemlere tarikat cemi de denmektedir. Temel olarak, Alevilik adap ve erkânına aykırı davranan kişi düşkün sayılır. Zira kişi verdiği ikrardan, sözden dönmüştür. Dolayısıyla ikrar veren kişi, bu kısımda ifade edeceğimiz suçları işlemeyeceğine dair söz vermiş olur.

Buyruklarda düşkünlük ile ilgili yer alan kavramlar Üç Sünnet-Yedi Farz ve günahlar olarak ele alınabilir. Üç Sünnet-Yedi Farz’ı yerine getirmeyenler düşkün sayılmıştır. “Alevilikte, İmâm Câfer es-Sâdık tarafından konduğuna inanılan ve mutlaka uyulması gerekli esaslar olarak kabul edilen ‘Üç Sünnet-Yedi Farz’ şunlardır. Üç Sünnet: (1) Daima Allah’ın kelimini dilinden gitmeye. Kelime-i Tevhid kalbinden gitmeye; (2) Kalbinden adâveti (düşmanlığı) gidere; (3) Eğer talib bir ise bir gibi otura, hemen biri söyleye (tarikatin her dediğini yerine getire). Yedi Farz: (1) Zâhid dinini şeytandan nice sakınırsa, ehl-i tarikat da yolunu dinini öyle sakına; (2) Dest-i kudret makamına iletmiş ola. Yani candan geçse, haktan dönmeye; (3) Dünya kendine zerre kadar gelmeye; (4) Halîfeden tövbe ala; (5) Hâlîfeden, musahip hakkını cemiyete yetire; (6) Hâlîfeden hırka giye; (7) Halifeden tâc urunmaktır. Ve dahî sûfiliğin bir şartı daha vardır. Şart oldur ki, özün meşayihe yetüre.” (Fırlıklı, 2006: 241) Günahlar ise küçük, orta ve büyük günah olarak nitelendirilmiştir. “Eğer talibin işlediği günah/suç farzla ilgiliyse büyük günah, sünnetle ilgiliyse küçük günahdır. İkisiyle ilgili değilse o da orta günahdır. Günahın derecesine göre sitem sürülüp erkân yürütülmelidir.” (Kaplan, 2011: 297) Ayrıca Alevilikte uygulanan cezalara ‘sitem’ adı da verilmektedir.

“Alevi süreği, eline, beline, diline sahip olma ilkelerine dayanan toplumsal bir düzendir. Buna göre, el, cinsel ilişki ve dil yolu ile suç işleyen Alevi ‘düşkün’ sayılır.” (Bozkurt, 1990: 126) “Cinayet, ırza tecavüz, ikrardan dönmek, Hz. Ali’ye ve Ehl-i beyt’e dil uzatmak en ağır suçlar kabul edilir.” (Yıldız, 2016: 356)

Aşağıdaki maddeler Aleviliğin yasakladığı suçlar olup, bunlar işlendiğinde kişi düşkün olur: 1. Adam öldüren, 2. Zina yapan, 3. Hırsızlık yapan, 4. Namusa dolanan, 5. Müsahibi ile küsen, 6. Piri, rehberi, yolu inkar eden, 7. Anaya, babaya, diğer aile üyelerine saygısızlık eden, 8. Yalan söyleyen ve yalancı şahitlik yapan, 9. Haklı nedenlere dayanmadan nikahlı kadını boşayan, 10. Birden fazla kadınla evli olan, 11. Dede ve cem erenlerine yalan söyleyen, 12. Aldığı emanete hıyanet eden, 13. Kul hakkı yiyen, işçisini sömüren, 14 . Komşularını huzursuz eden, 15. Edebe, görgü kurallarına uymayan, 16. Dedikodu ve iftiracılık yapan, 17. Haram kazanç sağlayan, 18. Alevi olduğunu söylediği halde cemevlerine, dergahlara, Alevi Kültür merkezlerine üye olmayan, cem ibadetlerine katılmayan, dernek çalışmalarında yardımcı olmayan, sonra da kalkıp bu tür etkinlikleri ve çalışanları eleştiren, 19. Kız kaçıran, 20. Müsahiblik ikrarından dönen, 21. Başkasının malına, namusuna göz diken, 22. Dedelik ve taliplik görevini hakkıyla yerine getirmeyen, 23. Yüz kızartıcı suç işleyen, 24. Kısacası, ELİNE-DİLİNE-BELİNE sahip olmayanlar düşkün (suçlu) olurlar (Yaman, 2001: 248).

“Düşkünler, yani haksız yere keyfi olarak eşini boşayan, haram kazanç sağlayan, yalancı şahitlik yapan, nefesine hakim olmayan, hırsızlık yapan, adam öldüren, vergi ve askerlik borcu gibi vatan borcunu ödemeyen, annesine babasına evlatlık görevini yapmayan, insanlara zarar veren, komşusunu inciten, işçi ve yetim hakkı yiyenler, ceme alınmazlar.” (Yaman, 2009: 205) “Telafisi mümkün olan, kavga etme, küskünlük, dedeye ya da bir büyüğe saygısızlık, mazeretsiz ‘hakullah’ vermeme, sarhoş olup toplum düzenini bozma, cemde ve toplumsal yaşamda dedenin yapmayı yasakladığı şeyleri yapma, ailesine karşı sorumluluğunu yerine getirmeme, iftira, küfür, sırrı ifşa etme, bir defaya mahsus olmak üzere hırsızlık vb. suçlar geçici düşkünlük yani müşkül sınıfına girer. Zina, tecavüz, mazeretsiz birden fazla evlilik, boşanma, bir defadan fazla yapılan hırsızlık, adam öldürme, musahipliği bozma, ikrardan dönme gibi suçlar süresiz düşkünlüğü yani yoldan düşmeyi gerektirir.” (Er, 1998: 50)

Düşkünlüğü gerektiren suçlarla ilgili mülakatlarda aldığımız cevaplar şu şekilde olmuştur. “Yalan söyleyen, hırsızlık yapan, zina yapan ve toplum tarafından hoş karşılanmayan davranışları yapan kişiler düşkün olarak görülür.” (KK: 2) “Alevi ritüellerine ters düşen kişi, dede tarafından düşkün ilan edilir” (KK: 3) “Kul hakkı yeme, taciz, harama el uzatma, yalan söyleme gibi suçları işleyen kişiler dede tarafından cezalandırılarak düşkün ilan edilir.” (KK: 4) “Alevilikte ağır suçları işleyenler düşkün sayılır.” (KK: 5) “Verdiği ikrardan dönen kişi, Alevilikte düşkündür. Ayrıca konu ile bağlantılı olarak; musahibine sahip çıkmayan kişiler de düşkün ilan edilir.” (KK: 7) Ali Kapısı Cemevi Dedesi Toplacengiz geniş bir çerçeve çizerek şunları ifade etmiştir. “Alevi bir can, vermiş olduğu ikrarda -Tanrı hakkı, Peygamber hakkı, Kur'an hakkı, Hz. Ali'nin

velayeti hakkı, On İki imamlar hakkı, ana-baba hakkı, komşu hakkı, kul hakkı vb.- bu hakların tümüne dair ikrar verir ve herhangi birinde hakkı çiğneyip ikrardan dönerse düşkün olur.” (KK: 8) Ortak bir tanım olarak ise Alevi canlar özetle, “Eline, diline, beline sahip çıkmayan kişiler, düşkün ilan edilirler.” (KK: 9, KK: 12, KK: 14, KK: 19) diyerek cevap vermiştir. “Kul hakkından tutun, hırsızlığa, namussuzluğa, birinin malına ve canına zarar vermeye kadar işlenen tüm suçlar düşkünlük sebebidir. Yani nefsimizin bizi yanılsa düşürebileceği birçok davranışı buna dahil edebiliriz.” (KK: 16)

Bu çalışma esnasında yapılan saha araştırmaları, Alevilikte düşkün olmayı gerektiren suçların geniş bir skalada ele alındığını göstermektedir. Bunun sebebi, Alevilikte razılık makamının, kul hakkının çokça önemszenmesidir. Hak ve adalet konusunda, tabiri caizse kırk yarmasıdır. Suçların özeti mahiyetinde; eline, diline, beline sahip olmamayı ve verdiği ikrardan dönmeyi ifade edebiliriz. Çünkü verilen ikrar hem Hak ile hem de halk ile yapılan bir nevi sözleşmedir. Dolayısıyla Alevilikte Yaradan’a ve yaratılana karşı işlenen her suç, Alevilerin bu halk mahkemesinde, düşkünlük meydanında görülür ve gerekli ceza kesilir. Ayrıca Buyruklarda Üç Sünnet-Yedi Farz’ın terki vb. durumlarda belirli sayılarda tarik çalma cezası da uygun görülmüştür. Tarik ya da serdeste, suçluyu cezalandırmak için kullanılan sopanın adıdır. Buyruklarda Zülfikâr’ın tarik ya da serdesteye dönüşmesi ile ilgili menkıbevi anlatılar da mevcuttur.

4.1.2. Düşkünlükte Yasaklar ve Yaptırımlar

Kapsamı itibariyle, toplumsal uzaklaşmayı ve dışlanmayı gerektiren düşkünlük bazı yasakları ve yaptırımları beraberinde getirir. “Düşkünlük kişiye işlediği suçtan dolayı ceza verilerek belli bir süre veya kalıcı olarak toplumdan uzaklaştırmak veya dışlamaktır. Bu cezanın süresi 3-5-7-12 yıl veya ömür boyu sürmektedir. Düşkün olan kişinin selamı alınmaz. Bu kişi Ceme sokulmaz, toplumda itibar görmez, dükkânı var ise ondan alışveriş yapılmaz, o kişinin düğününe, davetine gidilmez, yemeği yenmez, lokması alınmaz, onunla konuşulmaz, eksiği-gediği giderilmez, malı-davarı komşunun veya köylünün davarına katılmaz, evine girilip çıkılmaz, kimse onu evine almaz.” (Irmak ve Hamarat, 2018: 222) “Düşkünlükle cezalandırılan suçlular için uygulanan müeyyideler daha çok suçluyu fiziki anlamda değil manevi anlamda zorlamaya ve yıpratmaya yöneliktir. Suçluyu toplum dışına iterek toplumsal faaliyetlerden men etmek, cemlere almamak, selam vermemek, ekmeğini yiyip suyunu içmemek, konuşmamak, kız alıp vermemek, sürüsünü sürüsüne katmamak,

bayramlaşmamak, hastasını ziyarete gitmemek (ölüsü olursa kaldırılır) vb. gibi bireyi manevi anlamda yıpratıcı cezalar verilmektedir.” (Er, 1998: 51)

“Düşkünlük halinde bulunan kişiye ailesi sahip çıkamadığı gibi musâhibi de toplum nezdinde mânen sıkıntılı duruma düşer. Düşkün olana selâm verilmez, selâmı alınmaz; onunla babası ve ailesi dahil herkes ilişkiyi keser, bir ihtiyacı olduğunda yardım edilmez, evine girilmez, kendisi de kimsenin evine giremez; malı, davarı komşusuna katılmaz, düğününe gidilmez ve düğüne çağrılmaz; bayramlarda kendisiyle bayramlaşmaz, hastasının hali sorulmaz, neticede toplumdan tamamen dışlanır, hatta sürgün bile edilebilir. Sadece cenazesi olursa defnine yardım edilir, fakat ölü için verdiği yemek yenmez. Teselli bulması için kırk gün kendisiyle normal bir şekilde konuşulur, bu süre bitince tekrar eski hale dönülür. Kendisi öldüğünde şeklen cenaze namazı kılınır ve toplumdan rıza alınmadan defnedilir.” (Yıldız, 2016: 357) Farklı bir kaynaktan benzer ifadeler şu şekildedir. “Alevilikte düşkünlüğün koşulları çok ağırdır. Düşkünle kimse selamlaşmaz. Evine gidip gelinmez. Bir eksiği yerine getirilmez. Bayramda bayramlaşmaz. Yalnız ölüsü kaldırılır. Bu durumda ekmeği yenip kahvesi içilmez. Eski dönemlerde koşulların çok ağır olduğu bilinir. Kimi bölgelerde düşkünün cenaze namazı bile kılınmaz.” (Bozkurt, 1990: 126) “Düşkünlük bir Alevi için çok büyük bir küçümsenme ve dışlanmayı beraberinde getirmektedir. Düşküne ailesi dahi sahip çıkamaz, düşkünün musahibi de manevi açıdan topluluk önünde sıkıntılı durumdadır, çünkü onun yol kardeşi artık içinde yaşadığı toplumun dışladığı bir kişi olmaktadır.” (Yaman, 2009: 205) Alevilikte belli başlı bazı suçlar için uygulanacak yaptırımlar şu şekildedir.

- 1- Hırsızlık; çalınanın iki katı ödenir ve üç ay düşkün sayılır.
- 2- Öldürme; ancak üç yıl sonra mürüvvet meydanı açmak hakkına sahip olabilir; ocağın saptayacağı kan bedelini öder.
- 3- Yalan söyleme: Yüz bir gün düşkün kalır; mürüvvet meydanı giderini öder; çift kurban tığlatır.
- 4- Zina; bir yıl üç gün düşkün sayılır; dönüşünde davacının rızasını almak zorundadır; alamaması durumunda evlenir.
- 5- Sırları açıklama; dört baş okuttuktan sonra ancak meydan'a alınır (Korkmaz, 1994: 107).

Alan araştırmasında bu başlık ile ilgili elde ettiğimiz derleme bilgileri ise şu şekildedir. Alevi Dedesi Topalcengiz’e göre “Belirli suçlara verilecek cezalarla ilgili olarak, Buyruklarda 3 aydan 3 yıla kadar öngörülen sürelerde cezalandırmalar mevcuttur. Suçun niteliğine ya da kasıtlı/kasıtsız yapılma durumuna göre değişkenlik göstermektedir. Ancak esas düşkünlük tecrittir. Hiçbir surette ceme alınmaz, görüşülmez, konuşulmaz.” (KK: 8)

Bu bölüm ile ilgili sorulan soruya Alevi bireylerin birçoğu (KK: 3, 5, 8, 10, 12, 19, 20, 21, 22, 24) yaptırım olarak, ceme alınmamayı dile getirmişlerdir. İlâveten düşkün kişilerle ilgili olarak Coşkun, itibarının kalmayacağını ve sözüne itimat edilmeyeceğini (KK: 3); isminin belirtilmesini istemeyen bir Alevi vatandaşımız, yalnızlığa terk edileceğini (KK: 10); Pişkin ise, alışveriş yapılmayacağını ve hatta iletişim dahi kurulmayacağını (KK: 16) belirtmiştir.

Alevilik yolunda kurallara uymayan kişi için, yine Alevilik hukuku ile belirlenmiş bazı yaptırımlar vardır. Görüldüğü üzere, düşkün sayılmayı gerektirecek hallerde olduğu gibi, uygulanacak yaptırımlar konusunda da geniş bir çerçeve çizilmiştir. Bunların başında ceme alınmama, selamlaşmama, konuşup görüşmeme ve ticaret yasağı gelmektedir. Yani kişi toplumsal faaliyetlerden tümüyle men edilmektedir. Düşkün ilan edilen kişiye toplum nezdinde kötü bakılmaktadır. Esasen düşkünlüğün kendisi çok ağır bir yaptırımdır. Toplum içinde fiziksel olarak, bedenlen var olan bir bireyin yok sayılması, görmezden gelinmesi, sosyal bir varlık olan insanoğlu için, içinden çıkılması güç bir durumdur. Düşkün kişi bulunduğu beldeden sürgün edilmese bile, süresiz düşkünlükte bu ağır yaptırımlar sonucunda otomatikman göç etmek durumundadır. Düşkün ilan edilen kişinin ailesi, varsa musahibi de zor durumda kalmaktadır. Uygulanan müeyyideler, toplumsal baskı ve yaşanan mahcubiyet hissi, düşkün kişiler için son derece ağır bir ceza olmaktadır.

4.2. DÜŞKÜNLÜĞÜN TARİHSEL KÖKENİ

Düşkünlüğün kökeni ihtilaflı olup bu konuda iki rivayet vardır. Bunlardan biri dinî biri de siyasi temelli görüşlerdir. “Alevi/Bektaşî geleneğine mensup olan özellikle bazı yaşlı kuşak insanlar, bu kurumu Hz. Muhammed’le irtibatlandırmakta, bu çerçevede özellikle Hz. Muhammed’in yaptığı Tebûk Seferi (9/630) için hazırlanan ve ‘zorluk ordusu (Ceyşu’l-usra)’ diye adlandırılan orduya katılmakta mütereddit davranıp mazeretsiz bir şekilde geride kalan üç kişiye dayandırmaktadırlar.” (Yıldız, 2007: 1249) Bu rivayete göre Bizans İmparatorluğu’nun Müslümanların üzerine geldiğini haber alan Hz. Muhammed (s.a.v.) Bizans’a karşı savaş hazırlıkları yapar. Ancak birtakım insanlar bu savaş çağrısına çeşitli bahaneler ileri sürerek icabet etmez. Tebûk denilen bölgede Bizanslılar, Müslüman ordusunun büyüklüğünü görerek geri çekilir. Hz. Peygamber ve ashabı geri döndüğünde bu üç kişi (Kâb b. Mâlik, Mürâre b. Rabî ve Bilal b. Ümeyye) Efendimize gelerek pişmanlıklarını dile getirirler. Bunun üzerine bu kişilere ahlaki müeyyideler uygulanır, Hz. Peygamber ve ashabı bu kimselerle tövbelerinin kabul olunduğuna dair ayet nazil olana dek konuşmaz. İlgili ayetin mealî şu şekildedir: “Allah geriye bırakılan (savaşa katılmayan) üç

kişinin de tövbesini kabul etti. Sonunda, bütün genişliğine rağmen yeryüzü onlara dar gelmeye başlamış, vicdanları kendilerini sıkıştırmış ve Allah’a karşı O’ndan başka sığınılacak kimse olmadığını anlamışlardı. Bunun üzerine O da eski durumlarına dönmeleri için onlara tövbe nasip etti. Şüphesiz Allah, tövbeleri kabul edendir, merhametlidir.”⁶

İkinci rivayet ise Çaldıran Savaşı ve sonrası gelişmelere dayanmaktadır. “Cemler, özellikle Osmanlı devleti zamanında, Alevi halkın mahkemeleri gibi de çalışmışlardır. Aleviler; sorunlarını çözmek için asla Osmanlı devletinin mahkemelerine gitmemişlerdir. Bu yola başvuran birisi düşkün sayılır ve toplumdan dışlanırdı. Gerek kişisel sorunlar, gerek çözülemeyen alevi sorunlar, gerekse kişinin topluma karşı sorunları cemde görüşülür, çözüme bağlanırdı. Çözumsuzlük söz konusu olmaz.” (Zelyut, 1992: 182) *Alevi Halk Mahkemeleri* isimli kitapta ilaveten şu ifadeler yer almaktadır. “Alevi halk mahkemeleri aslında Kırkların toplantısı ile başlar. Aleviliğin temelinde gerek inançsal haksızlığa karşı ve gerekse sosyal yaşamda insanların eşitçe, kardeşçe yaşaması için mücadele vardır. İnsanlar arasında paylaşımın eşitçe yapılması vardır. Alevi halk mahkemeleri bin dört yüz yıllık baş kaldırışın ve muhalefetin neticesinde doğmuştur.” (Güzel, 2004: 260)

Mülakat yaptığımız Alevi canlardan Gerçek, düşkünlüğün kökeninin Hz. Ali ile Şam valisi Muaviye arasında yaşanan olaylara dayandığını belirtmiştir. Kim Hz. Ali’nin yolundan gidecek, kim Muaviye’nin yolundan gidecek; bunu belirlemek için yapılmıştır diyerek eklemede bulunmuştur (KK: 12), ancak detaylı açıklama yapmamıştır. Pişkin ise, Alevilerin geçmişte kendi iç hukuk sistemlerini kurduklarını ve yüzlerce yıllık Osmanlı tarihinde devletin kadılarını, mahkemelerini hiç kullanmadıklarını ifade etmiştir. (KK: 16) Ancak bunun dışında, mülakat yapılan kişilerin çoğunluğu düşkünlüğün kökeninin nereye ya da hangi olaya dayandığı konusunda bilgi sahibi olmadığını beyan etmiştir. Alevi vatandaşlarımızın çoğunluğunda bu konuda bilgi eksikliği olduğu tarafımızca sahada müşahade edilmiştir.

XVI. yüzyıl itibariyle Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde sorun yaşayan Aleviler (Kızılbaşlar) kendi iç bütünlüğünü muhafaza edebilmek ve Osmanlı hukuk sistemini tanımamak için alternatif bir düzen kurmuşlardır. Buna göre Aleviler kendi suçlusunu yine kendisi yargılayacak ve kendi içinde bir denetim/yargılama mekanizması kurmuş olacaktı. Kurumun başında da yeri geldiğinde bir kadı gibi görev yapan dedeler bulunacaktı. Bu görüş

⁶ DİB Kur’an-ı Kerim, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Tevbe-suresi/1353/118-ayet-tefsiri>. (Erişim Tarihi: 09.05.2022)

daha tutarlı olup akademik çevrelerde daha yaygın kabul görmekle birlikte, düşkünlüğün ilk kez nerede ve nasıl ortaya çıktığı tam olarak bilinmemektedir.

4.3. DÜŞKÜNLÜK CEMİ

“Anadolu Aleviliğindeki düşkünlük cezası, dedenin başkanlığında, ikrar vererek yola girmiş olan köy halkının katılımıyla gerçekleştirilen, ‘düşkünlük meydanı’ adı verilen cemde verilmektedir. Şikayetçi ve suçlanan dara durup dinlendikten sonra halkın da görüşleri alınıp değerlendirilerek bir yargıya varılmaktadır. Dedenin tek başına yargılamada bulunması söz konusu değildir.” (Er, 1998: 52) “Düşkünlüğün işleyiş biçimi şöyledir: Çoğu zaman suçlu olan kişi, rehberle bildirilir. Rehber, önce çevreye haber vermeden suç işleyen kişiyle özel görüşerek sorunu halletmeye çalışır. Rehberin uyarılarına karşı o kişi, suçu işlemekten vazgeçmiyorsa bunun üzerine dedeye, mürşide gidilir. Bunların da uyarıları çözüm getirmiyorsa suçlu olan kişi, toplum huzurunda ve toplumun onayıyla düşkün ilan edilir.” (Yıldız, 2007: 1251) “Alevi Dedesi ceme başlamadan razılık ister. Birbiriyle küs olanlar Dedenin huzurunda barıştırılır. Eğer bu kişiler barışmaya yanaşmazlar ise toplumca kınanır ve bazı yaptırımlara maruz bırakılır. Örneğin cem esnasında Dede, dargın olan ya da aralarında bir meselesi olan kişileri dinleyerek kararını verir. Lakin Dede kararsızlığa düşerse konuyu kendi Pirine havale edebilir. Dede kararını verdikten sonra haksız bulduğu kişilere yapması gerekenleri söyler. Fakat haksız olan tarafın, verilen karara uymaması ve haksızlığa devam etmesi durumunda Dede, cemaati tekrar toplar ve o kişiye maddi ya da manevi bir ceza uygular.” (İrmak ve Hamarat, 2018: 222)

Halk Mahkemesi olarak da nitelendirilen Düşkünlük Meydanı başka bir deyişle yargılama süreci kısaca şu şekilde işler: A- Haksızlığa uğrayan ve/veya buna şahit olanlar ve hatta vicdan azabı duyan suçlu kişi Dede'ye bu konuyu iletir. Bu konunun Dede'ye intikali Cem sırasında olabileceği gibi Cem dışındaki bir ortamda da olabilir. Düşkün kişi Talip veya Dede olabilir. Tek farkla ki Dede'yi onun bağlı olduğu dede yani Piri veya Pir'inin de bulunduğu dedelerden oluşan bir grup Dede yargılar. Düşkün ilan edilen Dede posta oturamaz, başka bir deyişle Dedelikten men edilir. B- Dede bu duyum üzerine konuyu Cem esnasında gündeme getirebilir veya konu yine olayın tarafları veya şahitlerince Cem meydanına getirilebilir. Veya Dede'nin talebiyle özel olarak bu sorunun halli için bir Cem (Düşkün Meydanı) düzenlenebilir. Meselenin Cem'e getirilmeksizin karşılıklı razılıkla çözüldüğü durumlarda mevcuttur. Ancak genel kural sorunun Cem'de çözülmesi şeklinde olmaktadır. C- Cem sırasında konunun tarafları dinlenir. Dede, Cem Erenleri olarak anılan Cem'in özellikle dedesoylu yaşlılarının ve hatta cemaatin de görüşüne başvurmak suretiyle karar verir. Dede yalnız başına da karar verebilir. Dede'nin kararı cemaatte veya yalnız alması kararın meşruluğu bakımından bir farklılık yaratmaz. Eğer Dede cemaate

sorunla ilgili danışırse talipler "Dilli başlı mıyım Erenler?" diyerek söz isterler ve Dede'nin oluruyla görüşlerini ifade ederler. D- Topluluk huzurunda Dede'nin açıkladığı karar kesindir. Nadir hallerde Dede karar vermekten kaçınarak konuyu Pirine havale edebilir. Yine istisnai durumlarda düşkün Anadolu'daki Alevilerin Düşkün Ocağı olan ve Erzincan'ın Ocak Köyü'nde bulunan Hıdır Abdal Ocağı'na veya Hacıbektaş ilçesinde bulunan Çelebilere yollanırlar. Bu durumda bu makamlarca verilen karara düşkünün buraya yollayan Dede ve talipleri de uyar. Aslında bu makamların mevkilerinin üstünlüğüne binaen kararları daha da güçlü olarak kabul edilebilir. Suçlanan kişi veya kişiler cezalandırılabilceği gibi affedilebilirler de. Verilen cezalar maddi veya manevi olabilirler. E- Bazı hallerde sitemi kesilen (cezalandırılan) kişinin verilen karara uymaması yani maddi-manevi cezasını yerine getirmemesi nedeniyle konu yeniden Dede'ye getirilebilir veya yukarıda belirttiğimiz iki üst makama yollanabilir. Cezanın ağırlığına göre düşkünlük cezası toplumdan dışlanmaya kadar varabilir. Toplumdan dışlanan kişiyle ailesi dahil herkes ilişkiyi keser, Cem ve cemaatlere alınmaz. Kurban kesemez, kurban lokması yiyemez. Bazı bölgelerde bu toplumdan dışlanmışlık yıllarca sürer. Ancak Dede'nin huzurunda toplanan cemaat affedilmeyi sağlayabilir (Yaman, 2001: 257).

Kaynak kişilerden Alevi Dedesi Topalcengiz'e göre, "Bir şikâyet söz konusu olduğunda suçlu kişi dede huzuruna gelir ve ona 'dilli, başlısın' dendiğinde konuşmasına, kendini savunmasına müsaade edilir. Orada hazır bulunan canlarla ve isteklilerle (davacılarla) istişare edilerek gerekli karar verilir. Bu sadece dedelerin tekeline değildir. Ancak halk içinde ifşa edilmeyecek bir husus olursa ayrıca görüşülür." (KK: 8) Mülakat yaptığımız Alevi canların çoğu düşkünlük cemine şahit olmadıklarından konu ile ilgili detaylı bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir.

Düşkün meydanı olarak da anılan bu cemlerde bir nevi mahkeme kurularak yargı süreci yürütülmüş olur. Süreç, şikâyet edilen durumun ve şikayetçi olunan kişinin, cemde ya da cem haricinde, dede ya da rehberle bildirilmesi şeklinde başlar. Şikayetçi olunan kişinin dara çekilip sorgulanması ile devam eder. Ayrıca düşkünlük konusunda verilen kararın sadece dedenin inisiyatifinde olmayıp; orada bulunan canlar ile istişare edilerek oy çokluğu ya da oy birliği ile karar verilmesi de bu kurumun demokratik bir mahkeme özelliği taşıdığını göstermektedir. Ancak kentleşmenin de etkisiyle zayıflayan bu kuruma dair, Alevi bireylerde bilgi eksikliği olduğu tarafımızca sahada tespit edilmiştir. Esasen düşkünlük cemi diye özel bir cem olmayıp; cem başlamadan evvel dedenin orada bulunanlara hitaben 'Birbirinizden razı mısınız? Aranızda küskün/dargın var mı?' şeklinde sormasından ötürü bu şekilde isimlendirilmiştir. Düşkün ilan edilme, nadiren cemler dışında yapılan bir toplantı ile olsa da çoğunlukla cemlerde gerçekleştirilmiştir.

4.4. DÜŞKÜNLÜKTEN KALDIRMA CEMİ

Düşkünlük, sürekli olabileceği gibi; bazı durumlarda da cezasını çeken ve hatasını anlayan kişiler için düşkünlük hali sona erdirilebilir. “Düşkünlük suçun durumuna göre belli bir süre sonra kaldırılabilir; burada temel ölçüt, kişinin düzelmesi ve halkın da bu kişiyi düzelmiş kabul etmesidir; dede bu konuda sadece hakemdir; bir dedenin düşkün ettiği kişinin düşkünlüğünü kendisi ya da kendisi yoksa aynı ocaktan bir başka dede kaldırabilir.” (Korkmaz, 1994: 107) “Yapılan yargılama sonucu düşkün ilan edilen kişinin, düşkünlüğünün kaldırılması (müşkül) da yine aynı şekilde bir cem yapılarak gerçekleştirilir ki bu ceme ‘düşkün kaldırma’ ya da kimi yörelerde ‘yunma’ adı verilir. Düşkünlüğü kaldırılan kişinin yola tekrar ikrar vermesi gerekir.” (Er, 1998: 52) “Kişi pişman olur ve bu pişmanlığını aracılar vasıtasıyla Dedeye iletirse cemaatin de hatırıyla Dedelerden oluşan kurul Düşkün olan bu kişiyi affeder. Affedilen bu kişi tövbe edip kurbanını keser, Hak lokması dağıtır ve üç gün oruç tutar.” (Irmak ve Hamarat, 2018: 222)

“Düşkün olan can, pirini bulur ve “Pirim himmet buyurursanız bizde topluma katılmak istiyoruz.” der. Pir, “Yılınız doldu mu? Eğer dolduysa, düşkünlük süresinde başka hatalara düşmediyseniz hazırlanın.” der. Bir gün belirler ve o güne hazırlanılır. Kurbanın kesilmesi gereken günün öncesi yine o kişiyi yakinen tanıyan, bilen bir heyet toplanarak düşkün kişinin durumunu değerlendirir. Eğer düşkün kişi veya ailesinden biri düşkünlük cezası süresi içerisinde başka bir hataya düştü ise tekrar yıl uzatılabilir. Eğer başka yanlış olmadıysa kurbanı kesmeye karar verilir.” (Özbilgin, 2011: 413) Düşkünlük kaldırma cemi için ‘Mürüvvet Meydanı’ tabiri de kaynaklarda yer almaktadır. “Mürüvvet, suç işleyen bir talibin meydana gelip erenler huzurunda suçunu itiraf etmesi sırasında ifade ettiği ve affedilmeyi dilemesi anlamında kullanılmaktadır.” (Kaplan, 2011: 294) “Cezanın durumuna göre belli bir süre geçtikten sonra mürüvvet meydanı açılır; düşkün kaldırılmasına karar verilirse yapılan bir törenle suçluluk sona erer ve kişi topluma katılır.” (Korkmaz, 1994: 107) “Dede, meydanda mürüvvet dileyen (bağışlanması için yalvaran) düşkünün ‘kaftanını biçerek’ (soruşturmasını yaparak) sitemini çektirip yola kabul edecektir. Cem erenleri de şefaet edecek, kararı dede verecektir.” (Yaman, 2001: 251)

Alan araştırmamızda bu konu ile ilgili olarak Alevi Dedesi Topalcengiz şunları ifade etmiştir. “Düşkünlüğünün kaldırılmasını isteyen, tekrar yola girmek isteyen kişi dar-ı Mansur edilir, tekrar sorgulanır. Orada bulunanlardan razılık alındıktan sonra, ayrıca bu kişiden terceman (tercüman) da alınır. O da şu manaya gelmektedir: Biz bu canı affederken, bu lokması da Yaradan’a tercüman olsun. Gerektiğinde bir elma da bir kurban yerine

geçebilmektedir. Buradaki hikmet şudur. Hem elma cennet meyvesidir. Hem de fakir ile zengini eşitlemek içindir. Gücü yeten kurbanını keser, akabinde duası verilir. Tekrar ikrarı alınır, ömrü boyunca bir daha bu hatayı işlemeyeceğine dair söz verir ve yola girer.” (KK: 8) Gerçek’e göre “İşlenen suçlar hafif ise; toplum ve dede, kişinin artık nefisine hâkim olup o suçu tekrar etmeyeceğine kanaat getirirse, kurbanını kestirip lokmasını dağıtarak düşkünlüğünü kaldırır.” (KK: 12)

Düşkün ilan edilmede olduğu gibi; düşkünlüğün sona erdirilmesinde de düzenlenen bir cem vardır. Bu da Aleviler için cem ibadetinin önemini ve çok yönlülüğünü bir kez daha gözler önüne sermektedir. Verilen süreli düşkünlük cezalarında amaç, bir yönüyle de kişinin hatasının farkına varması ve nefisini ıslah etmesi olduğu için, bu konuda toplum ve dede tarafından kanaat getirildiği taktirde ve işlediği suçu tekrar edip hata işlememesi koşuluyla, yukarıda ifade edilen ilgili prosedür uygulanarak kişinin düşkünlüğü kaldırılır. Ancak ağır suçları işleyip ömür boyu düşkün ilan edilenler için bu seçenek mevcut değildir. Alan araştırması ve literatür taramasında karşımıza çıkan ifade ile belirtmek gerekirse; ‘Bu kişilerin, derdine derman yoktur.’ Burada dikkatimizi çeken nokta ise hem düşkün ilan etme hem de düşkünlük kaldırma hususunda dedenin karar verici tek mercii olmaması; halkın da bu sürece katılmasından ötürü demokratik bir yaklaşım sergilenmesidir.

4.5. DÜŞKÜNLÜĞÜN SOSYAL KONTROL İŞLEVİ

“Düşkünlük kurumu Alevi toplulukların kendi iç yapısında tarihten günümüze sosyal yapıyı koruyan ve gelecek kuşaklara aktaran, grup dinamizminin korunmasını sağlayan, toplumsal kontrolü sağlayan ahlaki temellere sahip, bir kısım yaptırımları içeren sosyal ve dini bir kurumsal yapıdır.” (Coşkun, 2018: 158) “Sosyolojik açıdan düşkünlüğün manası, grup içi sosyal sapmaları önlemek, fertlerin sosyal çözülmeye yol açacak davranışlarını kontrol etmektir.” (Dönmez, 2016: 157)

“Düşkünlük cezasında amaç bireyi işlediği suçtan dolayı toplum dışına itmektir.” (Er, 1998: 51) “Düşkünlük kurumu, grubun ahlaki yapılanmasına hedeflenmiş toplumsal boyutlu ilişkilerdir. Bu kurum, yüzyıllardır Alevi-Bektaşî mensuplarının ahlaki yapılanmasında ve toplumsallaşmasında etkili olmuştur. Düşkünlük kurumu ve onun toplumsal ahlaki boyutunun, Türk toplumunda hak, hukuk, adalet gibi anlayışların ne kadar gerilere gittiğini düşündürmektedir. Yine düşkünlük kurumu sosyal-psikoloji ve eğitim açısından değerlendirildiğinde, Türklerin birey ve toplum arasındaki ilişkileri düzenlemedeki anlamını ve önemini göstermektedir.” (Sinanoğlu, 2008: 151) “Alevi halk

mahkemelerinin amacı, yola girmek isteyenleri, insanlık süzgecinden geçirip, o insanları saf, temiz bir insan haline getirmektir.” (Güzel, 2004: 263) “Halk mahkemelerinin işlevi iki türdür. Bir yandan mahkeme işlevini yerine getirirken bir yandan da kendi toplumu içindeki insanları kötülüklerden arındırmak işlevini yerine getirmektedir.” (Metin, 1994: 169)

“Düşkünlük kurumu geçmişte çeşitli nedenlerle ortaya çıkan suçların değerlendirmesini yaparak toplumsal düzenin sağlanmasında önemli bir rol üstlenmekteydi.” (Yaman, 2011: 262) “İşte düşkünlük şeklinde ifade edilen bu kontrol kurumu, yüzyıllardır resmîyetle bağı sınırlı, içe kapalı bir topluluk olan Aleviler arasında sağlam bir norm sistemi olarak hizmet etmiştir. Düşkünlük ve onun işlevleri, daha çok sözlü geleneği benimseyen ve toplumsal bilgiyi, duygu/düşünceyi saz ve söz birlikteliğiyle nesilden nesile aktaran Alevi ozanları tarafından da sık sık vurgulanmaktadır.” (Yaman, 2009: 203) “Düşkünlük anlayışı, Aleviliğin müntesipleri arasında bir otokontrol işlevi görüp hem toplumsal düzenin sağlanmasında hem de Aleviliği gelecek nesillere aktarmada etkin bir rol üstlenmektedir.” (Kıyak, 2017: 2849) “Düşkünlük kurumu, toplumdaki ahlaki değerler sistemi ile normların korunması amacıyla gerekli olan yaptırımları ortaya koyar ve bunların uygulanışını düzenler. Bu yönüyle aynı zamanda, sosyal kontrolü ve grup içi denetimi sağlayıp toplumun huzur ve mutluluk içinde yaşamasını hedefler.” (Yıldız, 2007: 1247)

Kaynak kişilerin düşkünlük ve sosyal kontrol ilişkisi bağlamında beyan ettiği ifadeler ise şu şekildedir. Pişkin’e göre, “Alevilikte insanlar düşkün olmamak için davranışlarına son derece özen gösterir. Bu kurum aslında suç işleme potansiyelini sıfıra kadar indirebilir.” (KK: 16) Malatya Alevilerinin kanaat önderi konumunda bulunan Eşref Doğan Dede ise, “Düşkünlük, toplumsal olarak çok ağır yaptırımlar içermektedir. Gerçek manada yaşatıldığı dönemlerde, Aleviler karakol, mahkeme yüzü görmemişlerdir.” (KK: 24) şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca mülakat yaptığımız Alevi bireylerin hemen hepsi ‘Toplumsal kontrol mekanizmaları mıdır?’ şeklinde sorulan soruya olumlu yanıt vermiştir.

Alevilikte düşkünlük kurumunun, toplumsal hayatı düzenleme, ahlaki normları uygulama, iç denetleme vb. gibi alt amaçları bulunmaktadır. Düşkünlük kurumunun amacı insan haklarını korumak ve adaleti tesis etmektir. Aslında bir mahkeme gibi çalışan bu kurumun, toplumsal kontrolü sağlamada gizil bir işlevi de vardır. Düşkünlük sayesinde insanlar yukarıda sayılan suçlar dahilinde, hem Yaradan’a hem de yaratılana karşı suç işlemekten imtina eder. Dolayısıyla düşkünlük kurumu, kişinin dinî ve sosyal hayatını düzenleyerek, Aleviliğin temel prensiplerinden olan sevgi ve hoşgörü çerçevesinde iç huzura

kavuşmasını sağlar. Alevi bir birey söz konusu hataları işlediğinde, kendisine uygulanacak olan ağır yaptırımları göz önünde bulundurarak, hal ve hareketlerinde daima ölçülü davranır. İncitmez ve incinmez. Ahlakın egemen olduğu temiz toplumlar oluşturulmasında, düşkünlük kurumunun büyük etkisi vardır. Bu sayede toplumsal barış ve huzur tesis edilmiş olur. Düşkünlük, Aleviliğin temel prensibi olan, eline, beline, diline sahip olmanın bir nevi sigortası ve teminatıdır.

5. ALEVİLİKTE MUSAHİPLİK KURUMU

5.1. MUSAHİPLİK KAVRAMININ İZAHİ

Arapça sohbet kelimesi kökünden türetilmiş olup sohbet ehli, sohbet arkadaşı, dost gibi anlamlara gelen musahip kelimesi, ıstılahi olarak Alevilikte Hak yoluna giren kişilerin belirli ritüeller çerçevesinde tesis ettiği bir yol ve ahiret kardeşliğini ifade etmek için kullanılır. “Musahiplik: Anadolu Aleviliğinde, inanç mensubu, ikrar vermiş, evli iki kişinin eşleri ile birlikte (dört kapılı), ahirete kadar kardeş kalacaklarına, birbirlerini koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içerisinde yaşayacaklarına, toplumun ve dedenin huzurunda söz vermeleri şeklinde gerçekleştirilen bir sanal akrabalık türüdür.” (Er, 1998: 39) Benzer ifadeler olarak, “Musahip; Alevi inancında terim olarak, ikrar vermiş, evli erkek ve kadının (karı-koca) seçtiği kefil anlamında yol kardeşi demektir. Musahiplik dendiğinde ise ikrar vermiş, evli iki kişinin eşleri ile birlikte, Hakk'a yürüyünceye değin kardeş kalacaklarına, birbirlerini koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına, dedenin ve cem topluluğunun önünde söz vermeleri biçiminde gerçekleştirilen bir törenle kurulan toplumsal bir akrabalık kurumu anlaşılır.” (Korkmaz, 2008: 322) “Musahiplik, bazı Alevi gruplar arasında var olan ve iki ailenin kardeşliğini ifade eden, dinî olarak tarikat hayatı kalıplarında şekillendirilen sosyal bir kurumdur.” (Üçer, 2015: 46)

“Alevilikte ergenlik çağına girmiş iki kişinin aynı zamanda bir törenle Aleviliğe girmesine musahip olma denir, musahip olan kişiler kardeşten daha ileri sayılırdı. Musahiplikle eş anlamlı olarak ‘ahiret kardeşliği, yol kardeşliği, ikrar verme, kardaşlık tutma’ deyimleri de kullanılır.” (Yaman, 2011: 257) “Musahipliğe, yolun gereği olduğu ve bu dünya hayatında insanlar arasında toplumsal dayanışmayı hedeflediği için yol kardeşliği; bu beraberliğin ölünceye kadar sürmesi gerekliliği ve kişinin musahibine karşı öteki dünyada yaptıklarından sorumlu tutulacağına inanılmasından dolayı ahiret/ahret kardeşliği, can kardeşliği ve kardaşlık tutma; ayrıca ülkemiz dışında özellikle Bulgaristan Alevileri arasında biraderlik ve kafadarlık gibi isimler de verilir.” (Yıldız, 2009: 397) “Buyruklarda talip ve sufi kavramlarından sonra en çok kullanılan kavram musahipliktir.” (Kaplan, 2011: 203) “Alevi-Bektaşî inancı gencin cem törenlerine girmesi için musahip seçmesini zaruri kılar. Anadolu’nun birçok yerinde (Malatya-Tunceli-Sivas-Tokat ve Samsun) musahipsiz, erkâna girmek mümkün olmamaktadır.” (Azar, 2013: 80)

Mülakat yaptığımız Alevi canların birinci ağızdan anlatıları ve musahiplik ile ilgili tanımları ise şu şekildedir. “Musahiplik dedikleri şey, bizde sağdıçlık anlamındaki şekliyle vardır.” (KK: 1) “Musahiplik kavramı bir anlamda kan kardeşliği, din kardeşliğidir.” (KK: 2) “Musahiplik şu demektir; benim artık her şeyim sana emanettir, senin artık her şeyin bana emanettir.” (KK: 3) “Alevilikte musahiplik kavramı hem dünyada hem de ahirette kardeş olmak demektir. Musahibin, gerektiğinde kendi öz kardeşinden bile önce gelir.” (KK: 4) “Musahiplik din ve yol kardeşliğidir. Musahip her şeyden önce gelir.” (KK: 9) “Musahip, ailenin yarısı demektir, kardeşlikten ötedir.” (KK: 12) “Musahiplik kavramsal olarak çok geniş çerçeveli bir kavram olmakla birlikte, kısa tanımı Alevilikte yol ve ahiret kardeşliğidir.” (KK: 16)

Yol kardeşliği ya da ahiret kardeşliği olarak da ifade edilen musahiplik, evli-bekâr olma durumu oaktan ocağa değişkenlik göstermekle beraber, birbirini yeterince tanıyan iki çiftin dede huzurunda verdikleri ikrar üzere, yapılan özel bir cem ile kıyamete kadar kardeş ilan edilmeleridir. Tesis edilen bu sosyal ilişki sayesinde çiftler, adeta sanal bir akrabalık bağı kazanmaktadır. Kan bağı ile oluşan kardeşlikten daha ileri gelen musahiplik Alevilik içerisinde yüzyıllardır var olan son derece güzel bir uygulamadır. Bu gelenek sayesinde Alevilik, yardımlaşma ve dayanışma temelinde uygulanagelmıştır. Görüşme yaptığımız Alevi canların her birinin hali hazırda musahibi olmasa bile, musahiplik kavramına aşina olduklarını sahada gözlemledik.

5.2. MUSAHİPLİĞİN TARİHSEL KÖKENİ

“Musahiplik, sosyal ve toplumsal köken olarak daha çok göçebe, yarı göçebe ya da toprağa yeni yerleştirilmiş topluluklara özgü geleneksel bir kurumdur.” (Yıldız, 2009: 397) Musahipliğin kökeni ile ilgili olarak farklı yorumlar mevcuttur. Bu yorumların dört tanesi dinî eksenli, iki tanesi de tarihî-kültürel eksenlidir. Dinî eksenli olaylar Gadir-i Hum, lahmuke lahmi hadisi, muahat (Ensar-Muhacir kaynaşması) ve miraçtır (kırklar meclisi söylencesi). Tarihî-kültürel eksenli varsayımlar ise geçmişte Türk topluluklarında görülen biste ve anda adetidir.

“Musahipliğin kaynağı, Alevi söylencelerinde Hz. Ali ile Hz. Muhammed'in musahip kardeş olduğu düşüncesine dayandırılır. Bu söylenceye göre Hz. Muhammed Veda Haccı dönüşü Gadir-i Hum mevkiinde yaptığı konuşmada inananlardan herkesin kendine bir kardeş tutmasını istemiş ve bu kardeşlik üzerine and içtirerek bu beraberliğin ölene kadar bozulmaması gerektiğini söylemiş, kendine de Hz. Ali'yi musahip kardeş seçmiştir.

Musahiplik buradan kalmıştır.” (Er, 1998: 45) Diğer bir rivayet olan lahmuke lahmi hadisi ile ilgili Buyruklarda geçen ve Kaplan’ın aktardığı ifadeler şu şekildedir. “‘Hac dönüşünde Hz. Peygamber’e, ‘Ey Resül! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O’nun elçiliğini yapmamış olursun.’ (Maide, 5/67) ayeti nazil olur. Bunun üzerine Hz. Peygamber ashabına bir minber hazırlatır. Minberde Hz. Ali’nin elinden tutar ve ‘Ben kimin efendisiysem Ali de onun efendisidir.’ diyerek Hz. Ali’ye ‘Ya Ali! Ben ilmin şehriyim sen de kapısıydın.’ der ve Hz. Ali’yi kendine kardeş/musahip kılar. Bu arada Hz. Ali Cebrail’in Cennet’ten getirdiği gömleği giyer. Bunu gören Hz. Muhammed, Hz. Ali’ye şöyle der: Lahmuke lahmî, cismuke cismî, demuke demî, rûhuke rûhî. / Etin etim, bedenim bedenim, kanın kanım, ruhun ruhumdur.” (2011: 291-292)

Üçüncü olarak, “Hz. Muhammed’in arkadaşlarıyla birlikte 622 yılında Mekke’den Medine’ye yapmış olduğu hicretten hemen sonra, Medine’de Hz. Muhammed ile Hz. Ali’nin kardeş/musahip olmalarına ve dolayısıyla Medineliler (Ensâr) ile Mekkeliler (Muhâcirûn) arasında yapılan kardeşlik anlaşmasına dayandığı kabul edilir. Buna göre Hz. Muhammed, hicretten hemen sonra müminlerden kendilerine, ölene kadar bozulmaması şartıyla, bir kardeş tutmalarını istemiş ve kendisi de Hz. Ali’yi musahip olarak seçmiştir.” (Yıldız, 2009: 401) “Bunun yanında Alevi-Bektaşî çevrelerde Hz. Muhammed’in Miraç dönüşünde Kırklar Meclisi’ne katıldıktan sonra arkadaşlarıyla görüşerek onlara ‘her iki kişi, birbirini kardeşliğe kabul etsin’ dediğine ve birbirleriyle musahip olmalarını istediğine inanılır. Buna göre, arkasından kendisi de Hz. Ali ile musahip olmuştur.” (Yıldız, 2009: 401)

Tarihî-kültürel eksenli yorumlar ise şu şekilde ifade edilmiştir. “‘Türk-Moğol cemiyetlerde anda denen ve aralarında kan bağı olmayan birçok insanı birbirine bağlayabilen bir dostluk antlaşması adeti de bulunmaktadır. And deyimi, Mahmud el Kaşgari’de, yemin anlamıyla geçer. Türkçe’de ayrıca, Anadolu’da kullanılagelen ve kan kardeşliği adetini düşündüren and içmek deyimine de rastlanır. Mahmud el Kaşgari’nin *Divanü Lûgat-it-Türk*’ünde bir de biste sözcüğü geçmektedir. Doğu Türkçesindeki biste, ortak, kardeş anlamında, Avesta deyimi havishta’dan gelmektedir. Her tacirin bir biste’si vardır. Biste’nin, kardeş ya da ortak adedinin, musâhib’e benzer olabileceğine ve bu adetin, her tacirin bir ortak ya da kardeşinin bulunduğu esnaf ve zanaatkar loncalarındaki varlığına dikkatimi çekiyordu.” (Melikoff, 1993: 90-91) Ayrıca musahipliğin, Anadolu’daki Ahilik teşkilatı ile ilişkili olduğu da düşünülmektedir.

Alan araştırmamız sırasında musahipliğin kökeni konusunda çok az kişinin bilgi sahibi olduğunu tespit ettik. Kaynak kişilerin aktardıkları ifadeler şu şekildedir. “Musahiplikte Peygamber Efendimiz Ensar ve Muhaciri kardeş ilan ederken herkese bir

kardeş seçmesini söylüyor. Herkes gönlünün gözünün en çok sevdiği bir kişiyi kendine kardeş seçiyor, kucaklaşıyor. Hazreti Peygamber ile de Hz. Ali Efendimiz birbirine musahip oluyorlar.” (KK: 3) Ali Kapısı Cemevi Dedesi Topalcengiz, “Musahiplik, insanoğlunun atası Safiyyullah Hz. Âdem ile Cebrail’in (a.s.) Cenab-ı Hak tarafından kardeş edilmesi ile başlar. Oradan da Ensar-Muhacir kaynaşmasına gelir.” (KK: 8) diyerek, musahipliğin kökenini daha da eskilere dayandırmıştır. CEM Vakfı Malatya Şube Başkanı kıymetli Eşref Doğan Dede ise şunları dile getirmiştir. “Peygamberimiz Mekke’den Medine’ye göç ettiğinde, her bir Mekkeliyi bir Medineliye kardeş ilan etti. Ancak Hz. Ali boşta kaldı. Hz. Ali, Efendimiz’e hitaben ‘Ey Allah’ın Resulü, herkesi birbiri ile kardeş kıldın ama bana kimseyi göstermedin’ dedi. Efendimiz Hz. Ali’nin üzgün halini görerek ona hitaben ‘Ya Ali! Harun, Musa’ya hangi menzilde ise sen de bana o menzildesin.’ dedi ve kendine kardeş kıldı. Musahipliğin başlangıcı buradan gelmektedir.” (KK: 24)

Yaptığımız mülakatlarda musahipliğin kökenini ifade eden Alevi bireylerin de dinî temelli görüşleri aktardığını müşahade ettik. Esasen, dinî temelli rivayetlerin hepsinde, Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Hz. Ali’nin kardeşliği/musahipliği mevcuttur. Ancak aktarılan rivayetlerde zaman ve mekân farklılıkları vardır. Türk tarihine ve kültürüne dayalı rivayetler ise akademi camiası arasında daha çok kabullenilmiştir. İster dinî temelli olsun, ister tarihî-kültürel temelli olsun; yazılı ve sözlü kaynaklar, musahipliğin oldukça köklü ve kadim bir gelenek olduğunu gözler önüne sermektedir. Tarihi çok eskilere dayanan musahiplik geleneğinin, geçmişe nazaran azalma olsa da halen Aleviler arasında yaşatılıyor olması sevindiricidir.

5.3. MUSAHİPLİK ERKÂNI

5.3.1. Ön Hazırlık

“Belli bir yaşa gelen her Alevi, kendine bir musahip tutmakla yükümlüdür. Musahiplik için en uygun yaş, 18-20’dir. Bu yaşa gelen gencin fiziksel olgunluğa eriştiği ve kişiliğinin oturduğu kabul edilir. Ancak yine de sınırlanmış bir yaş basamağı yoktur; daha küçük ya da daha büyük yaşlarda musahip tutulabilmektedir. Musahip olacak talipler öncelikle gerçekten talip (istekli) olmalıdır.” (Dönmez, Balcı ve Çelik, 2019: 257) “Musahipliğin koşulları da gayet açık bir şekilde tanımlanmıştır. Bir kişi kendi akranınca emsaliyle musahip olabilir. Alim ile cahil, zalim ile mazlum, mürşid ile mürid, şeyh ile derviş, mümin ile münafık, Acem ile Arap, evli ile bekar, yaşlı ile genç musahip olamaz.” (Güleç, 2013: 191) “Taraflardan biri ölmedikçe yaşam boyu sadece bir kez ve bir kişiyle

yapılır. Eşlerin de kabul etmesi, eğitim durumları, sosyo-kültürel yapıların uyumu, maddi anlamdaki denklik gibi hususiyetler ön plana çıkan şartlardır.” (Azar, 2013: 82)

Musahip adayları bazı şart ve ölçüleri taşımadıkları sürece musahip olamazlar. Bunlar, önemli ölçüde *Buyruk*'taki ‘Her kişinin kendi akran, emsal ve münasibi ile musahip olması erkândır. Başka kimse ile musahip olmak, erkân değildir.’ ifadesine dayandırılan ilkelerdir. Bu ilkeleri şöyle sıralayabiliriz; 1) Dil ortaklığı; musahip adaylarının aynı dili konuşmaları. Aksi durumda birbirlerini tanıyıp anlaşmaları mümkün değildir. 2) Aynı yaşlarda, aynı dini benimsemiş olmaları, aynı sosyal çevre içinde bulunuyor olmaları ile ahlak, huy, karakter ve yaşam biçimlerinin birbirine uygun olması. Bu çerçevede bekar, evli ile; yaşlı, genç ile; alim, cahil ile ve dede, talip ile musahip olamaz. 3) Sosyal statü, eğitim düzeyi ve ekonomik durumlarının birbirine yakın olması, arada büyük farklılıkların olmaması. 4) Aileler arasında küskünlük, dargınlık, düşmanlık, kan bağı ve iki kuşak ötesine kadar evlilikle kurulan akrabalık bağının bulunmaması. 5) Musahip adaylarının aynı yerleşim merkezinde yaşamaları, birbirlerinden uzakta olmamaları. 6) Musahip adaylarının ergenlik çağına girmeleri, âkil bâliğ olmaları; bunun tek istisnası sadece Tahtacılar gibi bazı Alevi çevrelerde geçerli olan musahip adaylarının evli olmalarıdır. 7) Yolun yasakladığı suçları işlememiş ve yol düşkünü olmamış olmaları, ellerine, dillerine ve bellerine sahip olmaları (Yıldız, 2009: 405-406).

Alan araştırmamızda Alevi canlara yönelttiğimiz, musahip olabilmenin ön koşulları ile ilgili soruya verilen bazı cevaplar şu şekildedir. “Bizim geleneğimizde musahip mümkünse erkek tarafından olur. Erkeğin bütün karakterine dürüstlüğüne, insanlığına, yardımseverliğine, tümüyle maddi manevi her şeyine şahit olan birisi olması gerekir. Dışarıdan tanımadıkları birini yapmazlar. Onu kardeşi gibi gören insanları yaparlar.” (KK: 1) “Musahip olmanın koşulları arasında genellikle akran olmaları ve birbirini çok seven insanlar olmaları gözetilir. Evli olma şartı da vardır.” (KK: 2) “Musahipliğin ön şartında evli iki çift arasında olmasını sayabiliriz.” (KK: 3) Ali Kapısı Cemevi Dedesi Topalcengiz ise musahipliğe hazırlık süreci ile ilgili olarak şu ifadelere yer vermiştir. “Musahip olmak isteyen çiftlere birbirlerini tanımaları için üç ay, altı ay, bir yıl, iki yıl gibi çiftlerin durumuna göre uygun olan belirli süreler tanınır ve rehber de bu süreçte gerekli araştırmayı ve takibini yapar. Çiftlere birbirlerini tanımaları, ölçüp tartmaları için verilen bu süreye ‘nişane’ ismi verilir. Çiftlerin musahip olabileceğine kanaat getirildikten sonra cem için gün tayin edilir.” (KK: 8)

Musahiplikte ön koşullar arasında sayılan maddeleri genel itibarıyla aynı dili konuşma, aynı yerde ikamet ve sosyal statü ile aileler arası denklik olarak sıralayabiliriz. Evli olma şartının ise, ocaktan ocağa ya da yöreden yöreye değişkenlik

gösterdiği tarafımızca tespit edilmiştir. Ancak bekârların da musahip olacağını ifade eden Alevi bireyler, genellikle evlilik sonrası eşlerin de rızası doğrultusunda yeniden ikrar verme gerekliliğine değinmişlerdir. Musahip olmaya hazırlık aşamasında ise bazı ocak/yörelerde sınama ya da kazanç ismiyle ifade edilen; Malatya yöresinde ise çiftlere nişane verilmesi olarak ifade edilen, belirli bir zamanı (3 ay ile 2 yıl arası) kapsayan bir deneme süresi tanındığı sahada müşahade edilmiştir. Musahiplik kavli, ahirete kadar devam edeceğinden ötürü, musahip olacak çiftlerin birbirini tanınması ve musahip olabilme açısından değerlendirmesi adına verilen bu süre son derece önemlidir. Verilen süre sonunda, musahip olacak çiftler, çiftler hakkında gerekli araştırmayı yapmakla görevli rehber ya da dede, musahip olmaları noktasında bir sıkıntı görürse vazgeçebilirler. Zira hem dünyada hem de ahirette devam edecek bu yol kardeşliğinin sağlam temeller üzerine bina edilmesi esastır.

5.3.2. Musahiplik Cemi

“Musahiplik cemi, Alevi-Bektaşî geleneğinde oldukça önemli, önemli olduğu kadar da oldukça görkemli ve ayrıntılı bir törendir. Böylece her iki aile, birbirinin dünya ve ahirette musahibi ve kardeşi olur, hatta birbirlerini kardeşten de üstün olarak görürler. Bu yüzden musahiplik kan kardeşliğinden daha önemlidir.” (Bulut, 2013: 111) “Malatya Alevilerinin ceminde musahip olacak canlar, dedenin huzuruna çıkarken, yine ölmeden önce ölmeyi ifade eden birkaç metre bez, bıçak ve sabunu da yanlarına alırlar ve cem esnasında bir elleriyle pirin, diğer elleriyle mürşidin eteğinden tutarak ‘bir elim mürşidde, bir elim pirde, el Hakk’a, el imana’ diye yemin ederler.” (Yıldız, 2009: 407) Yukarıda “sayılan özellikleri taşıyan, birbirlerini belirli bir süre gözleyen ve değerlendiren iki kişi, musahip olmaya karar verdiklerinde, yolun kurallarını bilen bir rehberin öncülüğünde cemde dara durup, köy halkından sorulduktan sonra dede tarafından dualanırlar. Musahip adaylarına, birbirlerini denemeleri ve musahipliği yürütüp yürütemeyeceklerine karar vermeleri için sınama ya da kazanç adı verilen bir yıllık (daha kısa olabilir) bir süre verilir. Musahipliği yürütebileceklerine kanaat getirirlerse kazanç süresi sonunda rehber tarafından boyunlarına mendil veya tığbent bağlanarak cem meydanına getirilen musahipler, eşleri ile birlikte dara durup toplumdan sorulduktan sonra üzerlerine bir beyaz çarşaf örtülerek dededen dua ve nasihat alırlar. Bu beyaz çarşaf yaşarken ölmenin, ölmeden önce ölmenin ve kefenlenmenin simgesidir. Ölen insanın nefsidir. Bu ölümle insanın nefsi kötülüklerden arınmış olur. Bu törenle musahipliğe girilmiş olunur.” (Er, 1998: 42)

Yıldırım'ın aktarımlarına göre, “Musahip olmak isteyen çiftler cem ayinlerinde dedeye müracaat ederler. ‘Biz birbirimizi çok seviyoruz. Biz birbirimizin namusuna kefiliz. Birbirimizin her türlü yaşam tarzına kefiliz.’ diyerek talepte bulunurlar. Toplum tarafından da uygun görüldüğü zaman musahip kardeşliği ilan edilir.” (KK: 2) Alevi Dedesi Topalcengiz'in musahiplik cemi yürütülmesinde izlenen adımlar konusundaki detaylı anlatımı ise şu şekildedir. “İki can birbirini tanır, birbiri ile dost olur ve rehberin yanına gelirler. Rehber gerekli araştırma-soruşturmayı yapar ve Pir ile görüşür. Uygun görülürse musahiplik için tarikat cemine alınır. Buna ikrar cemi, musahiplik cemi de denilir. On iki hizmetli cemlerden farklı olarak, mümkünse kurban da meydana getirilir ve zakir bu esnada üç tane duaz-ı imam okur. Musahip olacak kişilere su verilir, abdestleri aldırılır. Tığbent bağlanır ve tarik altına yatırılır. Yere serilen bir çarşaf ya da kefen üzerinde sorgusu yapılır. Sonrasında Pir ya da Mürşit bu canların razılıklarını, ikrarlarını alır. Yere yattıklarında yüzleri birbirine dönük vaziyettedir. Üzerlerine beyaz örtü (kefen) örtülür. Evli iseler ayaklarına ayrıca havlu serilir. ‘La feta illa Ali, la seyfe illa Zülfikâr’ ve üç kere Ya Allah, üç kere Ya Muhammed, üç kere Ya Ali diyerek pençe çalınır ya da tarik sürülür diyelim. Tarik duası ya da hutbe duası okunur. Ayağa kalkarlar ve her musahibin eşi, diğerinin ayak tarafında durur. Akabinde kurbanları kesilir ve musahiplilerin kurbanı dağıtılır. Bu lokmaya ‘zelle’ de denmektedir. Mümkünse lokma cemevi içerisinde yenir; dışarı çıkmaz. Musahiplik cemi bu şekilde tamamlanmış olur. Kurbandan artan parçalar ise el ayak değmeyen bir yerde sırlanır, gömülür.” (KK: 8) Pişkin ise kısaca, “Musahiplik cemi, iki çiftin dede huzurunda söz vererek, ikrar vererek ve kurbanı, duası vb. ilgili prosedürleri yerine getirilerek gerçekleştirilen bir cemdir.” (KK: 16) demiştir.

Elde ettiğimiz verilere göre, tarikat cemi ya da ikrar cemi olarak da ifade edilen musahiplik ceminde, on iki hizmetli rutin cemlerden farklı olarak, çiftlerin üzerine kefen ya da kefen benzeri bir beyaz çarşaf örtülmesi ile kurban kesilmesi mevcuttur. Musahip olacak kişilerin bir nevi kefenlenmesi ve sorgulanmasında, ‘Ölmeden evvel ölünüz.’ hadis-i şerifine atıf vardır. İnsanlara ölümü ve ahireti hatırlatması hasebiyle dinî yönden; tesis ettiği kardeşlik bağı ile sosyal yönden Alevi bireyleri daha da güçlü kılmaktadır. Musahip olacak çiftin ikrar vererek ya da ikrar tazeleyerek, arı, duru ve saf bir hale gelmesi de ayrıca bu yolun güzelliklerindendir. Dedeler ile yaptığımız mülakatlar sırasında yakın zamanda musahip olacak çiftler varsa, yapılacak musahiplik cemini gözlemleme amaçlı katılma isteğimizi de beyan ettik. Ancak sadece bir dedemize bu konuda başvuru olduğunu ve o çiftlere de nişane verildiğini, yani birbirlerini tanımaları için süre tanındığını öğrendik.

5.3.3. Musahipler Arası Sorumluluklar ve Yasaklar

“Musahiplik töreni gerçekleşikten ve aileler birbirinin musahibi olduktan sonra her iki aile, hayat boyu birbirlerinden sorumlu ve tüm yaşamları boyunca birbirlerine destek olurlar; acıları, tasaları ve sevinçleri birlikte paylaşırlar, namus hariç hemen her şeyleri ortak sayılır. Artık birbirlerinin evine tıpkı kardeşlerinin evine girer gibi teklifsiz, randevusuz, gayet doğal bir şekilde girebilir ve yemeğini yine aynı şekilde yiyebilirler. Onlar arasında asla senlik-benlik olmaz. Katiyen birbirlerinin kalbini kırmaz, birbirlerine kötü söz söylemezler.” (Yıldız, 2009: 410)

Alevilerde kardeş çocuklarının evlenebilmesine karşın, birbirlerine yol kardeşi olanların çocukları evlenemez. Bu, yol kardeşliğinin ne denli ileri ve köklü olduğunu gösterir. Yol kardeşlerinden bir kadın ve karşı taraftan bir erkek ölse, yaşayan kadınla erkek evlenemez. Yol kardeşi olan erkeklere kardeş, kadınlara bacı denir. Namus ve mal-mülkleri dışında hemen her şeyleri ortak sayılır. Biri mal varlığını yitirse, hayvanları ölse, ürünü zarar görse, yol kardeşi derhal yardımına koşar. Gücüne göre ona mal-mülk verir. Para sağlar. Yiyecek sağlar. Bunu severek ve töreye dayanan bir iş, bir görev olarak yerine getirir. Yol kardeşleri birbirinin gidişini, çocuklarının durumunu izlerler. Gençlerin kötü yola sapmaması için, erkândan ayrılmamaları için göz kulak olurlar, birbirlerine destekler. Acıları, tasaları, sevinçleri ortaktır (Eröz, 1990: 111-112).

“Kardeş çocukları evlenebildiği halde, kan kardeşliğinden daha öte bir kavram olarak değerlendirilen musahiplikte, musahip çocukları birbirleri ile evlenememekte, hatta kimi yörelerde bu yasak birkaç göbek devam ettirilmektedir.” (Er, 1998: 42)

“Şeyh Bedreddin’in dediği gibi, ‘yarin yanağından gayrı’ her şey eşit ve ortaktır musahiplikte. Musahibin malı musahibinindir, zengin olan yoksul olanla paylaşmak zorundadır. Musahip musahibini incitmez, biri diğerine hor bakamaz, diğeri hakkında kötü düşünemez, davranamaz. Onlar birlikte güler, birlikte ağlarlar, biri diğeri için serini bile vermekten çekinmez. Çünkü musahip olan, bencilliği, egoizmi yenmiş, başkasına haksızlık yapmayan, başkasını sövmeyen, ama kendisine ve musahibine karşı haksızlık yapıldığı zaman sessiz kalmayan demektir. Kısaca, musahiplik zor, ama sorumlulukları yerine getirildiği zaman zor olduğu kadar da şerefli.” (Algül, 1996: 245)

Yazılı ve sözlü kaynaklara göre, ‘musahibin biri vefat ettiğinde, diğeri onun hanımı ile evlenemez’ şeklindeki yaygın kabulün bazı Buyruk nüshaları ile çelişik ifadeler içerdiği tespit edilmiştir. Örneğin *Erkânname* isimli eserde şu ifadeler geçmektedir. “Musâhibin biri ölse avratın musahib isterken kimesne almaya, meğır rıza vireler.” (Kaplan, 2007: 82)

Musahipliğin getirdiği yükümlülükler ve yasaklar konusunda, mülakat yaptığımız Alevi canlar benzer ifadelere geniş şekilde yer vermiştir. “Musahibi olduğu kişinin çocuklarıyla kendi çocukları evlenemez, kirvelik filan yapabilir. Hatta mümkünse kirveyi oradan seçmeye çalışıyorlar. Sadece kız alıp verme konusunda katıdırlar. Musahibin kız kardeşiyle -dayı hala filan- evlenebiliyorlar ancak çocukları evlendirmezler. Sorumluluk noktasında da tarla işi olsun, başka işler olsun, maddi-manevi her şeyi birlikte yaparlar ve danışır. Çocuklarının düğünlerindeki vesaire üzerlerine düşen görevleri hep beraber yaparlar. Yani kardeşten daha önde gelir.” (KK: 1) Yıldırım şu güzel benzetme ile durumu açıklamıştır. “Askerlikte can dostu diye de tabir edilen bir ‘badi’ kavramı vardır. Yani can dostun yeri geldiğinde senin için kendini kurşunun önüne atar. Musahiplikte de aynı şekilde can kardeşliği vardır. Ancak bunların çocukları da birbirinin kardeşi gibi olduğundan evlilik yasağını da beraberinde getirir.” (KK: 2) “Musahiplikte kişi ailesine nasıl bakıyorsa musahibinin ailesine de o şekilde bakmak zorundadır. Onlara bir kötülük bir zarar gelirse gerektiğinde musahibinden önce yardımına koşmak; dar gününde, hastalıkta yanında olmak zorundadır. Yani iki ailenin bir aile olması gibidir.” (KK: 3) “Musahip, musahibinin eşine yan gözle bakmaz çünkü kardeşi gibidir. Mal-mülk konusunda kıskançlık yapmaz. Ayrıca çocukları da birbiri ile evlenemez.” (KK: 4) “Musahiplik kardeşten daha ileridir. Yani her şekilde birbirlerine yardımcı olmaları gerekir. Beraberinde getirdiği yasak ise çocukların evlendirilmemesidir. (KK: 5) “Musahip, iyi günde kötü günde musahibinin yanındadır.” (KK: 7) “Musahipler izinsiz ve birbirine danışmadan hiçbir iş yapmazlar. Çünkü artık ‘iki’, ‘bir’ olmuştur. Evlatları da birbirine düşmez, yani evlenemezler. Bu durum üç kuşak, beş kuşak, yedi kuşak olmak üzere ocaktan ocağa değişkenlik gösterebilir.” (KK: 8) Ayrıca kaynak kişilerden her ikisi de ocakzâde olan Meşe ve Topalcengiz dedeler, bazı ocaklarda evli olma şartı bulunmadığını; bekârların da evlendiklerinde yeniden çiftler olarak ikrar vermeleri koşuluyla, musahip olabileceklerini ifade etmiştir. “Musahipler her ne koşulda olursa olsun, birbirlerinin yanındadırlar ve birbirlerini yalnız bırakmazlar.” (KK: 11) “Musahibin darda ise, zorda ise hemen onun yanında olmak gerekiyor. Yasaklama noktasında ise insan kardeşi ile evlenemeyeceğine göre, aynı şekilde çocukları evlenemezler.” (KK: 12) “Nasıl ki kardeşler birbiri ile evlenemiyorsa; Alevilikte de musahip çocukları kardeş olduğundan birbiri ile evlenemez.” (KK: 16) “Musahiplik çiftler arasında bir kan bağı oluşturmamakla birlikte, daha öte bir kardeşlik bağı kurar.” (KK: 22) Kıymetli Eşref Doğan Dede ise, “Musahip çocukları evlenemez çünkü onlar artık kardeşler. Yöreden yöreye değişmekle birlikte bu üç kuşak devam eder. En can alıcı noktalardan biri de musahibin biri öldüğünde yapılan cemde borçlusu/alacaklısı varsa, hayatta kalan musahip

onun borçlarını da öder. Onun çocuklarına da kendi çocuğuymuş gibi bakar, tefrik edemez.” (KK: 24) diyerek durumu özetlemiştir.

Musahipler arası sorumluluklar Alevilikte ciddi manada geniş yer tutmaktadır. Zira iyi ya da kötü hayatın her anında biri diğerinin yanında varlığını hissettirmek zorundadır. Musahibi ile her şeyini paylaşması, ailesine kendi ailesi gibi bakması, birbirlerine danışarak iş yapmaları, birbirleri ile dayanışma içinde olmaları vb. durumlar, son zamanlarda yapılan sosyal sorumluluk projelerinin çok ötesindedir. Kardeşin kardeşe düşmanlık ettiği günümüzde, musahipliğin kişiye bu denli sorumluluklar yüklemesi, toplumsal olarak ne kadar önemli bir kurum olduğunu göstermektedir. Dışarıdan Aleviliğin ritüellik bakımından kolay bir yöntem olduğunu ifade edenlerin aksine, Alevilikte musahiplik kurumu, bu yolun zorluklarını ve beraberinde getirdiği sorumlulukları açıkça göstermektedir. Yasaklar konusunda ise, yine ocak ve yöre farklılıkları olmakla birlikte; üç, beş, ya da yedi kuşak boyunca çocuklarının evlenme yasağı söz konusudur. Alan araştırmamız esnasında verilen cevapların çoğu üç rakamını işaret etmektedir. Üç kuşaktan yukarısının takibini yapmak da zor bir iştir. Bu noktada Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Hz. Ali musahip olduğuna göre, Hz. Ali ve Hz. Fatıma validemizin nasıl evlendikleri sorusu akıllara gelebilir. Yine saha araştırmamız sırasında tespit ettiğimiz yaygın rivayet, Hz. Ali ile Hz. Fatıma anamızın izdivaçları, Efendimiz Hz. Muhammed’e musahiplik ile ilgili emir gelmeden önce vuku bulmuştur. Dolayısıyla herhangi bir beis yoktur. Ayrıca bazı ocaklarda, musahip kişi, musahibi olmadan ceme giremez şeklinde bir yasaklamanın varlığı da tespit edilmiştir.

5.4. MUSAHIPLİK-KİRVELİK MUKAYESESİ

Sözlük tanımına göre kirve, sünnet olan çocuğun bütün masraflarını üstlendikten sonra sünnet sırasında çocuğu kucağına alarak elini, kolunu tutan ve bütün hayatı boyunca çocuk üzerinde babasına yakın hak taşıyan kimsedir. “Kirvelik, bir çocuğun sünnet düğününün giderlerini başka bir aile büyüğünün üzerine almasıyla iki aile arasında kurulan itibarî akrabalığa verilen addır. Kelime muhtemelen Farsça kanalıyla Türkçeye geçmiştir, halk ağzında kivre şeklinde de kullanılmaktadır. Kirvelik geniş anlamda Dağıstan’dan Adana’ya, Tebriz’den Sivas’ın doğusuna, dar anlamda Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ya kadar yayılmış en eski Türk geleneklerindendir. Anadolu’da kirvelik kurumuna daha çok Sivas-Adana hattının doğusundaki Türkmenler bölgesinde rastlanmakta, hattın batısında Yörük olarak bilinen Türkmen topluluklarının yaşadığı yerlerde bunun hukukî ve sosyoekonomik anlamı bazan ‘sağdıç’ kelimesiyle karşılanmaktadır.” (Nutku, 2002: 68)

Alevilikte kirvelik geleneği de musahiplik kadar olmasa da oldukça önemsenmiştir. “Kirvelik musahiplikten daha farklıdır. Bu biraz daha sosyal yönü, dinsel yönünün önünde olan bir kurumdur. Mesela Buyruklar’da kirvelik konusu yer almaz. Bu önemli bir ayrıntıdır. Anadolu’da kirvelik ilişkisinin pek çok farklı yapılış amacı bulunmaktadır. Aşiretler arası kavgalardan tutun da iki ailenin yakınlaşması iyi ilişkiler kurması gibi pek çok nedene dayandırılabilir.” (Yaman, 2011: 262) Ön koşulları musahiplik kadar güçlü olmasa da beraberinde getirdiği sorumluluklar ve yasaklar kirvelikle benzerdir. Musahiplikte olduğu gibi kirve çocukları da birbiri ile üç kuşak (bazı yörelerde beş ya da yedi kuşak) boyunca evlenemezler.

Alevi bireylerle yaptığımız mülakatlarda da kirvelik konusuna musahiplik başlığı altında temas ettiklerini müşahade ettik. Bazen kirvenin musahip aileden seçildiğini (KK: 1) bazen de farklı kişilerden seçildiğini tespit ettik. CEM Vakfı Malatya Şube Başkanı Eşref Doğan Dede ise konu ile ilgili olarak, musahipliğin dinî bir kurum olduğunu, kirveliğin ise sosyal bir kurum olduğunu (KK: 24) dile getirmiştir. Görüldüğü üzere kirvelikte de amaç, musahiplikteki gibi sosyal ilişkileri kuvvetlendirmek ve dayanışmayı sağlamaktır. Kirvelik inançtan çok gelenek olmakla beraber, yine benzer nitelikte çok önemli bir yapılanmadır. Bu sayede aileler arasında güçlü ve sosyal bir bağ tesis edilmektedir.

5.5. MUSAHİPLİĞİN SOSYAL KONTROL İŞLEVİ

Musahiplik kurumunun bir toplumsal kontrol mekanizması gibi işlerlik gösterdiği, su götürmez bir gerçektir. “Musahiplik, inanç mensupları arasında yardımlaşmayı sağlayan sosyal bir organizasyon olarak, Anadolu Alevi inancı içerisinde önemli bir işlevi yerine getirir.” (Er, 1998: 39) “Alevi-Bektaşilik’te bir musahiplik (yol kardeşliği) düzeni vardır ki, müessese bütün yönleriyle işlese, yeryüzünde kötülükten eser kalmaz.” (Pehlivan, 1993: 46) “Musahiplik kurumu, Alevi-Bektaşi topluluğu içerisinde iki farklı ailenin birbiriyle kardeşlik tesis etmesini ifade etmekte olup bu şekilde hem inanç mensupları, hem de aileler arasında yardımlaşmayı sağlayarak sosyal dayanışmayı hedeflemektedir.” (Yıldız, 2009: 400) “Sosyal kontrol mekanizması musahiplik kurumunu enformel ve formel düzeyde etkiler.” (Akın, 2018: 308) “Musahiplik kurumu, her ne kadar geleneksel köy Aleviliğinde güçlü bir sosyal-ekonomik dayanışma imkanı sağlasa da sadece bu işlevle sınırlı değildir.” (Güleç, 2013: 190) “Geleneksel olarak Alevi toplumunun gerçek bir mensubu olabilmek ve toplum içerisinde sosyal bir mevki elde edebilmek için kişinin musahipli olması gerekir.” (Yıldız, 2009: 399) Görüldüğü üzere “musahiplik kurumunun sosyal işlevi büyüktür.

Musahipler bütün yaşamları boyunca karşılıklı yardımlaşmakla yükümlüdürler.” (Yaman, 2011: 257)

Yaptığımız mülakatlardan derlenen, tezimizde savunduğumuz; musahipliğin sosyal kontrol mekanizması olduğunu destekler ifadeler şu şekilde dile getirilmiştir. “Musahiplik çok güzel bir yapı. Örneğin şu an herkesin musahip olduğunu düşünsek; ülkede kavg, dövüş kalmaz.” (KK: 3) “Musahiplik, insanları bir arada tutmaya yardımcı oluyor.” (KK: 4) “Bu kadim kültür, devlet geleneklerine ve topluma yansıtılsa faiz, haram, suç vb. şeyler kesinlikle olmaz.” (KK: 7) “Musahiplik, demirden leblebidir, kıldan ince, kılıçtan keskin bir yoldur. Dolayısıyla musahip canların son derece özenli ve dikkatli olmaları beklenir.” (KK: 8) “Toplumumuzda musahiplik, her şeyden önce gelir ve toplumsal ya da aile içi ilişkilerimizi pekiştirir. Aleviliğin içinde de zaten hümanist bir yaklaşım vardır.” (KK: 12) “Bilhassa Anadolu’nun o zor zamanlarında böyle bir kurumun ortaya çıkması ve var olması büyük bir başarıdır.” (KK: 16) “Musahiplik toplumsal açıdan ağır yükümlülükleri de beraberinde getirir.” (KK: 24) Ayrıca mülakat yaptığımız Alevi bireylerin hemen hepsi ‘Toplumsal kontrol mekanizmaları mıdır?’ şeklinde sorulan soruya da olumlu yanıt vermiştir.

Alevi toplumunun üyelerini, bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlayan musahiplik kurumu, yardımlaşma ve dayanışmanın sergilendiği en güzel örneklerden biridir. Musahip kılınan çiftlere yüklenen sorumluluklar büyüktür ve bunları yerine getirmediği takdirde bir önceki ana başlıkta ifade ettiğimiz düşkünlük kurumu devreye girmektedir. Hal böyle iken, ikisi bir arada göz önünde bulundurulduğunda, toplumsal huzurun, barışın ve refahın teminatı olmaktadır. Yaptığımız araştırmalarda musahiplik kurumunun tümüyle yaşatıldığı dönemlerde sevgi, saygı ve hoşgörü gibi değerlerin, toplumda daha çok yer bulduğunu tespit ettik. İnsanı temel alan; ‘kıblemiz/kâbemiz insandır.’ anlayışı ile hareket eden Alevilikte, adeta bu felsefenin vücut bulmuş hali musahipliktir. İnsan değerli olduğuna göre, ona sevgi ve saygı duyulmalı, yardım edilmeli, kardeşlik bağı ve toplum ilişkileri güçlendirilmelidir. Bu sayede dolaylı olarak, zaten sosyal kontrol sağlanmış olur. Toplumda küslükler, kavgalar, savaşlar vb. suçlar olmaz. Bunun yerine sevgi, hoşgörü, barış, yardımseverlik ve dayanışma toplumda egemen olur. Musahipliğin tümüyle uygulandığı bir toplum var olduğunu düşünsek; günümüzde karşılaştığımız sosyal problemlerin birçoğuna o toplumda rastlanmayacağı muhtemeldir. Çünkü musahiplik sadece yardımlaşma, dayanışma, paylaşma ilkeleri ile değil; musahibi hata yaptığında onu ikaz etme fonksiyonu ile de devrededir. Dolayısıyla kısmi olarak da olsa musahiplikte de düşkünlükte olduğu gibi caydırma işlevi de vardır diyebiliriz.

6. KENTLEŞME SÜRECİNDE ALEVİLİK

6.1. KENTLEŞME KAVRAMININ ANALİZİ

Kentleşme kavramının analiz edilebilmesi için öncelikle kentin tanımını yapmak gereklidir. Kent, sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri, yönetim durumu ve nüfus bakımından kırsal alanlardan farklılık gösteren, genellikle tarımsal olmayan üretimin yapıldığı, hareketliliğin yaygın olduğu ilçe ya da ilçeden büyük yerleşim alanıdır. Resmî ve ikincil ilişkilerin yaşandığı yerler olması, menfaatlerin ön plana çıkması, farklı toplumsal sınıfları bir arada barındırması, toplumsal değişimin hızlı ve suç oranlarının da fazla olması kentlerin özellikleri arasında sayılabilir. Kentleşme kavramı ise, kent sayısının ve kentlerdeki nüfus oranının artışı ifade eder. En yaygın şekli kırsal alandan kentlere yaşanan göç hareketleridir.

“Kentleşme olgusu, ülkenin siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısı üzerinde etkileri olmakla birlikte bu yapılar tarafından etkilenen de bir olgudur. Türkiye’de, bir toplumsal ve ekonomik biçimlenme olarak kentleşme, yalnızca tarımdaki değişimlerin ve sanayileşmenin bir sonucu değil, toplumsal değişim sürecinin de bir göstergesidir.” (Aksu Kocatürk, 2021: 5) “Tüm toplum, görsel iletişim araçlarının ve yazılı basının da düzenli dürtüsü ile öz değerlerinden hızla koparılıp uzaklaştırılıyor. Bu olumsuz değişimden en büyük payı alanlar kentler ve kentlilerdir. Yerleşik ulusal ve evrensel değerlerin yerini, tüketim artışına dayalı, küresel sermayenin karlılığını çoğaltan etkinliklere yöneliş alıyor. Rant arayışları içinde, kültür, tarih, doğa, mimarlık ve sanat değerlerinin paraya dönüştürülmeleri kural, korunmalarıysa istisnai bir durum oluyor neredeyse. Değer dizgelerinde olagelen değişimler kent kimliklerindeki yozlaşmanın temel nedenini oluşturuyor.” (Keleş, 2010: 30) Burada yer alan ‘kentli’ ifadesi, kentleşme kavramını zihinlerde çağrıştırmaktadır. Kentleşme kavramı, kırsaldan kente göç eden insanların kentle bütünleşme, adapte olma sürecidir diyebiliriz. Yani kentsel yaşam öğelerinin davranışsal ve sosyal olarak toplum içerisinde yaygınlaşması sürecidir. Kentleşme kavramının doğurduğu bir sonuç olarak, kentleşme kavramı maddi ve manevi toplumsal değişim sürecini de ifade eder. Zira kentleşme toplumsal ve fiziksel değişimleri beraberinde getirir. “Kent hayatında fiziksel değişimlerin yanı sıra işlevsel farklılaşmalar gelişme göstermekte, bu farklılaşmalar, insanların tutumlarında değişimlere neden olabilmektedir.” (Sinanoğlu, 2008: 64) “Büyük şehir ve metropollerde köy, kasaba ve şehirlerde varolan, geleneksel bağlar ve insanların birbirleri

ile yüz yüze ilişkileri ile oluşturulmuş bulunan ‘sosyal denetim’ mekanizmaları ortadan kalkmakta insanları suça sevk eden şartlar oluşmaktadır.” (Sağlam, 2006: 43)

Kentleşme farklı etkilere bağlı olarak gerçekleşebilmektedir. Ekonomi, eğitim, tarım politikaları, endüstriyel faaliyetler, kitle iletişim araçları, teknolojik gelişmeler, iş olanakları vb. sebepler doğrultusunda kentler arası ya da köylerden kentlere göç hareketleri mevcuttur. Türkiye’de kentleşmenin ana nedenleri şu dört başlık altında toplanabilir. “İtici Nedenler; Tarıma yeni teknolojilerin girişi, toprak yetersizliği ve toprakların miras yoluyla parçalanması, entansif tarıma geçiş, nüfusun artışı, olarak sıralanabilir. Bu sayılan sebeplerden dolayı kırsal barındırdığı nüfusu kentlere doğru itmiştir. İletici Nedenler; Haberleşme ve ulaşım olanaklarının hızlı artması ve gelişmesi sonucu, kırsaldan kente doğru göç hızlanmıştır. Mal ve hizmet üretiminin ve değişiminin belli merkezlerde toplanması süreci de, kırsaldan kente göçü hızlandıran bir diğer etmen olmuştur. Çekici Nedenler; İş olanakları sağlayan sanayi ve iş piyasaları genellikle belirli iş merkezlerinde çoğalmıştır. Bu belirli iş merkezleri ise genellikle büyük şehir (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana vb.) ve onun civarında yer almışlardır. Bu nedenle kırsaldan bu yerlere doğru bir göç hareketi yaşanmıştır. Ayrıca kentte elde edilen gelirin yüksek oluşu, kent yaşamının daha renkli oluşu, eğitim olanaklarının üstünlüğü de çekici nedenlerdendir. Siyasal Nedenler; Devlet tarafından benimsenen ve uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarda kentleşme üzerine etkilidir. Ayrıca 1984 yılından sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayan terör hareketleri de kentlere göçü hızlandırmıştır.” (Es ve Ateş, 2010: 218)

Kentleşme hem yaşam şartlarında hem de fiziksel çevrede bir değişim yaratır. Kentleşme sonucunda ortaya ekonomik ve sosyal problemler çıkar. Bilhassa kırsal istihdamın azalmasına, kentsel istihdamın artmasına yol açar. Kentleşme ile birlikte yeni örgütlenme biçimleri ortaya çıkar. Suç oranlarında artış görülebilir. Kültürel ve ahlaki değerlerde zayıflama görülür ve kültürel değerlerin yeni nesillere aktarımı yavaşlar. Fiziki ve çevresel problemlerle ilgili olarak ise; barınma ve altyapı problemleri, çarpık kentleşme, çevrenin tahribi, doğal yaşam alanlarının azalması, artan hava ve su kirliliği gibi faktörler sayılabilir.

6.2. KENTLEŞME SÜRECİNDE DÜŞKÜNLÜK

“Geleneksel Alevi toplumunun disiplinli yapısını korumasında yüzyıllardır önemli işlevler görmüş olan ‘Düşkünlük Kurumu’ bugün için işlevini yitirmiş durumdadır. (Yaman, 2011: 264) Geçmişte ekseriyetle kırsalda yaşayan Aleviler, yaşadıkları her türlü sorun ve

sıkıntı için dedelerin kapısını çalmıştır. “Onun için her Alevi insan yoluna, pirine, rehberine bağlıydı. Suçundan dolayı yargı kurallarını yerine getirme zorunda idi. Alevi halk mahkemelerinin bu özelliği cumhuriyetin kuruluşuna kadar devam etti. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, ocakzadelerin üzerinde sürdürülen hengame, halk mahkemeleri asıl işlevini yapamaz oldular. Hal böyle olunca da, halklar arasındaki bu birlik ve beraberlik önemini kaybetti.” (Güzel, 2004: 261) “Cem ritüelinin anlam ve etkilerinde yaşanan işlev kayıpları, düşkünlük uygulamasının cem ritüellerinde işletilemeyişi örneğinde de açıkça görülebilmektedir. Sosyal akrabalık sistemine dayanan geleneksel toplumsal yapının korunması amacıyla boşanan, adam öldüren veya zina edenlerin ceme alınmayışı ve lokmalarının yenmeyişi ilkesinin Cemevi’nin ilk yıllarında uygulandığı, fakat süreç içinde ceme katılım için bir ön şart olma özelliğini kaybettiği ve işlevini yitirdiği öğrenilmiştir.” (Şahin, 2012: 49)

“Kentleşme sonrası dede-talip ilişkilerini sağlayan sosyal yapının çözülmesi çeşitli sorunlara yol açmıştır. Bu süreç içerisinde birçok dede işlevlerini sürdüremez hale gelmiş, taliplerse daha önce her konuda başvurdukları dedelerden yoksun kalmışlar, inanç yönünden adeta bir boşluğa düşmüşlerdir.” (Yaman, 2011: 256) “Halk mahkemeleri şu an, artık korunması gereken bir değer haline gelmiştir. Bugün halk mahkemelerini tekrar eski temel niteliklerine dayandırarak uygulamaya kalkmak imkansızdır. Uygulanabilirse de esas amacına ulaşamaz.” (Metin, 1994: 172) Günümüzde düşkünlük kurumunun işlevselliği konusunda Alevi camia da aynı fikirdedir. CEM Vakfı tarafından yayınlanan *Yol ve Sürekler (Erkanname)* isimli kitapçıkta geçen ifadeler şöyledir. “Alevilerde düşkünlük erkânı Kur’an, Hz. Muhammed ve onun Ehlibeyt’inin uygulamalarına dayanarak oluşturulmuş ahlaki yaptırımlar ve yasalar. İmam Cafer-i Sadık Erkânında ve Şeyh Safî buyruğunda bu yaptırımlar sistemleşmiş ve Alevi toplumunun hukuki yasaları olmuş, bugüne kadar uygulanagelmıştır. Ancak günümüz ve içinde yaşadığımız toplum düzenine göre yeni bir uyarlamaya ihtiyaç duyulmaktadır.”⁷

Gerçekleştirdiğimiz gözlem ve mülakatlarda biz de düşkünlüğün sahada çok az bilindiğini ve günümüz kent ortamında neredeyse hiç uygulanmadığını tespit ettik. Zira düşkünlük kurumunun yerini günümüz hukuk sisteminde modern adli-idari yargı kurumları almıştır. Düşkünlüğün uygulanamayışının sebeplerinden birini şu şekilde ifade edebiliriz. Önceleri herkesin birbirini tanıdığı küçük topluluklar halinde kırsalda yaşayan Aleviler, günümüzde yoğun bir şekilde kentlerde ikamet etmektedir. Hal böyle olunca; bir kişi düşkün

⁷ CEM Vakfı, Cep Kitapları Dizisi: 3.

ilan edilse bile, ona yaptırım uygulamak çok zordur. Çünkü muhabbet edecek, alışveriş yapacak, arkadaşlık edecek birilerini illa ki bulur. Metropolleşen kentlerde bunun takibini yapmak oldukça güçtür. Verilecek cezaların yanı sıra, kalabalıklaşan toplumlarda işlenen suçları tespit etme noktasında da problemler yaşanabilmektedir. Yaptığımız mülakatlar sırasında Alevi canlardan Yıldırım da günümüzde düşkünlüğün, musahipliğe nazaran daha az bilindiğini ve uygulandığını (KK: 2) dile getirmiştir. Mülakat yaptığımız birçok Alevi vatandaşımız, bu konuda hemfikirdir. Ayrıca günümüz koşullarında düşkünlüğün işlevselliğini sürdürüp sürdürmediği hususunda çoğunluk menfi yanıt vermiştir.

6.3. KENTLEŞME SÜRECİNDE MUSAHİPLİK

Kırsal alanda ilişkiler daha samimi iken, kent hayatında daha resmî ve menfaat odaklıdır. Sosyal ilişkiler noktasında son derece önemli bir boyut teşkil eden musahiplik de maalesef kentleşme sürecinden nasibini almış durumdadır. Türkiye'nin farklı yörelerinde alan araştırması ve gözlem yapan akademisyen ve araştırmacılar da bu konuda görüş birliği içerisinde. Yaman'a (2011) göre, "Genç kuşaklar arasında musahip kardeşi edinme geleneğinin artık uygulanmadığını söylemek olanaklıdır. Yapılan alan araştırmalarında bu durum açıkça görülmektedir." (s. 261) Üçer'e (2015) göre, "Alan araştırmasına dayalı olarak yapılan bazı çalışmalar, Musâhiblik kurumunun tamamen terk edilmediğini, köy ve kasabalar ile köy ve kasabalarına yakın yerlerde bulunan şehirlerde yaşatılmaya çalışıldığını ortaya koysa da, aslında varılan sonuçlar Musâhibliğin kırsal kesim Alevîleri arasında da oldukça zayıfladığını göstermektedir." (s. 210) Üzümlü'e (1997) göre ise, "Görüştüğümüz Alevî ileri gelenleri musâhibliğin önemli bir erkân olduğunu, ancak bunun yok olmak üzere bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bazı Alevî çevreleri ise tarihte sosyal ve ekonomik şartlarda ortaya çıkan musâhibliğin bugün uygulanamayacağını ve bunun da doğal karşılanması gerektiğini belirtmektedirler." (s. 114) "İç ve dış göç süreçleri sonucunda hızla kentsel bağlama taşınan Alevi topluluklar; sözlü gelenek, ritüel merkezli yaşam, yaş ve cinsiyetin belirleyici olduğu ataerkil yapı, güçlü kolektif dayanışma ağları, kırsal geleneksel değerler sistemi ve sosyal yapıları ile cemaat tipi bir topluluğun cemiyet tipi bir topluluk içinde yeniden yapılanışının tipik örneklerindendirler. Cemiyet tipi bir topluluk içinde cemaat tipi bir topluluk olarak yeniden yapılanma tecrübeleri ise kültürel değerler sistemi ve toplumsal yapıya yansıyan farklı ve karmaşık sonuçları üretebilmektedir." (Şahin, 2012: 41)

Benzer ifadelerle sahada yaptığımız mülakatlarda da rastladık. Örneğin Alevi bir vatandaşımız, "Musahiplik bizim kuşaklar da yavaş yavaş körelmeye başladı. Belki bizden

sonraki nesillerde hiç olmayacak ama bizden önceki nesillerde daha çok vardır. Mesela babamın musahiplisi amcasının oğludur. Çok saygı duyarız. Onu bir abi gibi, baba gibi görürüz ancak yavaş yavaş kaybolmaya yüz tutuyor.” (KK: 1) şeklinde ifade etmiştir. Yıldırım biraz daha iyimser yaklaşarak, “Musahiplik eskisi kadar olmasa da büyüklerimiz arasında halen yaşatılmaya çalışılıyor.” (KK: 2) demiştir. “Musahipliğin işlevselliğini devam ettirdiğini zannetmiyorum. Çünkü hayat şartları herkesi birbirinden kopardı. İnternet, bilgisayar ve elimizdeki akıllı telefonlar bizi birbirimizden kopardı. Eskiden köy ortamında herkes ceme giderdi, birbirini tanırdı. Cem olacağı zaman musahiplik olacağı zaman herkes giderdi. Ama şu an gidilemiyor. Çünkü hayat koşulları değişti. Teknolojinin etkisi bunda büyüktür.” (KK: 3) Yıldırım’ın ifadelerine benzer bir yaklaşımda ise, “Musahipliğin etkisini çok da yitirmediğini düşünüyorum. Mesela büyüklerimiz arasında hala devam ettirenler mevcuttur.” (KK: 4) denmiştir. Ali Kapısı Cemevi Dedesi Topalcengiz, şu veciz sözleri dile getirmiştir. “Eskiden köylerde, bir odada yere yatak serip 7-8 kişi bir arada uyuyorken; şimdi herkes apartman dairelerine, odalarına kapandı. Dolayısıyla bu durum sosyal hayatı etkilediği gibi, musahipliği de etkilemiştir. Ancak bu olumsuzluğu fark edenler, musahipliği yeniden yeşertmeye çalışıyor.” (KK: 8) “Musahiplik sadece yaşlılarımız arasında kaldı. Yeni nesilde pek görünmüyor, zayıflamış durumda.” (KK: 13) Ayrıca musahipliğin günümüzde işlevselliğini devam ettirmesi konusunda Alevi canların çoğunluğu menfi yanıt vermiştir.

Araştırmalarımıza göre, toplumsal ilişkileri güçlendiren ve denetleyen musahiplik kurumu, günümüz kent ortamında işlevselliğini giderek kaybetmektedir. On dört yıl evvel yine Malatya’da yapılan bir alan araştırmasına ilişkin istatistiki verilere göre, “Kent hayatında bireyin kendisi ya da ailesinin %30,6’sının musahibi varken, % 69,4’ünün musahibi bulunmamaktadır.” (Sinanoğlu, 2008: 150) Biz de yaptığımız alan araştırmamızda, mülakat yaptığımız yirmi dört kişi arasında dedeler haricinde sadece iki Alevi vatandaşımızın musahibi olduğunu; bu kişilerin musahiplerinin de Malatya dışında yaşadığını tespit ettik. Bu durum bizlere, Malatya yöresinde musahiplik geleneğinin seneden seneye zayıfladığını göstermektedir. Mülakatlar haricinde yaptığımız gözlemlerde de musahiplik kurumunun zayıfladığını sahada müşahade ettik. Bunun sebepleri arasında, kentleşmeye bağlı olarak yaşanan ilişkilerde kopmalar, Alevi bireylerin birbirini daha az tanması, samimi olmayan resmî ilişkiler ve ekonomik koşulları sayabiliriz. Geçmişte bir Alevi köyüne gidildiğinde hemen her ailenin musahibi olduğuna şahit olunurken, bugün kent ortamında musahipli ailelere rastlamak zor bir hal almıştır. Zaman içerisinde yara almaya devam eden musahiplik kurumu, sağaltılarak yeniden canlandırılmalı ve yaşatılmaya devam

etmelidir. Sürdürüldüğü taktirde musahipliğin ne kadar güzel bir gelenek olduğuna da tekrar şahit olunacaktır. Bireylerin giderek yalnızlaştırıldığı toplumumuzda, birbirini sahiplenme dürtüsünün egemen olduğu, sevinçlerin ve hüzünlerin paylaşıldığı Alevilik içerisinde yer alan bu sosyal kuruma bugün daha çok ihtiyacımız vardır.

SONUÇ

Netice itibariyle Alevilik farklı boyutlarıyla geniş çerçeveli bir kapsamda değerlendirilecek bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde farklı çevreler tarafından yanlış yorumlanması da esasen bilgi eksikliğinden ya da olayı tek bir boyutu ile değerlendirmekten kaynaklanmaktadır. Unutulmamalıdır ki, kalplere sevgi ve hoşgörü tohumları ekmeye çalışan Alevilik yolu, içinde barındırdığı kurumlarla İslam'ın tasavvufi bir yorumudur. Zamana ve zemine göre yapılan Alevilik tanımları değişkenlik göstermekte; itikadi, tasavvufi ya da ideolojik olabilmektedir. Genel itibariyle Hz. Ali'ye bağlılık ve Ehl-i Beyt sevgisi çerçevesinde şekillenmiş olan Alevilik dedelik, ocak sistemi, ayin-i cem, musahiplik ve düşkünlük gibi ritüel formlar ve kurumlarla yaşatılmaya devam etmiştir. Ayrıca daha çok sözlü geleneğin ürünü olan Alevilik ile ilgili günümüzde çok sayıda akademik çalışmalar ve araştırmalar yapılması sevindiricidir.

Anadolu coğrafyasına yayılmış olan Aleviliğin temsil edildiği ve yaşatıldığı önemli merkezlerden biri de Malatya ilidir. Sosyokültürel açıdan zengin bir şehir olan Malatya'da farklı zümrelere, farklı fraksiyonlara ve farklı sosyal tabakalara mensup birçok insan bir arada kardeşçe yaşamaktadır. Kışları iklimi sert ve soğuk olsa da aksine insanları ılımlı, sıcakkanlı ve misafirperver kimselerdir. Bu sayede Alevi-Sünni ayırt etmeksizin insanlar bu coğrafyada huzur ve barış içerisinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Ancak kentleşmenin beraberinde getirdiği bazı çevresel ve toplumsal sorunlar elbette mevcuttur. 30 yıldır Malatya'da yaşayan bir vatandaş olarak, Alevi-Sünni ayrımı olmaksızın, dinî ve millî değerlerimizde zayıflama yaşandığını üzüntü ile dile getirmek isterim.

Değer yargılarımızda yaşanan bu zayıflama, toplumsal kontrol olgumuzu da olumsuz etkilemektedir. Hukuk sistemimizde var olan boşluklar zaten suç potansiyelini artırmakta iken, bunun üzerine toplumda görülen ahlaki yozlaşma ve gelenek-görenek yitimi eklendiğinde sosyal kontrol iyice azalmaktadır. Bu duruma büyük ölçüde kuşak çatışması ve teknolojik gelişmeler neden olmaktadır. Bilhassa genç kuşaklar arasında eskisi kadar önemsenmeyen millî ve manevî değerlerimizin yeniden canlandırılması gerekmektedir. Bu bakımdan toplumumuzun hal-i pürmelali aşîkârdır. Zira Sünni kesim camilere, Alevi kesim ise cemevlerine yeteri kadar ve yeterli sayıda gitmedikleri görülmektedir. Elbette ki, ibadetler kul ile Allah arasında kalmalıdır denilebilir. Ancak bu mekânlarda gerçekleştirilen vaaz ve nasihatlerin toplum üzerinde büyük bir tesiri olduğu unutulmamalıdır. Bu hususta

Alevilerin temel ibadet formu olan cemler, dinî, hukuki, eğitsel ve sosyal fonksiyonlara sahip olması hasebiyle son derece önem arz etmektedir.

O halde Alevi toplumunda etkisi gittikçe azalan dedelerin ve cemevlerinin yeniden işlevsel hale getirilerek, insanlara Aleviliğin doğru ve katıksız bir şekilde anlatılması ve öğretilmesi gerekmektedir. Alevi erkân ve adabının, tevella ve teberranın, Ehl-i Beyt ve insan sevgisinin öğrenileceği mekânlar cemevleridir ve bu konuda Alevi toplumunun kanaat önderi konumundaki dedelere büyük görevler düşmektedir. Dedelik günümüzde işlevselliğini yitirse de çok eskilerden beri varlığını devam ettiren ve farklı özellikleri bünyesinde barındıran müesses bir kurumdur. Cemevlerine yasal ibadethane statüsü verilmesi, elektrik-su vb. giderlerinin devlet tarafından karşılanması, dedelere sosyal güvence sağlanması gibi hususlar ise Aleviliğin çözüm bekleyen güncel sorunları arasında yer almaktadır.

Dede-talip topluluklarının bir araya gelerek oluşturdukları ocak sistemi sosyal bir teşkilatlanma biçimidir. Genellikle dede isimlerini alan ocaklar, kutsiyet ve manevi güç unsurları olarak da nitelendirilmiştir. Dedelik, soy ve liyakat temelli devam ettirildiğinden dolayı her birinin Ehl-i Beyt soyundan olduğu ve ocakzâde olduğu kabul edilmektedir. Dedeler toplumu ıslah eden, anlaşmazlıkları çözen, küsleri barıştıran, cemleri yürüten, ceme gelenlere nasihat ederek irşat faaliyetinde bulunan kimselerdir. Madem ki Hacı Bektaş-ı Veli'nin ifadesiyle, 'Kul Çalab Tanrı'ya kırk makamda erer, ulaşır, dost olur'; o halde Dört Kapı-Kırk Makamı yaşayacak ve Alevi toplumda yaşatacak olan mürşid-i kâmil dedelerdir. Zaten Aleviliğin amacı, kişiyi ham ervahlıktan çıkarıp insan-ı kâmil hale getirmektir. Sıklıkla ifade ettiğimiz gibi, Aleviliğin şiarı eline, diline ve beline sahip olmaktır, yani nefsinin ıslah etmektir. Alevilikte bu yolculuğa öncülük ve rehberlik edenler ise dedelerdir. Ancak maalesef günümüzde dedelik ve ocak sisteminde aksamalar ve kopmalar mevcuttur.

Alevilikte ibadetin özü olan ayin-i cem, yukarıda ifade ettiğimiz dedelik, ocak sistemi, Dört Kapı-Kırk Makam, Ehl-i Beyt sevgisi gibi unsurların mezcedildiği ve vücut bulduğu bir formdur. Semahların dönüldüğü, duaz-ı imamlar ve gülbankların okunduğu, Tevhid yapıldığı, on iki hizmetin yürütüldüğü, edep ve erkânın gözetildiği cemler, işlevsel olarak çok boyutlu bir içeriğe sahiptir diyebiliriz. İbadet ile ruhen yenilenme ve arınma, haksızdan hakkını alma, kendine bir yol ve ahiret kardeşi seçme, meşverette bulunma vb. birçok olay ve olgu cemlerde gerçekleştirilmektedir. Gelen kişiler nefislerini öldürdüğü ya da ıslah ettiği için, yani ceme ölü girip diri çıktığı için, cemde bulunan herkes kardeş-bacı kabul edilmektedir ve kadın-erkek ayrımı yapılmamaktadır. Dört Kapı-Kırk Makam, Ehl-i

Beyt sevgisi, On İki İmamlara bağıllık ve cem gibi unsurlar benzer olarak Bektaşilikte de görülmektedir.

Alevilerin halk mahkemesi olan düşkünlük kurumu, cezalarının caydırıcı olması sebebiyle, kurulmuş mükemmel bir hukuk sistemidir. Çok eskilerden beri devletin yargı organlarına başvurmayan Aleviler, kendi yargılama sistemini oluşturmuşlardır. Bu yargılama sonucu verilen düşkünlük cezası çok ağır bir yaptırım olup, kişinin yaşadığı toplumdan tümüyle soyutlanması ve tecrit edilmesini gerektirmektedir. Düşkünlük cezası verilmeyen durumlarda da mahkeme başkanı ya da hâkim konumunda bulunan dedeler anlaşmazlıkları çözmüşler, küskünleri barıştırmışlar ve toplumda yaşanan haksızlıkların önüne geçmişlerdir. Düşkün ilan etme ve düşkünlüğü kaldırma konusunda kararın yalnız dede tarafından verilmeyip, istişare ile ortak bir karara varılması ise bu kurumun son derece demokratik olduğunun göstergesidir.

Kul hakkının ve razılık makamının çokça önemsendiği Alevi toplumunda düşkünlük kurumu bu değerleri belirli bir zamana kadar muhafaza etmeyi başarmıştır. Bu sayede toplumda zina, hırsızlık, adam öldürme, tecavüz vb. ağır suçlar neredeyse hiç yaşanmamıştır. İşlenen hafif dereceli suçlar için ise geçici düşkünlük ilan edilerek, kişinin hatasının farkına varması ve nefsini ıslah ederek insan-ı kâmil olması sağlanmıştır. Alemde var olan her şeyde Yaradan'ın yansımasına şahit olmak ve O'nun birliğini tasdik etmek manasına gelen vahdet-i vücut felsefesinin sembolü olan Alevilikte, insana olduğu gibi alemdeki her canlıya ve doğaya sevgi vardır. Bundan dolayı düşkünlükte hem insana hem de doğaya karşı işlenen suçlar konusunda düşkünlük kurumu ile caydırma politikası izlenmiştir. Kısacası Alevilikte sosyal kontrolü sağlayan unsurlardan biri olmuştur. Günümüzde hâlen Alevilere belirli konularda duyulan güven, geçmişte düşkünlük kurumunun ektiği tohumların meyvesidir. Ancak modern mahkemelerin kurulması ve kentleşmenin de etkisiyle, bu köklü hukuk sisteminin işlevselliği giderek zayıflamış ve kaybolmaya yüz tutmuştur.

Yol ve ahiret kardeşliği anlamına gelen musahiplik kurumu, düşkünlük kadar olmasa da işlerliğini kaybetmiş durumdadır. Kökeni eski Türk adetlerine ya da Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Hz. Ali'nin dostluğuna (kardeş ilan edilmesine) dayanan musahiplik kurumu, iki Alevi ailenin birbirine yâren olması demektir. Birbirini belirli bir süre gözlemleyen ve tanıyan iki Alevi bireyin ya da çiftin dede huzurunda gerçekleştirilen bir cem ile dünya-ahiret kardeş ilan edilmesi, beraberinde büyük sorumluluklar getirmektedir. Ailelerin birleştiği, maddi-manevi her şeyin paylaşıldığı, sevinçlerin ve hüznünlerin ortak yaşandığı musahiplik, oldukça güzel meziyetlere sahip bir gelenektir. Kendileri ile birlikte

çocuklarının da kardeş ilan edilmesi ise evlilik yaşağını doğurmaktadır. Çocukları arasında nefsanî duygular ve evlilik arzusu olması beklenemez. Çünkü artık onlar kardeşlerdir.

Malını paylaşma endişesi, çıkar ilişkilerinin yaygınlaşması, yoğun iş yaşamı ve her daim musahibinin yakınında olamama gibi sebeplerden ötürü, kentleşmenin de etkisiyle musahiplik giderek önemini ve işlevini kaybetmektedir. Geçmişte kırsalda yaşayan Aleviler belki günümüzdeki kadar olanaklara sahip değildi; ama gerektiğinde musahibi ile varını yoğunu paylaşabiliyordu. Oysa bugün modernizm, kapitalizm ve egoizmin dayatmaları sonucunda paylaşmak insanlara zor gelmektedir. Dolayısıyla musahipliğin toplum üzerinde sağladığı sosyal kontrol etkisi de azalmaktadır. Musahiplikte yanlışını veya hatasını gördüğünde musahibini uyarma gibi olumlu ve erdemli bir davranış sergilenirken; günümüzde bunun yerini ‘bana dokunmayan yılan bin yaşasın’ anlayışı almıştır. Bu durum toplumsal ve kültürel değerlerimizde de yozlaşmaya neden olmaktadır. İlâveten, musahiplikle bağlantılı olarak Alevilikte kirvelik geleneği de oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Musahipliğin getirdiği yükümlülükler ve yasaklar, benzer şekilde kirvelikte de mevcuttur. Ancak içeriği itibarıyla musahiplik dinî bir kurum iken, kirvelik ise sosyal bir kurumdur.

Özetle ifade etmek gerekirse; tez çalışmamızda elde ettiğimiz verilere göre, Alevilikte düşkünlük ve musahiplik kurumlarının bir arada değerlendirildiğinde son derece sistematik bir şekilde toplumsal kontrolü sağladığı görülmüştür. Biri itici, diğeri ise çekici bir kuvvet olarak nitelendirilebilir. Caydırıcılığı ile ön plana çıkan düşkünlük kurumu, uyguladığı ağır yaptırımlar ile suç işleme potansiyelini engellerken; pekiştiriciliği ile ön plana çıkan musahiplik kurumu, sosyal bir ağ ya da sanal bir akrabalık kurarak toplumsal bağları kuvvetlendirmektedir. Bunu bir ödül-ceza sistemi olarak da nitelendirebiliriz. Düşkünlük kurumu içerisinde zaten cezalandırma söz konusudur. Musahipliğe gelecek olursak, bu dünyada fani olan insanoğlu için en büyük hediye güvenilir ve iyi bir dosttur. Alevilikte musahiplik de kişiye bu ödülü verir. Sonuç olarak, farklı açılardan değerlendirildiğinde de görülmektedir ki; düşkünlük ve musahiplik kurumları, Alevilikte toplumsal dengeyi sağlayan önemli iki unsurdur. Ancak hem dedelik ve ocak sisteminde hem de musahiplik ve düşkünlük kurumlarında ciddi zayıflamalar olduğu anlaşılmaktadır. Kentleşme çarkının dişlileri arasında işlevsizleşmeye ve kaybolmaya yüz tutan bu kurumların, küllerinden yeniden doğması beklenmektedir. Zira Alevi inanç ve kanaat önderleri, düşkünlük ve musahipliğin tümüyle uygulandığı bir toplum için suç potansiyelinin oldukça düşük olacağını ifade etmişlerdir. Toplumsal ilişkilerimizin, gelenek-göreneklerimiz ve değerler eğitiminin zayıfladığı; ahlaki yozlaşmanın, çıkar ilişkilerinin

ve kentleşmenin hızla arttığı toplumumuzda maalesef işlevini kaybetmek üzere olan dedelik, düşkünlük ve musahiplik gibi Aleviliğin gözde kurumlarının gelecekte nasıl şekilleneceği ise inanç ve kanaat önderleri ile akademisyenlerin üzerinde çalışması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Musahiplik ve düşkünlük kurumlarının Alevi toplum içerisinde yeniden yeşertilip büyütülmesi konusunda Alevi camia içerisinde bir beklenti olduğu da açıktır. Bu sayede toplumsal düzen, dayanışma, yardımlaşma, birlik ve beraberlik baki olacaktır. Bu çalışmamızın şimdiye dek yapılan akademik çalışmalara katkıda bulunmasını, sahada tespit edilen sorunların fark edilmesinde ve çözülmesinde faydalı olmasını temenni ederiz.

KAYNAKÇA

A) YAZILI KAYNAKLAR

- Akın, Bülent (2017). Alevilikte “Ocak”: Kavramsal Çerçeveye ve Tarihî Arka Planı Yeni Bir Bakış. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* , 17 (2) , 239-264.
- Akın, Erdem (2018). Kültürel Bellek Aktarımında Sosyal Örgütlenme ve Kontrol Mekanizması İlişkisi: Musahiplik Kurumu Örneği. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* , (18) , 295-318.
- Algül, Rıza (1996). *Aleviliğin Sosyal Mücadeledeki Yeri*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Aksu Kocatürk, Gündüz (2021). Türkiye'de Kentleşme ve Göç Olgusuyla İlgili Makalelerin Dönemsel Olarak İncelenmesi. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi* , 3 (1) , 4-27. DOI: 10.48118/yykentcevre.874607.
- Altınok, Baki Yaşa (2012). *Alevilik -Hacı Bektaş Veli - Bektaşilik*, Ankara: Ahi Yayıncılık.
- Azar, Birol (2013). Sözlü Geleneği Kurumsallaşması: Gelenekten Geleceğe Musahiplik Örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* , 2 (3) , 75-87.
- Battalgil, Mübeccel (2014). Sosyal Kontrol. *İstanbul University Journal of Sociology* , 2 (3) , 184-187.
- Bulut, Halil İbrahim (2013). Alevi-Bektaşî Türkmen Geleneğinde Sosyal Dayanışma ve Kardeşlik Kurumu Olarak “Musahiplik”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* , (65) , 101-118.
- Bozkurt, Fuat (1990). *Aleviliğin Toplumsal Boyutları*. Ankara: Tekin Yayınevi.
- Coşkun, Hasan (2018). Tokatlı Alevi Dedelerinin Düşünlük Anlayışına Sosyolojik Bir Bakış. *Turkish Studies Dergisi* , 13 (25) , 145-160.
- Dedekargınoğlu, Hüseyin (2011). Alevilikteki Tanım ve Terimler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* , (60) , 379-394.
- Dönmez, Mehmet (2005). Kentleşme Sürecinde Dedelik Kurumunun İşlevsel Krizi, Ed. Yaşar Kaya, *Toplumsal Yapı* (s. 263-285), İstanbul: Turan Yayıncılık.
- _____ (2016). *Sosyal Bütünleşme Sürecinde Malatya Aleviliği*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık.
- _____ ve Hasan Çelik (2018). Alevilikte Cem İbadetine Yüklenen Anlamlar ve Cem İbadetinin Manevi Makamları. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi* , 2 (2) , 1-21.

- _____, Serkan Balcı ve Hasan Çelik (2019). Alevilikte Musahiplik Erkânı ve Bu Erkânın Uygulamasındaki Yaş İle İlgili Genel Değerlendirmeler. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 7 (1) , 255–263. DOI: <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.339131>.
- Er, Piri (1998). *Geleneksel Anadolu Aleviliği*. Ankara: Evrak Yayınları.
- Eröz, Mehmet (1990). *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Es, Muharrem ve Hamza Ateş (2010). Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Journal of Social Policy Conferences* , (48) , 206-248.
- Fığlalı, Ethem Ruhi (2006). *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Güleç, Cengiz (2013). *İnanç ve Ahlak Bağlamında Alevi Öğretisi*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Gürsoy, Şahin ve Recep Kılıç (2009). *Türkiye Aleviliği Sosyo-Kültürel Dinsel Yapı Çözümlemesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Güzel, Abdurrahman (2007). Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'da Dört Kapı Kırk Makam. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* , (41) , 19-159.
- Güzel, Dursun (2004). *Alevi Halk Mahkemeleri*. Ankara: ÜBL Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdalbaki (1987). *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîlik*. İstanbul: Der Yayınları.
- İrmak, Yılmaz ve Handan Hamarat (2018). Bingöl Aleviliğinde Dedelik Musahiplik Düşkünlük ve Cem. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 8 (15) , 211-232. DOI: 10.29029/busbed.396201.
- Kaplan, Doğan (Haz.) (2007). *Erkânname I*. Ankara: TDV Yayınları.
- _____(2011). *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: TDV Yayınları.
- Karadeniz, Yılmaz (2019). Erdebil Tarikatı’ndan Safevi Devleti’ne Siyasallaşma Süreci ve Meşruiyet Meselesi. *Akademik Matbuat* , 3 (1) , 1-16.
- Keleş, Ruşen (2010). Türkiye’de Kentleşme Kime Ne Kazandırıyor?. *İDEALKENT Dergisi* , 1 (1) , 28-31.
- Keskin, Yahya Mustafa (2004). *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sünköy Örneği*. Ankara: İlahiyat Yayınları.
- _____(2009). Kentleşme ve Modernleşme Sürecinde Alevilik’te Dedelik Kurumu. *EKEV Akademi Dergisi* , 13 (41) , 115-132.

- Kıyak, Abdulkadir (2017). Anadolu Aleviliğindeki “Düşkünlük” Cezasının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* , 6 (4) , 2847-2864.
- Korkmaz, Esat (1994). *Ansiklopedik Alevilik Bektaşılık Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ant Yayınları.
- _____ (2008). *Anadolu Aleviliği*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Korkmaz, Sıddık (2016). *Alevilik Bektâşîlik Geleneği ve İslâm*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kur'an-ı Kerim.
- Küçükcan, Talip (Ed.) (2015). *Din Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Melikoff, Irene (1993). *Uyur İdik Uyardılar*. Çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cem Yayınevi.
- _____ (2010). *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*. Çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Metin, İsmail (1994). *Alevilerde Halk Mahkemeleri C.1*. İstanbul: Alev Yayınları.
- Nutku, Özdemir (2002). “Kirve”. *TDVİA*. C.26 ss. 68-69.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1989). “Alevi”. *TDVİA*. C.2 ss. 368-369.
- _____ (2019). “Alevilik”. *Temel İslam Ansiklopedisi*. C.1 ss. 228-232.
- _____ (2019). “Bektaşîlik”. *Temel İslam Ansiklopedisi*. C.1 ss. 444-448.
- Öz, Mustafa (1994). “Ehl-i Beyt”. *TDVİA*. C.10 ss. 498-501.
- Özbilgin, Zülfikar (2011). Alevilikte Düşkünlük. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* , (60) , 411-414.
- Özdemir, Ali Rıza (2016). *Aleviliğin Yazılmayan Tarihi*. Ankara: Kripto Yayınları.
- _____ (2020). Alevi-Bektaşî Yolunda Dört Kapı Kavramı. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* , 13 (1) , 249-283. DOI: <https://doi.org/10.18403/emakalat.726623>.
- Pehlivan, Battal (1993). *Anadolu'da Alevilik*. İstanbul: Alev Yayınları.
- Rençber, Fevzi (2012). Alevi Geleneğinde ‘Cemevinin Tarihsel Kökeni’. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* , 12 (3) , 73-86.
- Sağlam, Serdar (2006). Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD) Dergisi* , (5) , 33-44.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet (2016). *Anadolu Aleviliğinin Tarihî Arka Planı (XI.-XII. Asırlar)*. İstanbul: Post Yayınevi.
- Sinanoğlu, Ahmet Faruk (2008). *Türk Kültüründe Alevi-Bektaşî Olgusu*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Solak, Adem (Ed.) (2017). *Malatya İli Sosyal Analiz Çalışması*. Ankara: HEGEM Yayınları.
- Şahin, İlkey (2012). Ocaktan Cemevine Yapısal Bir Dönüşüm: İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi Örneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* , (63) , 39-58.
- Şimşek, İbrahim (2022). *Distopik metinlerde sosyal kontrol olgusunun sosyolojik incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi) Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üçer, Cenksu (2015). *Alevilikte Musahiplik*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- _____ (2019). Alevî Nitelemeli Gelenek ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Yapılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* , 12 (2) , 353-402. DOI: <https://doi.org/10.18403/emakalat.659981>.
- Üzüm, İlyas (1997). *Günümüz Aleviliği*. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- _____ (1998). Hak – Muhammed – Ali ve Kırklar Cemi. *İslam Araştırmaları Dergisi* , (2) , 255-258.
- Yaman, Ali (2009). Alevilikte Toplumsal Kontrol Kurumu: "Düşkünlük", Ed. Ahmet Yaşar Ocak, *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü* (s. 203-210), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- _____ (2011). *Alevilik & Kızılbaşlık Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap Yay.
- _____ (2016). *Pir-i Türkistan Ahmet Yesevi*. İstanbul: Yedinci Kapı Yayınları.
- Yaman, Mehmet (2001). *Alevilik İnanç-Edeb-Erkân*. İstanbul: Garip Dede Yay.
- Yıldız, Harun (2007). Alevî-Bektaşî Geleneğinde Düşkünlük , Ed. Filiz Kılıç, Tuncay Bülbül, 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni* (s. 1247-1260), Ankara: Türk Hamer Yay.
- _____ (2009). Alevî-Bektaşî Geleneğinde Musahiplik, Ed. Ahmet Yaşar Ocak, *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü* (s. 397-413), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- _____ (2016). "Düşkünlük". *TDVİA*. C. Ek-1 ss. 356-357.
- Yıldırım, Erdal. (2012). Cemevleri ve Cemevlerinin Dini ve Toplumsal Fonksiyonları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 12 (2) , 157-176. DOI: <https://doi.org/10.11616/AbantSbe.279>.
- Zelyut, Rıza (1992). *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*. İstanbul: Yön Yayıncılık.

B) SÖZLÜ KAYNAKLAR

Sıra No.	Adı - Soyadı	Cin-siyet	Yaş	Eğitim	Meslek
KK 1	Belirtmek istemedi	(K)	42	Lisans	Hemşire
KK 2	Özgür YILDIRIM	(E)	45	Lisans	Memur
KK 3	Merdan COŞKUN	(E)	54	Önlisans	Memur
KK 4	Perihan VURAL	(K)	38	Lise	Memur
KK 5	İbrahim MEŞE	(E)	72	Lise	Alevi Dedesi
KK 6	Ali YAZLAK	(E)	38	Lise	Memur
KK 7	Hasan ŞAHİN	(E)	62	Lisans	Araştırmacı/Yazar
KK 8	Muhsin TOPALCENGİZ	(E)	62	Lise	Alevi Dedesi
KK 9	Nursel DOĞAN	(K)	44	Lisans	Memur
KK 10	Belirtmek istemedi	(K)	37	Lisans	Hemşire
KK 11	Belirtmek istemedi	(K)	30	Lisans	Hemşire
KK 12	Özkan GERÇEK	(E)	43	Lise	Kamu İşçisi
KK 13	Belirtmek istemedi	(K)	49	Lisans	Yönetim Personeli
KK 14	Lokman KURT	(E)	39	Önlisans	Kamu İşçisi
KK 15	Pınar ÖZTÜRK	(K)	42	Lisans	Memur
KK 16	Turgut PİŞKİN	(E)	47	Doktora	Hekim/Prof. Dr.
KK 17	Yurdagül DİNÇER	(K)	50	Lisans	Memur
KK 18	Engin AYDIN	(E)	32	Y.Lisans	Yönetim Personeli
KK 19	Ali Hikmet ERASLAN	(K)	55	Ortaokul	Kamu İşçisi
KK 20	Ergün SÜRÜCÜ	(E)	46	Y.Lisans	Memur
KK 21	Hasan MEŞELİ	(E)	80	Lise	Emekli/Vakıf Bşk.
KK 22	Belirtmek istemedi	(E)	43	Lisans	Öğretmen
KK 23	Belirtmek istemedi	(K)	22	Lise	Öğrenci
KK 24	Eşref DOĞAN	(E)	77	Y.Lisans	Alevi Dedesi/Vakıf Bşk.

C) İNTERNET KAYNAKLARI

Kaynak: <http://www.malatya.gov.tr/cografi-konum> / Erişim Tarihi: 08.04.2022.

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>. /
Erişim Tarihi: 10.04.2022.

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Sosyal_kontrol / Erişim Tarihi: 12.04.2022.

Kaynak: <https://sozluk.gov.tr/>. / Erişim Tarihi: 20.04.2022.

Kaynak: <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Tevbe-suresi/1353/118-ayet-tefsiri>. / Erişim
Tarihi: 09.05.2022.

EKLER

EK-I Fotoğraf Listesi

Fotoğraf 1: Ali Kapısı Cemevi'nde yürütülen cem ibadeti 1

Fotoğraf 2: Ali Kapısı Cemevi'nde yürütülen cem ibadeti 2

Fotoğraf 3: Ali Kapısı Cemevi'nde yürütülen cem ibadeti 3

Fotoğraf 4: Ali Kapısı Cemevi'nde yürütülen cem ibadetinde on iki hizmetliden zakir

Fotoğraf 5: Araştırmacı-Yazar Hasan şAHİN ile

Fotoğraf 6: Doğanşehirli Alevi Dedesi İbrahim MEşE ile

Fotoğraf 7: Ali Kapısı Cemevi'nden Alevi Dedesi Muhsin TOPALCENGİZ ile

Fotoğraf 8: Ergün SÜRÜCÜ ile

Fotoğraf 9: Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezi Vakfı B şk. Hasan ME SEL  ile

Fotoğraf 10: CEM Vakfı Malatya  ube B şk. Eşref DOĞAN Dede ile

Fotoğraf 11: Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezi Vakfı binası

Fotoğraf 12: Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezi üst katında yer alan cem salonu

Fotoğraf 13: Hüseyin DOĞAN Dede'yi anma törenlerinde semah dönen Alevi canlar

Fotoğraf 14: Hüseyin DOĞAN Dede'nin Kırlangıç köyünde yer alan türbesi